لطيف سائين جا لاٿ تان پيرا

محمد سومار شيخ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

لطيف سائين جا لاڙ تان پيرا

محمد سومار شيخ

تنظيم فڪر و نظر سنڌ،
سکر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪور تي ڀٽ شاهه عبداللطيف جي لاڙ تان پيرن وارا ماڳ مڪان.

مٿين قطار، ساڄي کان کاٻي:

١- شاهه عبدالڪريم جو روضو.
٢- شاهه ڪريم جي روضي تي چٽسالي.
٣- شاهه ڪريم جي روضي تي لڳل ڪتبو.
٤- هجرو شاهه لطيف، ڀٽ شريف.
٥- مخدوم محمد هاشم ٺٽوي جي مسجد شريف، ٺٽو.
٦- شاهه لطيف جي رياضتگاهه، ٺٽو. ٧- اسلام پور مسجد، مڪلي.
٨ نوريءَ جي ماڙي هيلاين جي ٽڪري، ٺٽو.

هيٺين قطار، ساڄي کان کاٻي:

٩- درگاهه قرهيو پانداري، بدين.
١٠- تجر شاهه حسن، جوڻاهه (بدين).
١١- بدين ۾ شاهه جو اوتارو. ١٢- شاهه جي منزل گاهه، تلهار.
١٣- نانگي شاهه جو آستان، ونگو.
١٤- جمال شاهه جي حويليءَ جا آثار. ١٥- پراڻ جو نظارو.
١٦- درگاهه ڏارو شاهه، (تصوير مرحوم نورحسين ٽالپر ٽنڊوباگو)
١٧- خليفي دودي نهڙيي کي تحفي طور ڀٽ شاهه لطيف جي گوڏڙي. آرٽ: قادربخش ملاح.

ڪتاب جو نالو: لطيف سائين جا لاڙ تان پيرا
ليکڪ: محمد سومار شيخ
ڇپائيندڙ: جناب پروفيسر اسد الله ڀٽو صاحب، صدر تنظيم فڪر و نظر سنڌ، سکر.
ڇپيندڙ: مبين پرنٽنگ ايجنسي، گاڏي کاتو حيدرآباد سنڌ.
تعداد: هڪ هزار (١٠٠٠)
سال: ١٩٨٦ع
قيمت: ١٥-٠٠

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

فهرست

مهاڳ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ــ ٥

باب پهريون

شاهه لطيف جو ٺٽي تان پيرو ٨-٤٧
- شاهه لطيف جو بلڙي تان پيرو ٩
- لطيف سائين ۽ صوفي سلام الله ١٢
- شاهه لطيف ۽ جمعون ملثون ١٤
- شاهه لطيف جو هيلاين جي ٽڪريءَ تان پيرو ١٥
- شاهه لطيف جو ڪينجهر تان پيرو ١٧
- شاهه صاحب ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ٢٣
- شاهه ۽ مخدوم ﷺ هاشم جو پلاري ڏيهه وڃڻ ٢٦
- شاهه صاحب ۽ ميون نارو دل ٢٩
- شاهه صاحب ۽ ميون ابراهيم آڏيلو ٣٢
- شاهه صاحب جو پنيور تان پيرو ٣٣
- شاهه صاحب جو ڪلاچي تان پيرو ٣٧
- لطيف سائينءَ جو لاڙ جي بندرن تان پيرو ٤١

باب ٻيون

ڀٽ ڌڻيءَ جو ڀٽيهل تان پيرو ٤٨-٦٧
- شاهه عبداللطيف جو آگڙي تان پيرو ٤٨
- لال لطيف جو راهوڪيءَ تان پيرو ٤٩
- ڀٽ ڌڻيءَ جو خليفي دودي تان پيرو ٥٨
- شاهه جو ساري سنگهار جي نهيري تان پيرو ٦٣
- لطيف سائين جو سهٽي ميهار جي پون تان پيرو ٦٥

باب ٽيون

شاهه لطيف جو ريڻ تان پيرو ٦٨-١٠٥
- ڀٽ ڌڻيءَ جو نانگي شاهه تان پيرو ٦٩
- شاهه لطيف جو لڪڙي تان پيرو ٧٤

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

– شاهه لطيف جو نلهار تان پيرو ٧٦
– بدين ۾ شاهه جو اوتارو ١ ٧٩
– شاهه جو سيد للاڻيءَ تان پيرو ٨٢
– عبداللطيف ڪيسر جي جاهه تان پيرو ٨٥
– درگاهه شاهه قادريءَ تان پيرو ٨٧
– شاهه صاحب ۽ گرو ميڪڻ ٩٠
– شاهه صاحب جو برمان تان پيرو ٩٤
– پٽ ڏٺي جو نرم چار تان پيرو ٩٩
– شاهه عبداللطيف جو قرهٽي پانداري تان پيرو ٩٩
– شاهه جو روپاماڙي تان پيرو ١٠٢

باب چوٿون

شاهه لطيف جو ساگري درياءَ تان پيرو ١٠٦-١٣٦
– شاهه عبداللطيف جو شاهه عنات رضوي تان پيرو ١٠٩
– شاهه لطف الله قادري جي آسڻ تان پيرو ١١٣
– سيد جمال شاهه بخاري سان ملاقات ١١٧
– شاهه لطيف جي ٺارو شاهه سان ملاقات ١٢٠
– شاهه صاحب جي ڏاتي فقير سان ملاقات ١٢١
– شاهه صاحب ۽ خواجه محمد زمان ١٢٤
– ٻڙ جي ڍوري تان پيرو ١٢٧
– شاهه جو ولاسي تان پيرو ١٣٣

باب پنجون

شاهه صاحب جو پراڻ تان پيرو ١٣٧-١٥١
– شاهه صاحب جو ونگي تان پيرو ١٣٧
– شاهه صاحب جو پکي ٽر تان پيرو ١٤٠
– ميون مرڪيو ۽ شاهه لطيف ١٤٨
– شاهه جو هجرو ١٥٠

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

مهاڳ

شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحمت‌الله عليه، پنهنجو رسالو جوڙي، سنڌي ٻوليءَ کي نئين زندگي ڏيئي ويو، سندس ٻوليءَ جو لهجو ”لاڙي“ آهي، انهيءَ ڪري شاهه عبداللطيف ڀٽائي، دنيا جو عظيم، سنڌ جو لافاني ۽ لاڙ جو پنهنجو تمثيلي شاعر آهي.

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جا عزيز، خليفا، مريد، دوست ۽ استاد سڀ لاڙ ۾ ڦهليل هئا: بلڙيءَ وارو شاهه ڪريم، بديڻ وارو لال محمد للائي، ونگي وارو جمال شاهه؛ سندس هڏ، چم ۽ رت هئا.

ڪڇ ڏانهن اُسهڻ لاءِ هو لاڙ مان ئي ايندو ۽ ويندو هو، انهن مڙني ڳالهين جي ڪري پٽ ڌڻيءَ تي ”لاڙي“ لهجي جا اثرات ڇانيل هئا.

هونئن ته لطيف سائين، سياحت جو ڌڻي ۽ مسلسل مسافرانه زندگي گذاريندڙ بزرگ هو. هُن پنهنجي زندگيءَ جو وڏو عرصو سفر ۾ گذاريو؛ هو ملتان به ويو. گجرات، مارواڙ ۽ گرنار جو سفر پڻ ڪيائين؛ ڪڇ تان پڻ قربانئا پيرا ڪيائين،— لس ٻيلي جي ڌرتيءَ تي پڻ قدم ڌريائين، اُتر سنڌ، ڪوهستان ۽ ٿر ڏانهن پڻ سفر ڪيائين؛ پر جيترا پيرا هُن لاڙ تان ڪيا، اُوترا ٻي ڪنهن به خطي تان نه ڪيائين. اِهو ئي سبب آهي، جو لطيف سائين جو رسالو، لاڙائي قدرن جو نه رڳو ترجمان آهي، پر اهو رسالو لاڙ جي تاريخ، تمدن ۽ ثقافت جو اهم ماخذ پڻ آهي. انهيءَ ڳالهه کي اڳيان رکي، مون ۽ منهنجي همڪار ساٿي ادا محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي هم خيال و هم صلاح ٿي لطيف جا پيرا کنيا.

هو ڀلارو بزرگ جتي به ويو، اتي کيس ماڻهن جيءَ ۾ جايون ڏنيون ۽ سندس ڳالهين کي پنهنجي ڪچهريءَ جو موضوع بنايو. مون ”لطيف جا لاڙ ڏانهن پيرا“ ڪتاب لکي راس ڪيو، جڏهن ته، ادا ”معمور“ ”لطيف جا ٿر تان پيرا“

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪتاب لکي مڪمل ڪيو آهي. ڪهڙو نہ چڱو ٿئي جو سنڌ جي ٻين ڀاڱن وارا دوست پڻ پنهنجي سرزمين متعلق لطيف جي سفر کي موضوع بڻائين ۽ شاهہ لطيف جي سياحت واري موضوع کي مڪمل ڪن.

هتي آئون، هيءَ ڳالهہ مڃيان ٿو تہ، ڪافي روايتي ڳالهيون، سون حذف ڪيون آهن. انهيءَ جو وڏو سبب هي هو تہ، اهي ڳالهيون وڌيڪ تحقيقات طلب هيون ۽ انهيءَ لاءِ وڏو وقت درڪار هو، پر منهنجي محسن شفيق رهبر: پروفيسر اسدالله ڀٽي، امر فرمايو تہ، ”شاهہ جو سياحت نامون جلد شايع ٿين گهرجي ۽ رهيل تحقيقاتي ڳالهيون پوءِ پيون داخل ٿينديون.“ هي هڪ مثبت عملي امر هو، جنهن کي اکيان رکي هي ڪتاب اوهان اڳيان پيش ڪري رهيو آهيان. اميد اٿم تہ، ”تحقيق“ جي حد ۾ رهندڙ محقق ۽ ادب کي ”نقد“ تورڻ وارا ”نقاد،“ انهيءَ مواد کي مثبت ۽ تعميري ترازو ۾ توري، منهنجي ڀُل چڪ کي تصحيح جي قلم سان سنواريندا. انشاالله تعاليٰ.

اڃائن جون اُبوجهيون، سڄاڻ سنيون ڪن،
ڏِلاپٽ ڀلن جي رمي راهہ پون.

١٩٥٥ع کان وٺي اڄ سوڌو هن ثقافتي سفر ۾ جن ساٿين سات ڏنو، راوين پنهنجيون روايتون ٻڌايون، محبتي معرڪا ڪيا، انهن مڙني جو آءٌ ٿورائتو آهيان. هن ڪتاب ۾ انهن راوين جا نالا حوالي طور ورتا اٿم. جن ڪتابن تان فائدو ورتو اٿم، انهن کي پڻ حوالي طور ياد ڪيو اٿم. راوين ۽ ليکڪن جو تہ، ٿورائتو آهيان ئي آهيان. پر ادا محمد ”معمور“ يوسفاڻي جي تصحيحن ۽ صلاحن کي پڻ وساري نٿو سگهان. جنهن صاحب هن ڪتاب کي ڏسي تعميري صلاحون ڏنيون ۽ انهن صلاحن موجب هن صحيفي کي سنواريم، ۽ پڻ صاحبڏني شيخ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ابوبڪر شيخ ۽ قادربخش ملاح جو به شڪرگذار آهيان، جن سنهنجي مواد کي پنهنجي سهڻي صورتخطيءَ ۾ لکي، پريس لاءِ ڪاپي تيار ڪئي ۽ جناب پروفيسر اسدالله ڀٽو صدر تنظيم فڪر و نظر سنڌ ۽ سنڌس سائين جو به احسان مند رهندس، جن هن ڪتاب جي اشاعت لاءِ مون کي همتايو ۽ پڻ انهن ڪمپازيٽرن، مشين مينن، پروف ريڊرن، بائينڊرن جو به ٿورو مڃيان ٿو، جن ڏهان ڏينهن هن قافلي کي اڳتي وڌائڻ ۾ واهرو ٿيا. بهر صورت سيني سائين، يارن دوستن ۽ محسنن جا احسان لطيف جون هي سٽون چئي ڳايان ٿو ته:

”ٿورا نه ٿورا مون تي ماروئڙن جا،
تر ۾ واري ڏورڙي، تيئهان گهڻيرا.“

اگر صحت ۽ ساٿ رهيو ته، ادبي قافلي سان اڳتي وڌبو رهبو. انشاالله تعاليٰ.

خادم الادب
محمد سومار شيخ بدين
٢١-٢-١٩٨٦ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

باب پهريون

شاھ عبداللطيف ڀٽائي جو ٺٽي تان پيرو

پٽ ڏٺي ٺٽي (موجوده ڪراچي سميت) جي سرزمين تان دل ڪولي پيرا ڪيا، ڪافي جڳهيون سنڌس سفر جي يادن سان وابسته آهن. جن مان بلڙي شاھ ڪريم، ڪرمپور (جهوڪ)، جاتي جو آسو پاسو، هيلاين جي ٽڪري، ٺٽو، ڪينجهر، ڀنڀور، ڪلاچي ۽ لاڙ جا مڙيئي ساموندي بندر شامل آهن. هتي انهن مڙني شاھ لطيف جي سياحت وارين جاين کي گڏ ڪري لاءِ هن باب ۾ هيٺيان فصل شامل ڪيا ويا آهن:

- شاھ عبداللطيف ڀٽائيءَ جو بلڙيءَ تان پيرو
- لطيف سائين ۽ صوفي سلام الله
- شاھ لطيف ۽ جمعون ملئون.
- شاھ لطيف جو هيلاين جي ٽڪريءَ تان پيرو
- شاھ جو ڪينجهر تان پيرو
- شاھ صاحب ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي
- شاھ لطيف ۽ مخدوم محمد هاشم جو حج تي وڃڻ
- شاھ عبداللطيف ڀٽائي ۽ ميون ٺارو
- شاھ صاحب ۽ ميون ابراهيم آڏيلو
- شاھ صاحب جو ڀنڀور تان پيرو
- لطيف سائين جي ڪلاچيءَ تان پيرو
- لطيف سائين جو لاڙ جي بندرن تان پيرو

انهن مڙني فصلن ۾ اولھ ذڪر لاڙ جي انهن جڳهين جي ڪل پئي ٿي، جتان شاھ لطيف پيرو ڪيو هو ۽ انهيءَ پاسي تان پيري ڪرڻ ڪري، پٽ ڏٺي سُر گهاتو، سُر ڪاموڏ، سُر ساموندي، سُر سسئي، معذوري، آبري، ڪوهياري ۽ سُر حسيني جوڙيا ۽ آني جي تاريخي، نيم تاريخي، تهذيبي ۽ ثقافتي ترجماني ڪرڻ جو حق ادا ڪيو ۽ آني جي اهم ڪردارن

کي ڳالهائي امر ڪيو. لطيف سائين جو اهو ٿورو لاڙ ڪڏهن به لاهي ڪونه سگهندي، البته اهو لطيف سائين جو احسان لاڙ واسين کي ڳائڻو آهي ۽ آهي انشاالله تعاليٰ ڳائيندا رهندا.

شاهه عبداللطيف جو بلڙيءَ تان پيرو

لاڙ ۾، شاهه عبداللطيف ڀٽائي جا عزيز ۽ قريب رهندا هئا، جن مان بلڙي شريف ۾ عبدالواسع ۽ ونگي ۾ جمال شاهه اهم هئا. اهي ته هئا جيترا بزرگ، جيڪي شاهه صاحب جا همعصر ۽ رت وراڪي ۾ هئا؛ پر شاهه ڪريم بلڙائي، بلڙي شريف ۾ ۽ سيد لال محمد شاهه لڪياري بديڻ ۾ به سندن آهي عزيز هئا، جيڪي لاڙ ۾ آرامي آهن، پاڻ بلڙي شريف ۾ جڏهن به ايندا هئا. تڏهن شاهه ڪريم جي آرامگاهه تان پيرو ضرور ڪندا هئا.

جنهن جڳهه تي شاهه ڪريم آرامي هو. انهيءَ قبر مٿان هڪ گهاٽي چار جو وڻ تي ويو هو. عقيدت مند ماڻهو ان کي "ڏاڍي چار" چوندا هئا. شاهه صاحب جو خيال هو ته پنهنجي وڏي بزرگ شاهه ڪريم تان روضو جوڙايان. پر آها "ڏاڍي چار" ماڻهن جي وهمن ۽ وسوسن کي سگهه ڏيندي هئي ۽ پٽ ڏٺي تعميري ڪم ڪري نه سگهيو؛ پر شاهه صاحب جي ذهن ۾ اها ڳالهه پڪي طرح ويهي ويئي هئي ته، "آئون ڪيئن به ڪري شاهه ڪريم جو قبو ٺهرائيندس." شاهه صاحب جي لاءِ چار وڻ ڪو مسئلو نه هو، پر مڙني درگاهن جو حسن ۽ تعميراتي انداز شاهه ڪريم جي درگاهه ۾ آڻڻ جو مسئلو هو. انهيءَ جي لاءِ هن نه رڳو ٺٽ، لاڙ، ڪڇ، لسٻيلو ۽ ملتان جون درگاهون ڏٺيون، پر انهيءَ سان گڏ هن درگاهن جي تعميراتي انداز کي ڏٺو وائٺو پرجهيو ۽ پروڙيو هو، ڪاشيگرن سان به مليو ته، رازن سان به رهاڻ ڪئي هئائين. چيرولي ۽ چُن جو حقيقتون پڻ معلوم ڪيون هئائين، جيئن شاهه ڪريم جي درگاهه مثالي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

۾ لافاني لهرائي سگهي. جڏهن مڙئي معلومات وٽس ڪٺي ٿي
ويئي، تڏهن پاڻ سيني مشغولين کي ڇڏي، سير ۽ سياحت تان
هٿ کڻي، اچي بلڙي شريف رهيا. ۾ شاھ ڪريم بلڙائي جي
گاديءَ تي ويٺل پاڳاري پير عبدالواسع جي صلاح سان شاھ
ڪريم جي روضي جو تعميراتي ڪم هٿ ۾ ڪنيائين.

شاھ صاحب روضي لهرائڻ وقت، شاھ ڪريم جي روضي
جي آثر تان، حجرو ٺاهي، اُن ۾ اچي رهيا. شاھ ڪريم جي
روضي جا سلامي، اڄ به اُن حجري جي سلامي ڪندا آهن،
روضي ٺاهڻ وقت، پهرين پهرين ته بسم الله ڪري، پنهنجن هٿن
مبارڪن سان، چار وڏيائين؛ جوته انهيءَ چار کي ڪوبه
ماڻهو وڃڻ لاءِ تيار نه هو. ملو ڪاتيار ۽ هڪ شيرازي پير
توڙي ٻين بزرگن انهيءَ ڪم تان زبردست اعتراض اُٿاريا؛ پر
شاھ صاحب جيڪو ڪم هٿ ۾ ڪنيو هو، انهيءَ کي ڇڏي
نه ڏنو. انهيءَ وقت ملتان کان ايندي، خدا آباد ۾ ميان نورمحمد
ڪلهوڙي کيس زهر ڏياري موڪليو هو، جيڪو پاڻ سنڌو درياءَ
۾ اڇلائي ڇڏيو هئائين. شاھ ڪريم جو مقبرو، جڏهن ونگن تي
پهتو، تڏهن باربار ڍهيو ٿي پيو، پر پوءِ شاھ صاحب پاڻ بيهي
گنبذ جو ڪم ڪرايو، ۽ گنبذ ٺهي راس ٿيو. پنهنجي رٿيل
خاڪي موجب، روضو جوڙائي راس ڪيائين. پڇاڙيءَ جو
”لطيف“ نالو سر تي لکرائي روضي تي هنيائين ته جيئن شاھ
صاحب کي ماڻهو سياح ۽ شاعر ته سمجهن پر معمار پڻ تصور
ڪن. پر عبدالواسع شاھ اعتراض ڪيو ته ”لطيف چاهي ٿو
ته هن گاديءَ تي به اُنهن قبضو ڪريان.“ اهو رايو پڌي
روضي مبارڪ ۾ لڳل سر جنهن تي لطيف لکيل هو، لهرائي
ڇڏيائين ۽ فرمايائين ته ”لطيف“ ته منهنجي رب جو نالو آهي،
پر جي اسان جي عزيزن کي پسند نٿو اچي ته، اسين لهرايو
ٿا ڇڏيون. هڪ ٻي روايت آهي ته ملو ڪاتيار ۽ ٻيا شاھ ڪريم
جا مريد، چار وڃڻ جي وقت شاھ جا مخالف ٿيا هئا، انهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

پڻ ”لطيف“ نالي واري سِر جي دل کولي مخالفت* ڪئي هئي، انهيءَ ڳالهين ۾ درگاهه جو گاديءَ نشين پڻ اچي ويو هو، ۽ اها مٺو ڪاتيار ڦبي مان پٽي وڃي ڪڍي، ۽ مخدوم محمد صلاح * اها ڳالهه لطيف سائين کي وڃي ٻڌائي، جنهن تان پاڻ ناراض ٿي، ڪاتيار کي پرتيو هٽائين ۽ گادي نشين ڪان به ٿورو گهڻو پاڻ ناراض ٿيو هئا؛ پر لطيف سائين اِها ڳالهه گهڻي ڏيڊي ڪونه ڪئي، ۽ جلدئي وساري ڇڏي. جيو وڃي ٿو ته، اِها سِرَ اڄ به درگاهه ٻلڙي شاه ڪريم جي تبرڪاتن ۾ شامل آهي ۽ محفوظ آهي.

لطيف سائين جن جڏهن درگاهه تي رهندا هئا تڏهن روز راڳ ڪندا هئا، ۽ پوءِ آتي لطيفي راڳ جي رسم جاري ٿي ويئي ۽ اڄان تائين اِها رسم هلندي ٿي اچي.

حوالا ۽ راوي

ليکڪ ۽ ڪتاب:

- مرزا قليچ بيگ: ”احوال شاه عبداللطيف ڀٽائي“ ١٩٧٢ع
- هوتچند مولچند گربخشاڻي: ”شاه جو رسالو“ ١٩٧٩ع
- ڪلياڻ آڏواڻي: ”شاه جو رسالو“ ١٩٥٨ع
- رشيد احمد لاشاري: ”منتخب شاه جو رسالو“ ١٩٦١ع
- مولانا دين محمد ڦاني: ”لطف اللطيف“ ١٩٧٨ع

راوي

- خليفو ميون رضا محمد مهراڻپوٽو۔ لڳ ڀهڊمي.
- مرحوم فقير لونگ سولنگي۔ نزد بدين.

---

* مخدوم محمد صلاح پٽ ڏٽيءَ لاءِ، ٻلڙي شريف ۾ رهڻ وقت ”بيان العارفين“ هٿ سان لکي شاه کي ڏنون هو۔ انهيءَ کي شاه صاحب ساه سان سانڍي رکندو هو. مخدوم صلاح لاڙ جي سٺن ڪاتبن مان هو.

لطيف سائين ۽ صوفي سلام الله

بلڙي شاهه ڪريم جي پڙپوٽي، ميرانپور (جهوڪ) جي بستي آباد ٿي ته، اها جڳ مشهور ٿي ويئي، شاهه عنات جهوڪ واري جي ڪري، انهيءَ ماڳ مڪان جي مشهوري ملڪان مُلڪ ڦهلجي ويئي، پر درگاهه شاهه ڪريم وارا انهيءَ درگاهه سان خوش نه هئا. ڇو ته، انهيءَ درگاهه جا مريد، جهوڪ جي درگاهه جا ڏڙاڏڙ مُريد ٿي رهيا هئا. انهيءَ ڪري ڪريمي درگاهه جي ڏنين مريدن کي حڪم ڪيو هو ته، ”جهوڪ ڏانهن ڪوبه نه وڃي، جيڪڏهن ڪو اتان لنگهي ته، اوڏانهن نظر به نه ڪري،“ انهيءَ هوندي به ڪافي مُريد جهوڪ وارن سان اچي گڏيا پر جت ثابت قدم رهيا ۽ اڄ سوڊو به جت جهوڪ جي درگاهه وٽان لنگهڻ وقت منهن تي پردا ڏيئي ڇڏيندا آهن. جهوڪ واري معرڪي ۾ حمر جت پيش پيش هو ۽ جهوڪ جي خلاف وڏي حصو ورتو هئائين. شاهه لطيف ڪنهن کي به دشمن ۽ سڄڻ جي ناتي سان نه ڏسندو هو، پر ڪيس انسانيت جون اکيون هيون. هُو هر ڳالهه انسانيت جي نظرَ سان ڏسندو هو، پر شاهه انهيءَ ڳالهه جو به قائل هو ته جيڪا به امانت ملي، انهيءَ جي پڙدائي سليقي سان ڪجي ۽ اُبهرائي ڪري، پاڻ کي مرٽهاب نه بڻائجي. شاهه عنات جي ٽڪڙي پڙدائي ڪرڻ سبب ميرانپور جو قبضو ٿيو.

ميرانپور (جهوڪ) وارو قبضو ٿي ويو. انهيءَ ڪان پوءِ انهيءَ جڳهه تي پيون وڏو عابد ۽ زاهد ميون سلام الله رهندو هو، جيڪو پڻ روحاني راڄ جو راڻو، استغراق جو صاحب ۽ شاعري جي شعور سان نوازيل صوفي فقير هو. هُو شاهه لطيف جا بيت پڙهندو هو ته، پسند ڪندو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته دهرائيندو به هو. مريد ۽ خادم جڏهن به ڪو شاهه جو بيت پڙهندا هئا، تڏهن آهو بيت، سائين سلام الله کي، اچي پڙهائيندا

هئا؛ ۽ هُو اهو بيت ٻڌي پنهنجو نظريو ٻڌائيندو هو. دستور موجب جڏهن ڪيس:

”ٻڏندڙ ٻُوڙن کي، ڪي هاڻڪ هٿ وجهن،
ٻسو لڄ لطيف چئي، ڪيڏي ڪي ڪکن،
توڙي ڪنڌيءَ ڪن؛ نه ته سائن وڃن سير ۾.“

بيت ڪَن پيو، تڏهن ٻه ٽي دفعا دهرائڻ کان پوءِ، فرمايائون ته، شاهه صاحب اِهو بيت غلط چيو آهي. ڪنهن جو ٻه سهارو نه وٺجي، نه ته اهو سهارو ڏيندڙ ٻيهر ميهڻو ڏيندو ۽ ميهڻي جو اِهو عذاب سڀ کان ڏکيو آهي.“

پوءِ فرمايائون ته:

”ٻڏندي ٻُوڙن ڪي، تون هاڻڪ هٿ مَ لاءِ،
سيان ائين چوندا، نه امان تو اڪاريو.“

اِها بيت ورڻ جي ڳالهه شاهه جي ڪَن پيئي، تڏهن هُن پڪو فيصلو ڪيو ته اهڙي عظيم انسان سان ملڻ گهرجي. چوته هن کان اڳي شاهه صاحب جو ڪو به بيت ڪنهن ٻه سنڌي شاعر نه وارڻيو هو، سو پاڻ پيهي ميرانپور (جهوڪ) ۾ سلام الله سان ملڻ آيو.

آن وقت سلام الله سائين، تخيل جي دنيا ۾ وڃئل هو، ڪيڏانهن ٻه دنيا جي ڪمن ڏانهن توجهه نه هُئس، شاهه صاحب پاڻ ڏانهن توجهه ڇڪائڻ لاءِ، ٽي ڏينهن ويهي راڳ رنگ ڪيو، تڏهن وڃي سلام الله جي تخيل جو چيڙو آيو. پوءِ ٻنهي بزرگن جي پاڻ ۾ گهوڙهي رهاڻ ٿي. مٿين بيت تي بحث مباحثو ٿيو. ٻنهي چئن هڪ ٻئي سان سٺي رهاڻ ڪري سوڪلائي ڪئي. البته شاهه صاحب، پنهنجي جڳهه تي قائم رهيو ۽ سائين سلام الله پنهنجي ”خودي“ جو نظريو نمائائي ۾ تبديل ڪونه ڪيو، پر اِها روح رهاڻ پوءِ لاڙ جي ڪچهرين جو موضوع بنجي ويئي ۽ اڄ سوڌو، انهيءَ رهاڻ جي ذڪر سان، روح رهائيون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪندڙ پنهنجون اُجابل دليون آباد ڪندا آهن.

هن رهاڻ ڪان پوءِ سائين سلام الله جن ڪرمپور (جهوڪ) ڇڏي تجل شريف هليا ويا ۽ اُتي وڃي رهيا ۽ اُتي وڃي روحاني راڄ جي آبياري ڪيائون ۽ اُتي ئي هميشه جي ابدي ننڊ ۾ آرامي آهن.

حوالا

راوي

– مرحوم لونگ فقير سولنگي، نزد بدين
– دلدارعلي شيخ مُريد درگاه شاه عنايت جهوڪ
– مرحوم شيخ الهه بچايو قرهٽي پوٺو بدين

ساهڙ لطيف ۽ جمعو ملڻون

جڏهن پٽ ڏٺي، ڪڇ تان ڦيرو ڪرڻ ويو هو، تڏهن، کيس ڪڇ جي ملن، عقيدت ۾ اچي، هڪ ننڍڙو ڇوڪرو نالي جمعون، خدمت چاڪري لاءِ ڏنو هو. اهو ڇوڪرو، پوءِ شاهه صاحب سان واڳجي ويئو ۽ شاهه جي خدمت ۾ ڪندو رهيو، ۽ شاهه ڪان فيض ۾ وٺندو رهيو. شاهه صاحب کي، جيڪو ۾ فيض ڏيڻو هو، سو، جمعي کي ڏنائين. انهيءَ ڪان پوءِ، کيس ڪاملن ۾ ڳڻيو، جاتيءَ ڪان اُتر: ڇهه ميل پنڌ تي وڏو ويڙهو ڏياري رهايائين. شاهه صاحب جي دعا، سان هن کي ايترو روحاني ڏاج مليو هو، جو هن کي ڪنهن چيز جي ڪمي محسوس نٿي ٿي، رزق سان گڏ عزت ۽ مان پڻ لوڪ ۾ هئس. رزق جي گهڻائي سبب، هُو حضرت عثمان غني جي نسبت، سان ”غنيائي“ سڏبو هو. سنڌس اوتارو پنهنجن ۽ پراون لاءِ سدائين کليل هوندو هو. آوي-سوي پيو کائيندو هو ۽ کيس دعائون ڏيندو هو. سنڌس هاڪ سڄي لاڙ ۽ ڪڇ ۾ هلي ويئي ۽ جمعي غنيائيءَ جو اوتارو جڳ مشهور ٿي ويو. شاهه صاحب

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

پڻ پنهنجي خلفي تان ايندي ويندي پيو پيرا ڪندو هو ۽ سندس آسودگي ڏسيو پيو خوش ٿيندو هو. شاه صاحب جي وفات کان پوءِ ڪاري ۽ ڪڇ جا شاه جا فدائي، جڏهن پٽ تان پيرو ڪرڻ لاءِ ويندا هئا، تڏهن جماعتن جون جماعتون جمعي غنياڻي وٽ اچي رهنديون هيون ۽ آهو انهن جو جهلو ڪندو هو. جتي جمعون غنياڻي رهيو، آهو شاه جو تڪيو سڏيو ويو. جمعي فقير پڻ اتي ئي وفات ڪئي ۽ آتي ئي آرامي آهي. هينئر انهيءَ تڪيي جو وارث اسماعيل ملئون آهي جيڪو جمعي ملئين جي اولاد مان آهي.

شاه صاحب جا جيڪي تڪيا آهن انهن مان هڪ تڪيو شاه ڪريم جي درگاه جي آتر ئان موجود آهي. ٻيون تڪيو واگهين جي پٽ تي اٿس، جيڪا پٽ ناري جي پرسان آهي. ساگري ڏوري ۾ لئي وارو تڪيو پڻ سندس نالي سان مشهور آهي، انهيءَ کان سواءِ، بدين ۾ جتي جتي پاڻ اچي رهيا: آهي تڪيا سندس نالي سان معروف ۽ مشهور رهيا. جمعي غنياڻيءَ وارو تڪيو هينئر ڪن تاريخ جي دشمنن ڊاهي ختم ڪري، انهيءَ مٿان هر ڏيٺي چڙيا آهن، هن تڪئي جي پرسان عرس هگورجي وارا وينا آهن جيڪي انهيءَ تڪئي جا شاهد آهن.

حوالا

راوي:

- خليفو رضا محمد مهراڻپوٽو لڳ ٻهڊمي
- شيخ الهه بچايو قرهئي پوٽو۔ ڳوٺ قرهيو پانداري۔ بدين
- مرحوم الهڏنو سونارو، سانارا بازار بدين.

هيلاين جي ٽڪريءَ تان پيرو

پٽ ڏٺي، جنهن وقت، لاڙ طرف سفر ڪري رهيو هو ۽ هيلاين جي ٽڪريءَ وٽان لنگهي رهيو هو، ان ويل، سندس

ڪنن ني، هڪ بيت پيو: جيڪو پاڻ پنهنجي پٽ تي چيو هئائين. اهو بيت ڪو ماڻهو بار بار پڙهي رهيو هو، بيت ۾ سڪ هئي، سوز هو ۽ تڙپ هئي. انهيءَ ڳالهه شاهه لطيف کي مجبور ڪيو ته هو انهيءَ ماڻهو وٽ لنگهي وڃي ۽ انهيءَ سان حالي احوالي ٿئي.

شاهه صاحب جڏهن ٽڪريءَ تي چڙهيو، انهيءَ ماڻهوءَ وٽ پهتو، تڏهن به اهو ماڻهو ساڳيو بيت پڙهي رهيو هو:

”هيڪلائي هيل، پورينديس پرين ڏي.“

پٽ ڏٺي چيس ته، ”خبر ڪر، اهو بيت ڪٿان هٿ لڳئه، جنهن توکي ڦٽي وڌو آهي! “تڏهن جت فقير چيو ته ”سائين شاه جي پٽ جي پرسان لنگهي رهيو هئس، آتي جي فقيرن ڪلام پي پڙهيو. پيو ته ياد ڪونه رهيو اٿم، البته اها سٽ وسري نه ٿي ٿي.“ انهيءَ تي شاه صاحب ٻڌايس ته ”اهو بيت توکي ڪو سڄو ڪري ٻڌائي ته تنهنجي روح کي راحت ايندي؟“ جت فقير چيو ته: ”سائين آن جا ته، آئون وڏا ٿورا مڃيندس.“ پوءِ جت کي شاه صاحب سڄو بيت پڙهي ٻڌايو:

”هيڪلائي هيل، پورينديس پرين ڏي،
آڏا ڏونگر لڪ اون، سوري سڄڻ سيل،
ته ڪر پيلهائي پيل، جي سٽور پريان جا ساڻ مون.“

بيت ٻڌڻ سان، جت فقير تي وجد طاري ٿي ويو ۽ هو بيت ڳائيندي ڳائيندي وفات ڪري ويو. شاهه صاحب کي، آن ماڻهو جي وفات تي ڏاڍو ڏک ٿيو ۽ پنهنجن هٿن مبارڪن سان انهيءَ جت کي، هيلاين جي ٽڪريءَ تي قبر کوٽي دفن ڪيائين.

شاهه صاحب چوندو هو ته ”ڪلام جو فدائي، انهيءَ فقير کان وڌيڪ، مون کو ٻيو نه ڏٺو!“ پاڻ جڏهن به هيلاين جي ٽڪريءَ تان پيرو ڪندا هئا، تڏهن انهيءَ جت فقير جي قبر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

تي بيهي مٿيون بيت ختمي طور پڙهندا هئا.

سنڌي ادب جي تاريخ ۾ گنجي ٽڪريءَ واري سوناري ڪلام ڳائي مخدوم احمد هالائي کي شهادت جو جام ڏنو ۽ جت فقير هيلاين جي ٽڪريءَ تي شاهه جو بيت پڙهندي وفات ڪئي آهي سچار ماڻهو سنڌي ادب جا شهيد ليکجن ته بهتر آهي.

حوالا

ڪتاب

- لطف الله بدوي. تذڪره لطيفي. جلد. ١٩٣٦ع
- ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو. سنڌي ادب جي مختصر تاريخ. ١٩٧٣ع
- غلام محمد شاهواڻي. شاهه جو رسالو. ١٩٦١ع
- هوتچند مولچند گربخشاڻي. شاهه جو رسالو. جلد، ١. ١٩٢٣ع
- ڀيرو مل مهر چند آڏواڻي. سنڌ جو سيلاني. ١٩٢٣ع
- هوتچند مولچند گربخشاڻي. مقدمہ لطيفي. ١٩٣٦ع
- رشيد احمد لاشاري. شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو احوال. ١٩٦٠ع
- مرزا قليچ بيگ: احوال شاهه عبداللطيف ڀٽائي. ١٨٩٧ع
- دين محمد وفائي: لطف اللطيف ١٩٧٨ع

شاهه جو ڪينجھر تان ٻيڙو

اولھ لاڙ (جنھن ۾ ٺٽو ۽ ڪراچي اچي وڃن ٿا) تان ٻيڙو ڪرڻ وقت، ڀٽ ڌڻي جھرڪ ۽ ٺٽي جي وچ ۾ ڪينجھر تان پڻ ٻيڙو ڪيو هو. هيلاين جي ٽڪريءَ تي نوريءَ جي ٽنل قتل مارڙيءَ کي ڏٺو هو ۽ ڪينجھر ۾ نوريءَ جي قبر تي پھچي، ڪيس ختمون ڏنون هو ۽ جام تماچيءَ جي ماڳن مڪانن کي ساموئيءَ ۾ جاچيو هو. اهڙي طرح سان "نوري ۽ جام تماچي"

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جي اهم سُر ڪي ”ڪاموڏ“ جي روپ ۾ ڳايائين ۽ نوريءَ جي اصليت ڏانهن تاريخي اشارا ڪيائين ۽ تماچيءَ جي عشقي داستان کي ”سر ڪاموڏ“ ۾ ڳائي، تماچي کي ٽڙ ڏٺي چٽي، سندس سخاوت ۽ غريب پروري کي ساراهيائين. اهڙي طرح سان ”نوريءَ ۽ ڄام تماچي“ شاهه جي مکيه تمثيلي ڪردارن مان اهم ڪردار لکيا ويا. پٽ ڏٺيءَ کي نوريءَ جي اصل نسل جي ڪل به ڪينجهر ۾ پئي ۽ هُن پوءِ نوريءَ جي اصل ماڳ مڪان آڳهڙيءَ پنڌ به ايتري لاءِ ڪيو، جيئن سندس قصي کي صحيح نموني ۾ ڳائي سگهي.

ڪينجهر جي هندوري ۾ آتر واءَ وقت لڏندڙ نوري متعلق پٽ ڌڻيءَ کي معلوم ٿي چڪو هو ته هوءَ جسوتڻ راڄ جي ڌيءَ هئي، سندس ماءُ جو نالو مروبت هو، هوءَ ڪينجهر ۾ قسمت سان آئي، نه ته سندس اصل ماڳ مڪان آڳهڙي (لڳ ڪڙيو گهنور ضلع بدين) هو ۽ هوءَ آڳهڙي سمي هئي، جسوتڻ آڳهڙو، همير سومري پاران پٺيهل درياهه جي ڀنهي ڪنارن تي، راڄ ڪندو هو. اُنڙ سمون سنڌ جو امير ٿيو ته، هُن سومرن جا همدرد ڳولهي ڳولهي ماريا، انهن ۾ جسوتڻ پڻ هو. جسوتڻ کي انڙ ماريو ته، نوري ۽ مائس جهبير ملاحن جي حفاظت ۾ ڪينجهر ڏانهن هليون ويون ۽ اتي لڪي ڇپي وقت گذارڻ لڳيون. وقت جي ڌاراتيزيءَ سان بدلجي ويئي، ڄام اُنڙ کي جلدئي شهادت نصيب ٿي، هُو اُنڙ ڪوٽ (لڳ گولاڙچي) ۾ ماريو ويو. پنيان ڳاديءَ تي ڄام تماچي ويهاريو ويو. جو سندس دانا پٽ هو. ڄام تماچيءَ کي ڄام جوڻي آڏيون ابتيون ڳالهيون ڪري، دهليءَ ۾ قيد ڪرائي ڇڏيو. جو پوءِ شيخ حماد جماليءَ جي دُعا سان، آتان آزاد ٿي، اچي ٺٽي جو حاڪم ٿيو. ڄام جوڻو ماتليءَ ۽ تلهار جي وچ ۾ جوڻ نالي شهر ٻڌي اچي رهيو ۽ مرڻ کان پوءِ شاهه ديواني جي قبرستان ۾ آرامي ٿيو. ڄام تماچي سنڌ تي حڪومت ڪرڻ لڳو. هُن کي جڏهن

خبر پئي ته، مروبت ۽ نوري جهپير ملاحن وٽ سام پيون آهن، تڏهن هُن ڳجهڙا ماڻهو موڪلي اِها خبر ورتي. انهن ڳجهڙن (جاسوس) ماڻهن مان ڪن هڪ ٻن ڪان اِها ڳالهه واتان نڪري ويئي ته: مروبت، ”نوري ۽ جهمپير مهاڻا ڄام تماچيءَ جي نظر هيٺ آهن ۽ هُو انهن ڪي شايد جيئرو نه ڇڏي.“ اِها ڳالهه ڪينجهر جي مهاڻن ۾ هلي ويئي ۽ سڄي ڪينجهر ۾ پڙ ڇانئجي ويو ته، نوري ۽ مروبت جي ڪري سڄي ڪينجهر جو قرار لٽجي ويندو ۽ گندرين ۾ گوندر ڇانئجي ويندو. اِها ڳالهه گشت ڪري رهي هئي ته، ڄام تماچيءَ ڪينجهر ۾ اچڻ جو اعلان ڪيو. انهيءَ اعلان شڪ واري ڳالهه کي پڪ ۾ بدلائي ڇڏيو. ڄام تماچيءَ جي لاءِ پڪا اڏيا ويا ۽ مرحبائي تياريون شروع ٿي ويون. هُو ڪينجهر ۾ آيو، ۽ آيل سامن کي بخش ڪري ڇڏيائين، تڏهن وڃي گندرن ۽ جهپيرن تان گوندر لٿو، انهيءَ ڳالهه ڏانهن شاهه پڻ اشارو ڪندي چيو آهي ته:

پکا پکاريو، ڄام تماچي آئيو،
گوندر لاهيو گونديون آنءُ آجاريو،
ڪينجهر قرارئو، سمي سام بخشي.

جيئن ته، ڄام تماچي وڏوڙو سمون هو- هُن پنهنجي والد، آنڙ جو ڏنل ڏک مروبت ۽ نوريءَ تان لاهڻ جو پڪو فيصلو ڪيو ۽ اصل نسل معلوم ڪرڻ کان پوءِ هُن نوري پاڻ لاءِ راڻي ڪري قبول ڪئي ۽ سندس ٻانهن پنهنجي ٻانهن ۾ ورتي. ڀٽ ڌڻي انهيءَ ڳالهه کي دهرائيندي ۽ نوريءَ آڳڙيءَ جي اصليت ڏانهن اشارو ڪندي چيو آهي ته:

”هتين پيرين آر ڪٽي منهن نه مهاڻي،
جيئن سڀو وڃ سرنڌڙي، تيئن راڻين ۾ راڻي،
اصل هئي ان ڪي اهل ڄاماڻي،
ڏيءَ جسوتڻ لاءِ جي، ماءُ مروبت راڻي،
سمي سڃاڻي، ٻيڙو ٻڌس ٻانهن ۾.“

سمي جام سلطان ته اهو سڳ سچائي ڪيو پر مائهن
کي به اها سڌ هئي ته نوري نڪو مڇي ماري، نڪو وڪڻي.
هوءَ شهزادين وانگر ڪينجهر ۾ رهي ٿي. ۽ سندس عادتون
شهزادين سمين جهڙيون هيون:

”نه وڏي نه وڪڻي نه ماري نه ڏاري،
سائي پر پاري جا گهر سمي جي سپجي.“

نوري جيڪا جهيرن وٽ سام پيئي هئي تنهن کي
وري به بادشاهاڻا درجا مليا ۽ هوءَ راڻي ٿي ويئي ته، جام تماچيءَ
انهن ملاحن جو قدر ڪيو، جتان آن کي اهو وڏاڻو سڳ
مليو هو پوءِ پاڻ:

”ماڻڪ ميائين ۾ چلر جيئن چتيائين“

۽ جيڪي به ملاح هئا، حتي به هئا، انهن تي سمي
جام تماچيءَ جي طرفان انعامون ڏنيون ويون:

جي ڪينجهر جي روم، سي سڀ انعام ٿيا—

نوريءَ جام آنڙ جي پٽ کي هنئين پاڻ تان قربان ٿيندو
ڏٺو ته، به هوءَ پنهنجي پيءُ جي قاتل ۽ پنهنجي سهري جام آنڙ
جي دهشت ۽ وحشت کي پلجي نه ويئي هئي ۽ هوءَ جام تماچيءَ
کي هڪ خوني پيءُ جو پٽ ڪري ڄاڻندي هئي ۽ وڏائنس
ڏاڍو ڏچندي هئي ۽ دنيا انهيءَ کي نوريءَ جو نياز ڪري
شمار ڪيو. بهر صورت هوءَ جام تماچيءَ جي پياري راڻي هئي
ملاحن جي زور پرڻ تي هن جام تماچيءَ کي عرض ڪيو هو
ته، ”تون ملاحن کي ’ڏن سيڪڙو‘ معاف ڪري ڇڏ.“ انهن
لفظن کي پٽ ڏٺي ورجائيندي چيو آهي ته:

”توسين جام قريب، ڪي ڏن ڇڏائي ڏيچ مون“

جام تماچي پوءِ مڙني ملاحن تان سڀ ڳالهيون معاف ڪيون:

سڏ ميائيون مڪڙا، مڙي معاف ٿياس،
سور ڇـل متاس، ايو تماچي هٿي.

۽ نوريءَ لاءِ هن ميلاين جي نڪريءَ تي سهڻي ماڙي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ماڙي ئهرائي، جنهن ۾ ڪيس راهيو ۽ مروبت ٻه نوريءَ سان آئي وقت گذاريو ۽ انهيءَ ماڙيءَ جي ننڍي وڏي گندري پٺي ايندي ۽ ويندي هئي، ڪنهن کي نوريءَ جي ماڙيءَ ڪان منع نه هئي ۽ ڄام تماچي نوريءَ سان ڪينجهر ۾ پيو گهمندو هو.

هيٺ جر مٿي مڇر، پاسي ۾ وڏراهه،
لکي آتر واءُ، ڪينجهر هندورو ٿئي.

۽ هُو سڄو ڏينهن ڪينجهر ۾ پيو ٻيڙيءَ تي ايندو ۽ ويندو هو، هُن سمين رائين تان دل ڪٽي ڇڏي. انهيءَ ڪري سمين رائين کي ڏاڍا ڏآڌما آئيا ۽ هُنن سينگار پڪار ڪري ڄام کي پنهنجو ڪرڻ لاءِ وس حيلا شروع ڪري ڇڏيا. پر پٽ ڏٺي شاهدي ڏيندي چوي ٿو ته: ”انهيءَ سينگار جي باوجود، هُو سمين جو نه ٿيو ۽ هُو نوريءَ سان گڏ جهيرن ملاحن سان پيو سياحت ڪندو هو.“

”سميون ڪري سينگار، راڻه ريجهائڻ آئيون
پر ڄام هٿ ۾ ڄار ٿو جهلي جهيرن وچ ۾.“

نيٺ سمين پنهنجي سازش جا ڄار وڇائڻ شروع ڪيا ۽ مشهور ڪري ڇڏيو ته، ”نوري آڳڙي سمي نه آهي، پر مٺي مهاڻي آهي. گندري آهي........ عيبائتي آهي.“ اِها ڳالهه ملاحن ۾ ڏوڪڙ ڏيئي ڦهلائي ويئي جيئن ڄام تماچي نوريءَ تان هٿ ڪڍي وڃي ۽ سمين وٽ موٽي اچي. انهيءَ ڳجهاندر ڳالهين وڏو خنام باريو ۽ ڄام تماچيءَ جي دل نوريءَ ڪان گهٽي قدر کٽي ٿي ويئي ۽ هُو نوريءَ کي ذري گهٽ ڏهاڳ ڏيڻ وارو هو. تڏهن نوري دانهون ڪرڻ لڳي ته:

مون کي ڏهاڳ مَ ڏي، آءٌ جا نالي سُيس تنهنجي پر ڄام تماچي ڪيس ”ڪوڪنيائي“ سڏي وڃڻ لڳو ته، مروبت رائيءَ ڪيس جسوتڻ راڻه جو شاهاڻو وڳو ۽ مهر ثابتي طور ڏيکاري ۽ چيو ته، ”منهنجي ڌيءَ نوري آڳڙي سمي آهي، شاهاڻي گهر ۾ پلي نپي آهي، تون پنهنجين سمين جي ڳجهڙن

(جاسوسن) جي ڳالهين ۾ اچي نوريءَ کي ڏهاڳ نه ڏي، پر متانئس مهر جو هٿ رک ۽ سمين راڻين کي به پنهنجو ڪر.... انهن کي به ڏهاڳڻين جهڙو درجو نه ڏي.“ اها ڳالهه ٻڌي ۽ جسوتن جا شاهاڻا ويس ڏسي جام تماچيءَ پوءِ پنهنجو فيصلو بدلايو ۽ سمين راڻين ۽ نوريءَ لاءِ هڪ جيترو وقت ورهائڻ جو فيصلو ڪيو. البته نوريءَ لاءِ پوءِ به محبت جا ٻڪرا ٻين کان وڌيڪ رکيائين.

نيٺ اهو وقت به آيو جو جام تماچي موت کي اچي ويجهو پهتو. اُن وقت نوريءَ کيس عرض ڪيو ته:

ڪو ڏينهن ڪينجهر ڪنڌئين تون تماچي ٽِڪ
اونچو ٿئوم اڳ، سون ڪر سلاحن ۾.

پر موت کي ڪير ٿو موٽائي سگهي، نوري چوندي رهي ته:

سِر سلامت سپرين، مرڪ نه تون مَ مريج،
آهين نار اکين جو، وڃان مَ وڃج،
تماچي ٽڪيج، ڪو ڏينهن ڪينجهر ڪنڌئين.

جام تماچي نوريءَ اڳيان وفات ڪري ويو ۽ هوءَ به پوءِ گهڻو وقت جي ڪونه سگهي ۽ ڪينجهر جي وچ ۾ آرامي ٿي.

نوري جام تماچي مري ويا، پر هڪ داستان ڇڏي ويا. انهيءَ داستان کي شاهه لطيف پنهنجي زبان تي آڻي امر ڪري ڇڏيو ۽ اها امرتا نوري ۽ جام تماچيءَ کي اوستائين حياءِ رهندي جيستائين سنڌي زبان زنده آهي.

حوالا

راوي

- خليفو محمود نوحاڻي - ڪريچ - گولاڙچي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- خليفو محمد نهڙيو- لڳ ٽرائي تعلقه گولاڙچي
- خليفو نرنهڙيو- لڳ ٽرائي- تعلقه گولاڙچي
- مرحوم شيخ الهه بچايو قرهٽي پوٺو- بدين
- مرحوم فقير لونگ سولنگي- نزد بدين
- مرحوم چاڪر مهيري رهنڊ ديهه تعلقه گولاڙچي
- مرحوم فقير مٺو نهڙيو ڪوٺيلائي-بدين

ليکڪ ۽ ڪتاب

- هوتچند مولچند گربخشاڻي: شاهه جو رسالو- سن ١٩٢٩ع
- مرزا قليچ بيگ: احوال شاهه عبداللطيف ڀٽائي ١٩٢٢ع
- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ: شاهه جو رسالو- سن ١٩٦٩ع
- محمد عثمان ڏيپلائي: شاهه جو رسالو- ١٩٥١ع
- محمد صديق ميمڻ: شاهه جو رسالو- ١٩٥١ع

شاهه صاحب ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي

شاهه عبداللطيف ڀٽائي، پنهنجي ڏينهن ۾ ڪامل صوفي ۽ حق پرست انسان هو- هن کي هر ڪنهن هنڌ ڏٺي سڳورو نظر ايندو هو. هو صوفي ”لاڪوفي“ هو- الک ڪٿي به ملي، هن کي انهيءَ جي حاصلات لاءِ پنڌ هو. هندو، عيسائي، يهودي يا ٻئي ڪنهن به فرقي يا مذهب سان شاهه صاحب جو وير وروڌ نه هو. شاهه صاحب جو خيال هو ته، حق جو ديدار ٿئي، پوءِ ڪٿي آتان به ٿئي. هندوئن ڪان ٿئي ته به سٺو، جي يهودين کان ٿئي ته به خاصو، جي مسلمانن کان ملي ته به چڱو. هي حق جو ڳولهائو هو، حق جو طالب هو. سنڌس تن کي تڪليف ڏيڻ به حق حاصل ڪرڻ لاءِ هئي.

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي دين اسلام جو وڏو مبلغ هو. هو هر ڪنهن ڳالهه جو چوڪارو اسلام کان سمجهندو هو- ٻئي هر ڪنهن مذهب کي گمراهي ۽ ڪفر سان تعبير ڪندو هو،

اسلام کان کو ذرو تڙيو سو سندس ليکي تڙيل ڪافر ڪمينو هو.

بنهي بزرگن جو مطلب حق جي طلب هئي، پر ٻنهي جو طريقو ڌار ڌار هو.

شاهه سائين نئين پر اڻين ٿي پيو هوندو هو. مڪليءَ تي به ڦيرا پيو ڪندو هو. هندوئن جي مندر جي اولهه تان هڪ چڙ (ڳڦا) هوندي هئي، آتي عبادت ڪرڻ ۽ وقت گذارڻ سندس وتيرو ٿي ويو هو.

هندو هن کي، آتي ماٺ ڪيو ويٺل ڏسندا هئا ته، هنن کي شاهه لاءِ پيار پيدا ٿيندو هو. پر انهن کي خبر نه هئي ته، هو ڪير آهي ۽ انهيءَ جي من ۾ ڪهڙو مانڊاڻ متل آهي!

هڪ ڏينهن، مندر جو مها پوڄاري هن وٽ لنگهي ويو، هن کي اچي ارداس ڪيائين ته، "اوهان، الک جا ڳولهائو ٿا ڏسجو. الک ڏسڻ ڳهرو ٿا ته، اسان وٽ اچو." شاهه صاحب ويچاريو ته، "هن جُون لکين ڪايائون آهن، متان نه هُو هندوئن کان راضي هجي. آتي جو به ٿي ڏسجي." اهو سوچي، هي بزرگ مها پوڄاريءَ سان گڏجي مندر ۾ ويو.

هندوئن ته هن کي ايڪانت ۾ ڏسي اڳيئي هن لاءِ پيار رکيو ٿي، وڏيڪ جو هي بزرگ خود سندن مندر ۾ هلي آيو ۽ هنن کي هن سان گهڻو واد و داد ڪرڻو ڪونه پيو، ته بي‌حد سرها ٿيا ۽ هن سڳوري سيد کي سندور لڳائي تلڪ ڏنئي، جٽيون ڪڍي پاتو، شاهه به جٽيون پهائي، مندر جي ڪنڊ وٺي ويهي رهيو. آتي الک جپڻ لڳو.

الک جپيندي، جپيندي هن نئين ڏانهن وڃڻ واجب ڄاتو. شاهه سائين نه ڪوڙو ڏيک ۽ ناهه ڏوهه ڄاڻندو ٿي ڪونه هو. جهڙو اندر تهڙو ٻاهر هو، سو انهيءَ ويس ۾ ٻاهر هليو ويو ۽ وڃي نئين پهتو.

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي جا شاگرد نئين مان ولر ٿاهي وڃي رهيا هئا ته، هن برهمڻ تي نظر پيئي، جو نوراني شڪل

سان جٽيون پايو، تلڪ لڳايو وڏي مزي سان پٽي آيو. شاگردن تبليغ جي لحاظ کان هن تي گهرو ڪيو ته، پاڻ بيهي رهيو. وڏي شاگرد کيس چيو ته: ”اوهان مسلمان ٿيندا؟“ لطيف سائين سوچيو ته، شاهد ٿاهڻ لاءِ ڪٿي مسلمان ٿجي، سو انهيءَ کي چيائين ته، ”ها مسلمان ٿيندس.“ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي جي ٻالڪن جو اِهو ڏٺو ته، ٿوري چوڻ تي، هي ٻانڀڻ مسلمان ٿو ٿئي، سي ڏاڍا خوش ٿيا، يڪدم شاهه جا جٽيان لاهي، کيس گهوڙي تي چاڙهي، سرگس جي صورت ۾ وٺي هلڻ لڳا، ٺٽي شهر مان چڪر لڳائي ايرندي ڏکڻ ڪنڊ تي مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ جي مسجد ۽ مدرسي ڏانهن روانا ٿيا.

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي نعرن جو آواز ٻڌي ٻاهر نڪتو. هڪ شاگرد ڊوڙي وڃي کيس ٻڌايو ته، ”هڪ ٻانڀڻ مسلمان ڪيو اٿئون، انهيءَ جو سرگس ٺٽي جو شهر ڇڏي، پنهنجي مدرسي ڏانهن پيو اچي. هي نعرا انهيءَ خوشيءَ ۾ پيا لڳن.“ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي لاءِ اِها ڳالهه خوشيءَ جو باعث هئي ۽ هُو به انهيءَ خوشيءَ ۾ پنهنجي شاگردن ڏانهن وڌڻ لڳو. شاهه عبداللطيف ڏٺو ته، منهنجو سرگس ته مخدوم محمدهاشم ٺٽويءَ جي مسجد ڏانهن پيو هلي، سو به خوش ٿيو ته، هاڻي ٺڙيٺي چڱو ٿيندو.

مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ کي ايندو ڏسي شاگردن وڏيءَ زور سان نعرا هنيا. الله اڪبر جي نعرن سان ميدان ٻرڻ لڳو. مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ويجهو اچي نَوَ مسلم ڏانهن نهاريو ته، هُن کي آهو شاهه عبداللطيف نظر آيو. هن شاگردن کي چيو ته، ”هي ڪهڙو نئون مسلمان ڪيو آٿو؟“ ٻالڪن ترتڪڙ ۾ چيو ته: سائين! ”هي برهمڻ سواءِ ڪنهن بحث مباحثي ٿوري چوڻ تي جٽيان آئارڻ تي تيار ٿي ويو ۽ مسلمان ٿيڻ تي آماده ٿي ويو آهي........“ اِهو ٻڌي مخدوم محمد هاشم ٺٽوي چيو ته، ”خوش فهمو! ڪجهه ساڃهه ڪريو! هي ڪٿان آيو

برهمڻ! هي تہ، شاهہ عبداللطيف تارڪ آهي؟" اهو ٻڌي شاگردن جا ٽَپ ئي نري ويا ۽ توجهہ سان شاهہ ڏانهن ڏسڻ لڳا ۽ شاهہ لطيف اُتان وڏي آواز سان سيني کي چيو تہ، "شاهد رهجو! آءٌ اوهان جي روبرو مسلمان ٿيو آهيان.... قيامت جي ڏيهاڙي اِها شاهدي اوهان کي ڏيڻي آهي." ۽ شاگرد شاهہ کي تعجب سان ڏسندا رهيا، ۽ شاهہ وڏي احترام سان گهوڙي تان لهي مخدوم محمد هاشم ٺٽوي کي وڃي گڏيو ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي کيس عزت ۽ آبروءَ سان مسجد اندر وٺي ويو ۽ پنهنجو مهمان ڪري راهيو.

اِها خبر جڏهن مها پوڄاري کي پيئي تہ، اهو شخص جيڪو هندو ٿيو هو، اهو پهو ڪونہ پر خود شاهہ عبداللطيف ڀٽائي هو، تڏهن اهو بہ حيرت جي واديءَ ۾ غوطا کائيندو رهيو. ۽ شاهہ عبداللطيف ٻنهي ڌرين کي حيرت ۾ ڏسي، پنهنجي منهن چوندو رهيو:

"نڪي ڪم ڪفرسين نڪي مسلماني من
آيـــا ائين چون، پـريـن ڪجو پنهنجو."

حوالا

راوي:

- خيرمحمد عابدائي- ٺٽو
- حاجي عبدالله شيخ، ڳوٺ ملوڪ شاهہ جيلاني بديڻ.

ڪتاب:

- محمد سومار شيخ: لاڙ جون نيم تاريخي ڪهاڻيون (قلمي نسخو)

لطيف سائين ۽ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي جو حج تي وڃڻ

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ۽ شاهہ عبداللطيف ڀٽائي ٻهرين تہ پاڻ ۾ ڪونہ نهندا هئا، پر پوءِ، جڏهن هڪ ٻئي ڪمي سچائي جي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪوشش ڪيائون، تنهن ھڪ ٻئي لاء ڪين محبت پيدا ٿي ۽ ھو ٻئي سٺا دوست ٿيا ويا.

ھڪ ڏينھن ھن ڳڌجي فيصلو ڪيو تہ: ”حج تي ھلبو ۽ اتي جون زيارتون ڪري روح جي تازگي حاصل ڪبي.“ ٻوء ٻئي ڇڻا ڳڌجي، پيرائيء پنڌ روانا ٿيا. واٽ ۾ ھلندي، ٻئي ڇڻا، ٿڪجي پيا. ان وقت شاھ فرمايو تہ: ”محمد ھاشم! سچن ذاتھن ھلڻ وقت، ٿڪ کي وساري ڇڏ، ۽ ڏيپ بہ ڇڏي ڏي، سڀئي وانگر محبت ۾ فنا ٿي، اڳتي وڌ، تہ مقصد جو پنھون ماڻئين:

”ٿڪيائي ٿر ٿيلھ، ڇڙم ڇڪيائي ڇولئين،
ھلندي ھوت پنھون ڏي، پؤ سڙوئي پيمل،
آتي راتو ربل، متان ويٺن تان واري ورئي.“

—

”سئو ڪوھ ڪري سيڪا، تون وبھي ڪلچ و ک،
تاڃ منجھان تک، اي پنڌ پاسي پر ٿئي.“

—

”رجل ني راف، تہ بہ ھلي مند ھئن سان،
رڪب ڪوڙيوراھ ني، ڪري ڪاھون متي ڪاف،
آريااٿيء انصاف، ورتا ويچاريء جا.“

محمد ھاشم وڏو عالم فاضل ھو، انھيء ڪري سندس اڳيان ”راف“ (قٽ) ۽ ”رڪب“ (ڳوڏو) جھڙا ڏکيا لفظ ڪم آندا ويا. شاھ صاحب، ڳھلو ڪري، ماحول موجب ٻولي ڪم آڻيندڙ شاعر ھو ۽ ھن مخدوم محمد ھاشم ٺٽوي اڳيان، اھا ٻولي ڪم آڻڻ مناسب سمجھي.

ٻئي ڇڻا جبل جھاڳي رڻ لتاڙي وڏيء مشڪل سان عرفات تي پھتا، تڏھن شاھ صاحب مخدوم صاحب کي چيو تہ:

”عمر اڄ عرفات تي، واءُ وڄون وريون،
سڪن پيون سيد چئي، اوڏانھن اڪڙيون،
زمزم جيڏڙيون، پيئن طھو راتين سان.“

—

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

”عمر اڄ عرفات ۾، واءُ وڄون وس،
مينهن ساندياڻا ڪيا، ڳاهن لٿيا ڳس،
عمر انهيءَ ڏيهه جا، اڳ ڏوٿين ڏنا ڏس،
آءٌ پڻ وڃي وس، ڳڏجي ڳوندر لاهيان.“

انهيءَ وقت مخدوم صاحب جي طبيعت پڻ روان هئي. هن چيو ته:

”طالب ٿي تووڙا ٿيا، جي سدا پٺا سڪن،
ڪوڙئين ڏيج ڪيترا، جي توڙي تن ڏجن،
ته ري رويت رب جي ڪم نه اچي تن،
طالب طلب ۾ پيو پٺا، وحدت ۾ وڃن،
ڪي نڱيا ناسوت کي، ڪي ملڪوتان مڙن،
ڪي جنبيا جبروت ڏي، ڪي لاهوتا لڙن،
ڪي ويهه پيو وترو، هليو ها هوت وڃن،
آءٌ تو پڇان پيچرا، سندا سالڪن،
ته ڪهڙو حال هلن، سيڪڙو سڄان جا.“

مخدوم کي منجهيل ڏسي شاهه ڪيس چيو ته:

”رهه شريعت هليا، تفڪر طريقون،
حال حقيقت رسيا، حرڪت حرص ويون،
لنوي لاهوت لڱيا، وحدت وصال ٿيون،
بينا بقا باغ ۾، فنا فرق پيئون،
پسو پنڌ سندون، جيئن وسيورن وَهي ويا.“

انهيءَ کان پوءِ ٻنهي ڄڻن ڳڏجي حج ڪيو. زيارتون پڻ ۽ پوءِ خيرت سان واپس سنڌ موٽي آيا.

هن سفر ۾، ٻنهي ڄڻن کي، طالب جي حيثيت سان ڏسڻ مناسب ٿيندو ۽ محمد هاشم طلب جي راهه ۾ سيڪڙات نظر اچي ٿو ۽ شاهه جهڙي معرفت جي ڌڻي کان معلومات وٺي ٿو. ۽ شاهه صاحب سندس رهبري ڪري ٿو. شاهه صاحب جو هي ٻهريون حج هو ۽ پيو حج ونگي ولاسي جي واٽ تان اختيار

ڪيو هئائين ۽ واپس موٽي آيا هئا ۽ حج ني ڪونہ ويا هئا.

حوالا

راوي

- خليفو رضا محمد مهراڻپوٽو- لڳ ڀهڏمي- بدين
- مرحوم پريو فقير سولنگي لڳ بدين
- مرحوم الهبچايو منگڻهار- رهندڙ لڳ سيرائي- بدين
- مرحوم ميوو فقير منگڻهار، رهندڙ ترڻي- لڳ سيرائي- بدين
- مرحوم محمد رمضان ولد حاجي احمد جت رهندڙ شادي لارج- ٽنڊو باگو.

ليکڪ ۽ ڪتاب

- محمد سومار شيخ: "مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ۽ جون ڳالهيون (قلمي نسخو)

شاهہ عبداللطيف ڀٽائي ۽ ميون ٺارو دل

مخدوم محمد معين "ٻيراڳي" ٺٽي جو وڏو عالم ۽ فاضل بزرگ هو، علم ۽ فضيلت جي ڪري ڪيس ماڻهن لقب ٺي ڏنو هو، "ميون ٺارو" سندس ڳالهين جي ڪري، سندس علمي فضيلت جي ڪري، سندس رواداري جي ڪري ٻرندڙ ماڻهو سندس ڳالهيون ٻڌي ٿڌائون حاصل ڪري دل ۽ من ٺاريندا هئا. انهيءَ نيڪ ٺار بزرگ کي ماڻهن چاڻي سڃاڻي مخدوم محمد معين "ٻيراڳي" جي بدران ميون ٺارو سڏڻ شروع ڪيو هو. شاهہ صاحب جهڙو جُهڙ جوڳي ماڻهو سندس علمي ۽ ادبي ڳالهين جي ڪري وٽس ٺي اچي رهندو هو، ۽ ساڻس روحاني ڪچهريون ڪندو هو. شاهہ صاحب جيڪو تارڪ دنيا هو، جيڪو رواداري جو راوي هو جيڪو هندو مسلمانن ۾ هڪجهڙو پسند ڪيل بزرگ هو اهو ملن موريائين ۽ تعصبي عالمن کان

هڪ پاسي رواداريءَ جي راڄن وٽ ايندو ويندو هو ۽ انهن سان ئي من اندر جون ڳالهيون ڪندو هو. هو بديع جي سانول فقير، ونگي جي جمال شاهه، شاهه ڪريم بلڙيءَ واري زمان شاهه پٽهيل جي دودي نهڙئي ۽ ڪاري جي ابراهيم آڏيلي کي پنهنجو دوست يار ۽ غمتار سمجهي انهيءَ وٽ مانجهادا ڪندو هو. اهڙن جوڳين مان مخدوم نارو پڻ هڪ هو، جيڪو شاهه صاحب جي من جي پسند هو، ۽ ننگر ٺٽي ۾ رهندو ئي منٺين ناري وٽ هو، ميون شريعت جو صاحب تصوف جو ڏٺي توڙي اخلاق ۾ مروت جو پتلو هوندو هو، انهيءَ ڪري هو شاهه جي دل وڻان هو، ابوالقاسم نقشبندي، مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ابراهيم آڏيلو توڙي لاڙ جي ٻين مشهور بزرگن سان شاهه صاحب جون گهڻيون ملاقاتون ميٺن ناري وٽ ننگر ٺٽي ۾ رهڻ وقت ٿيون. ٺٽي جا اڪثر عالم شاهه صاحب کي عزت ۽ احترام سان ڏسندا هئا ۽ سائنس محققاني ڪچهريون ڪندا هئا، لسي ٻيلي، ناني يا هيلاين جي ڏڪرين، ۽ پڻ ٻنيور ڏانهن، توڙي ڪينجهر ڏانهن ڪاري توڙي لاڙ جي بندرن ڏانهن، آتان ئي پنڌ پوندو هو، ڪيس لاڙ ۾ ونگو، بديع، بلڙي، رهمڪي بازار ڪان پوءِ ننگر ٺٽوئي مکيم ويلڪ جو ڪم ڏيندو هو. شاهه صاحب جي صحبت جي ڪري مخدوم محمد معين ”بيراڳي“ بيت چوڻ لڳو هو، ۽ انهن بيتن ۾ ”بيراڳي“ تخلص ڪم آڻيندو هو تصوف سان گڏ ويدانيت کي ويجهو پڻ شاهه جي ڪري ئي ٿيو هو الحق الصريح، الخواطف، رفع الامشتعال، ايقاظ الوسنانه وحدت الووجود والمجود نالي تصوف جا ڪتاب شاهه جي اثراتن هيٺ رهي لکيائين. هي حيرت جي ڳالهه آهي ته، ميون نارو شاهه جهڙي عظيم انسان جو فدائي هو. هو خود شاهه صاحب سان ملڻ لاءِ پٽ شاهه ويندو هو ۽ شاهه صاحب به هن جي حب کي اکيان رکي ننهه ايندو هو، هو اوستائين ٺٽي ويندو هو، جيستائين ميون نارو شاهه زنده هو. ميٺن ناري جي وفات ڪان پوءِ هن ٺٽي ڏانهن وري منهن

۽ نه ڪيو. پڇاڙيءَ جي سفر وقت مٺين ناري کي غسل ڪفن شاهه خود پنهنجن هٿن مبارڪن سان ڏنو، جناري نماز به پڙهائي انهيءَ ڪان پوءِ پنهنجي ٻار کي پنهنجن هٿن سان مٽيءَ ۾ دفن ڪيو ۽ پوءِ فرمايائين ته ”جنهن لاءِ ڏٺي ايندا هئاسين سوئي نه رهيو ته ٻين لاءِ اچي ڇا ڪبو.“ شاهه صاحب پوءِ انهن لفظن کي پاڻي ڏنو مخدوم محمد معين شاهه صاحب لاءِ رسالو ”اويسي“ لکيو هو هونئن پاڻ نقشبندي طريقي ۾ هو پر شاهه صاحب جي اثراتن جي ڪري پاڻ نه رڳو سڀ طريقا پسند ڪندو هو پر نقشبندي طريقي جي پڻ پوري پٺڀرائي نه ڪندو هو، ۽ تعشيعت طرف مائل ٿي ويو هو. انهيءَ ڳالهه کي پڌري ڪرڻ لاءِ هن ”الحجة الجليلة“ لکيو هو. جنهن ۾ چئن يارن تي حضرت عليءَ جي فضيلت واضح طور ڄاڻائي هئائين. ڪن راوين جو خيال آهي ته، مٺين ناري دل تي اِهو به شاهه لطيف جو ئي اثر هو. انهيءَ ڪري سندس استاد وٽانئس ناراض هوندو هو. پر خلافت جو فرقو وٽانئس نه ورتائين ڇوته مخدوم ناري وڏو مؤدب انسان هو، انهيءَ ڪري وفات کان پوءِ پنهنجي استاد ابوالقاسم نقشبنديءَ جي پيراندي کان دفن ڪرائڻ جي وصيت ڪئي هئائين ۽ اونئن ئي ڪيو ويو هو.

حوالا

راوي

- محمد عمر معمور يوسفاڻي لطيف نگر. عمرڪوٽ. ٿرپارڪر
- خالد ترڪ. ايگرو ويل ڪالوني. بدين
- مرحوم شيخ الهه بچايو قرهٽي پوٽو بدين

ليکڪ ۽ ڪتاب

- مير علي شير قانع. تحفةالڪرام (سنڌي) ۱۹۵۷ع
- جهٺ مل خوبچند ٻاوناڻي. ڪامل جو ڪلام ۱۹۵۴ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- ڪاياڻ پولچند آڏواڻي- "شاهه" ۱۹۵۱ع
- لال چند امرڏنو مل- شاهاڻو شاهه ۱۹۱۴ع
- هوتچند مولچند گربخشاڻي- مقدم لطيفي ۱۹۳۶ع
- رحمداد مولائي شيدائي- تاريخ تمدن سنڌ ۱۹۵۹ع
- الوحيد اسپيشل سنڌ نمبر ص ۳۵ سن ۱۹۳۶ع

شاهه صاحب ۽ ميون ابراهيم آڏيلو

ميون محمد ابراهيم آڏيلو سومرو ڪاري جو بزرگ آهي. فقير لونگ مرحوم ڳالهه ڪئي ته: "مون ڪي محمد ابراهيم آڏيلي جي زيارت ڪرڻي هئي انهيءَ پلاري بزرگ لاءِ پير پٺي جي رستي ذريعي خان پور جي ڳوٺ ويس. آتان پوءِ آڏيرو لنگهي ابراهيم آڏيلي جي زيارت ڪيم." پاڻ ڀٽ ڌڻيءَ جي خليفن مان مکيه خليفو هو، ڪيس شاهه صاحب کان حڪم مليو ته، ڪاري ۾ وڃي رهه ۽ آتي وڃي ڏينهن گهار. اهو حڪم ڇڏڪر ابراهيم آڏيلي لاءِ اهڙو هو، جهڙو حڪم شاهه ڪريم بلڙائيءَ پنهنجي خليفي ميون تماچي کي ڪيو هو. اهو اوڏانهن وڃڻ لاءِ تيار نه هو. پوءِ لاچار آتي پهتو ۽ جڏهن شاهه ڪريم آتي ولس ويو ته هُن بيت چيا آهي بيت وڃڻ وقت جا هئا ته:

"موڪل گهُر م َ منهنجا پرين، وتان وڃ م َ تون."

ميون تماچي پوءِ ڪيچ ۾ رهيو ۽ محمد ابراهيم به ڪاري ۾ شاهه صاحب جو حڪم اکين تي رکي وڃي رهيو. انهيءَ تان ڀٽ ڌڻي پيرو ڪرڻ ويو- چوڻ، شاهه صاحب ڪامون هٽي ڪيس ڀٽ مان ڪڍيو هو ۽ هُو پوءِ ڪاري ۾ وڃي رهيو. ڀٽ ڌڻي اُن پلاري وٽ ويو ته اُن کي سرهائي نصيب ٿي. ڀٽ ڌڻي کي ابراهيم عرض ڪيو ته، "مون اوهان جو امر مڃي اچي ڪارو وسائڻ لاءِ هتي گهاريو. هاڻ وٺم اوهان رهو يا پاڻ سان گڏ وٺي هلوم." ڀٽ ڌڻي چيس ته، "تون اتي ئي رهه. البته اسان پنهنجي توکي اڏ امانت ڏيون ٿا. تون اڄ کان ابراهيم

آڏيلو آهين اسان جي پٽ کان تنهنجي پٽ اڏ آهي. اسان کي ٻه اڏيرو لال آڏو آهي، توکي ٻه اڏيرو لال آڏو آهي. محمدابراهيم آڏيلي ڏانهن پيادل وڃبو ته شاهه ڪريم بلڙائي جي درگاهه کان جهوڪ پهچبو. جهوڪ کان سجاول وڃبو آتان پتڻ آڪري پير پٽي رسبو، اتان کان پير الهه رکيي جي ڪوٽڙي پهچبو. آتان ٿي گهوڙاٻاري پهچبو خانپور جي ڳوٺ کان پوءِ آڏيرو نظر ايندو آهو آڪري محمدابراهيم آڏيلي جي درگاه تي پهچي سگهبو. اِهوئي گس هو، جيڪو لطيف سائين اوڏانهن ويندي اختيار ڪندو هو. انهيءَ پيچري تي لطيفي قدم ڪٿين پيرا گهميا ۽ پٽ ڏٺيءَ جتي سونهارا پير ڏنا، انهيءَ سيم ۽ وسئون کي امرتا ملي ويئي انهيءَ گس جي آس پاس جتي ٻه شاهه رهيو آهي ڀلاريون جايون عقيدت جي لائق ليکيون وڃن ۽ اهو عقيدت جو اظهار اڄ ٻه لطيفي پانڌيڙا ڪري رهيا آهن.

حوالا

راوي

- لونگ فقير سولنگي- رهنڊڙ لڳ بدين
- پريو سولنگي نزد بدين
- ميون رضامحمد مهراڻ پوٽو ڀهڊمي بدين

ڪتاب

- محمدسومار شيخ- ڪچين جا قعول- مطبع سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد- سن:

شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو ڀنڀور تان پيرو

پٽ ڏٺي اولهه، لاڙ تان پيري ڪرڻ وقت ڀنڀور تان ٻن پير گهمايا هئا ۽ ڀنڀور سان گڏ سسئي پنهون جي داستان کي پنهنجو موضوع ڪلام بنايو. سسئي ڀانڀنا شهر ۾ جائي ۽ ڀنڀور ۾

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

محمد ڪٺيءَ وٽ پلجي وڏي ٿي پنهل سان سنگ ٿيس پر پنهل جا پاڻر ڪيس نشو پياري راتو واهه. پنهور سان ڪيچ مڪران ڏانهن ڪٺي ويا. سسئي ڪي جڏهن سار ٿي تڏهن پنهل جي ڪيچ وڃڻ جو قصو معلوم ٿيس ۽ هوءَ پنهل جي پويان رواني ٿي ۽ سنگهر ايل پنهور ڪان پنهنجي لڄ بچائيندي زمين اندر پيهي ويئي. جڏهن پنهل سجاڳ ٿيو تڏهن آهو پڻ سسئيءَ لاءِ واپس وريو ۽ ساڻس گڏ زمين ۾ غار ٿي ويو. سسئي پنهل پنيان ويندي اٽڪل روهه ٥٧ ميل پنڌ ڪيو ۽ سنگهر واريءَ سيم ۾ سونياڻ ڊوري جي پرسان آرامي آهي.

سسئي پنهون جو قصو دلوراءِ جي ڏؤر جو اهم نيم تاريخي قصو آهي، جيڪو داناه دلوراءِ جي نالي سان مشهور هو پر ڪن ليڪڪن انهيءَ ڪي ظالم دلوراءِ پڻ ليکيو آهي.

پنهور جو شهر جيڪو پوءِ ڪن ليڪڪن پيل وڇان ديبل قرار ڏنو آهو اصل ۾ بن وَهار هو جتي گوتم ٻڌ وارن جو وڏو ”وهار“ قائم هو اهڙي طرح سان لاڙ ۾ جيڪي وهار هئا انهن مان پيرو لشاري جي پرسان ”اچ وهار“ تلهار جي پرسان ”تل وهار“ وغيره. اهڙي طرح سان جيڪي اسم آخر ۾ ”آر“ يا آهر جي پڇاڙيءَ سان ختم ٿين ٿا، سي وهارن جي ياد تازي ڪن ٿا ۽ گوتم ٻڌ جي تعليم جا مرڪز معلوم ٿين ٿا. لاڙ جي ماڻهن گوتم ٻڌ جي اثراتن سبب جنگجو حالتن ڪان پاسو ڪيو ۽ صلح پسند گهارڻ جي تعليم ڪي پنهنجي شيوو بنايو انهيءَ ڪري اڄ سڄو لاڙ جا ماڻهو امن ۽ آشتيءَ جا طالب آهن.

ڀٽ ڌڻي پنهور تان پيري ڪرڻ وقت سسئي جي سوز ڪي سموهيو آهي ۽ انهيءَ جي ضعيفائي جرئت ڪي ساراهيو آهي. ڪنهن به ڪردار لاءِ ڀٽ ڌڻي پنج سُر نه چيا آهن پر سسئي لاءِ هن سچا سارا پنج سُر جوڙي راس ڪيا. انهيءَ سان پڌرو ٿئي ٿو ته شاهه صاحب پنهنجي مڙني سورمن ۽ سورمين مان سسئي ڪي وڏي اهميت سان قبول ڪيو آهي. سسئي جڏهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

پنهل پنيان نڪتي هئي، تڏهن سائس سرتيون پڻ گڏ تين ٿيون
هن کي ڪو عشق نه هو اهي ته محض سسئي جي همدردي
لاءِ سائس گڏ ٿيون هيون. شاهه صاحب سسئي جي واتان سرتين
کي چورائي ٿو ته:

"سرتيون سڄي سچ، متان ڪا مون سان هلي
متان ڪا مري اڄ، ڏي پاراتو پنهون کي."

ايري، ابلڙي، ڪمزور، ضعيفان سسئي پنهل ڏانهن ٥٠
ميل وڃي ٿي وات تي سندس پير پٿون تين ٿا. پيرن مان رت ريلا
ڪري وهي ٿو، تڏهن هوءَ پنهنجي پيرن کي ڏسي تعجب تي
ڪري ته هئڙي ڏکئي پنڌ تان منهنجو پنهل ڪيئن ويو هوندو!

"پير پٽئان، ڪونئرا، ڏونگر متي ڏي،
پاڻ نه ڪڙهي پاڻ کي، ڪڙهي ڪيچين کي،
مونهان اڳيئي ڪيئن هاڙهو هوت لنگهي ويا."

سسئي تي جبل جلدايون ڪري ٿو، تک تئو ڏيکاري
ٿو. ڏک ڏي ٿو، پر هوءَ پنهل جي پنيان واڪا ڪندي وڃي
ٿي وات ۾ ڪيس رات پوي ٿي ڪنهن جبل جي ڪوپ تي
لمٽي پوي ٿي ۽ ننڊ اچي وڃيس ٿي. ڪا بر جي بلا ڪيس
اچي وات وجهي ٿي، ڇاڪر موت جو عزرائيل متان اچي پهتو
اٿس، پر هو سمجهي ٿي ته پنهون ماڻهو موڪليو آهي:

"اچي عزرائيل ستي جا اڳائي سسئي،
ٿي ڀوڙائي دليل ته پنهون ماڻهو موڪليو."

سسئي جا ڏک ڏسٽا هڄن ته رسالو ڪٽي سر آبري،
معذوري، ديسي، ڪوهياري ۽ سر حسيني ڏسڻ گهرجي جنهن
۾ سسئي دانهون پئي ڪري ته:

"واڪا ڪنديس وو، مون سان جبل ٿو جاڙون ڪري"

سسئي جا سور لطيف سائين پنهور ۾ اچي محسوس ڪيا
آهي سڀ سُور آڻ هن ننڍڙي صحبت ۾ ظاهر ڪري نه سگهنديس
پر تڏهن به ڪجهه بيت بطور نموني هتي رکو انهيءَ ڪري

ڏيان ٿو جيئن شاهه صاحب جي لفظن جي ورڪا سستي جي حضور ۾ نموني طور پيش ٿي سگهي:

”محبت جن جي من ۾، تن تشنگي تار،
پي پيالو اڃ جو، اڃ سين اڃ اُتيار،
پنهون! پاڻ پيار، ته اڃ سين اڃ اُجهائيان.“

—

”سڏائتي سيڪا، ٻڪ نه ٻاسي ڪا
جيهي تيهي ذات جي، جنبش ڪانه جا
مون سين هلي سا، جا جيءُ ميڙو نه ڪري.“

—

”وينس ورک نه اُپڙي، تون آرياڻي آهه،
چڱي توسين چاهه، پاسي پير پيئي رڙهي.“

—

”جبل ساري جک، جو آڏو آريچن ڪي،
توڻي لڪن لک، سپ لنگهنديس سڪ سين.“

—

”آڏ ڏراچا، آهڙا، ڏونگر ڪي ڏاڪا،
ڪم آهه عجيب ڪي، سڪ منجهان ساڪا،
پيئي هٿيڪي هوت ڪي، ڪوڪ وجي ڪنڪا،
منهنجو وسُ واڪا، ٻڌڻ ڪم ٻروچ جو.“

—

”ڏونگر ڏک پئي، ڪيم توسين ڳالهڙي،
پاڻا آئون مٿي، سور سٺائي پرينءَ جو.“

—

”پرتوو پنهونءَ جو، جهڙ جيئن جهالا ڏي،
آئون تنهن آري ڪي، وڃُو راهه، رڻان گهڻو.“

—

”ڪين ڏر تني ماه، ڪين چر سندي سڄڻين،
هـلـي ۽ واجـهـاه، ٻنهين ڇهڙن وچ ۾.“

—

”ڏک لڳو ڏونگر ڀريو، ڀڃڻ ڪـانـي ڀئون،
مـنـا لاتـو مــون، ســنـدو جيئڻ آسرو.“

—

”چانڪر آيس راڳاهين، تان آنهن آيي آهيان،
ڀرت ڀـراهين، هـاڏـي مـران م جـيـان.“

حوالا

ڪتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ سسئي پنهون ١٩٦٧ع
- هوتچند مولچند گربخشاڻي: روح رهاڻ
- مولوي محمد ابراهيم بخشياپوري: شاهه جو رسالو ١٩٣١ع
- ڊاڪٽر ارنسيٽ ٽرمپ: شاهه جو رسالو ١٨٦٦ع
- غلام مصطفيٰ قاسمي: شاهه جو رسالو ١٩٥١ع
- قاضي محمد ابراهيم: شاهه جو رسالو ١٩٦٧ع
- مرزا قليچ بيگ: شاهه جو رسالو ١٩٥١ع

شاهه لطيف جو ڪلاچي تان پيرو

شاهه لطيف لاڙ تان پيري ڪرڻ وقت موريءَ جي مقام ۽ ڪلاچي تان پيرو کيو هو ۽ انهيءَ جوڙي جوان کي ساراهيو هو جنهن معذور هوندي به پنهنجي ڀائرن جو وير مانگرمڇ کان ورتو هو.

سون مياڻيءَ جو رهاڪو اوڀايو ستن ڀٽن جو ڀيءُ هو. انهن ڀٽن جا نالا هئا، پنهير، اگاريو، مانجهانو، للو، سانئر، منجهه، مور، (مورڙو) انهن جي پيءُ جو نالو سيرڻين هو. آهي دلو راه جي ڏينهن ۾ سون مياڻيءَ ۾ رهندا هئا، مورڙو جڏو هو ۽ باقي

ڀائر جڙد مڙد هئا. پر پنهنجي عقلمنديءَ سبب مورڙو دلو راءِ جي اميرن ۾ داخل ٿي ويو. انهيءَ سون مياڻيءَ تان ”ڏن سيڪڙو“ (حڪومت جو ٽيڪس) معاف ڪرائي ڇڏيو هو.

مورڙي جا ڀائر هڪ ڏينهن ڪلاچيءَ جي ڪن ۾ مڇي ماريندي مانگرمڇ جو شڪار ٿي ويا. اِها خبر سون مياڻي ۽ پوءِ دلو راءِ جي نگري ڀانيٺا ۾ پهتي، تڏهن ڪهرام مچي ويو ۽ دلو راءِ جي مدد سان مورڙي هڪ لوهي ڪل ٺهرائي. انهي ۾ چوڌاري تکا پاڪي لڳرائي انهيءَ اندر ٿي ويٺو ۽ انهيءَ ڪل ۾ ٥٠٠ سئو گهوڙين ۽ ٥٠٠ سئو سانُ ڏڳن کي رسين سان جڪڙي اندر ڪلاچيءَ جي ڪن ۾ هليو ويو ۽ مانگرمڇ جي پيٽ ۾ گهڙي رسا لوڏي، مانگرمڇ کي ڦاسائي ٻاهر نڪري آيو ۽ مانگرمڇ ماريو ويو. ڀائر منگر جي پيٽ مان ڪڍيا ويا ۽ هُو باقي ڏينهن انهن ڀائرن جي قبرن جو مجاور ٿي رهيو ۽ آتي بستي قائم ٿي. مورڙو مئو ته، آهو ٻه آنهن جي پرسان لڪري تي پوربو ويو. گهڻو گهڻو پوءِ شاهه صاحب جڏهن انهيءَ ڌرتي تي پير ڌرڻ آيو ته، تڏهن هُن کي شيخ عبدالجميل جو آهو بيت سامهون آيو، جنهن ۾ هُن مورڙي جي واقعي کي دهرائيندي چيو هو ته:

”جو گهڙي سو نيئي، ڪو جو ڦهر ڪلاچ ۾،
خبر ڪونه ڏيئي، ته رڄ ڪچاڙيان رنديا.“

پٽ ڏٺي مورڙي ۽ سندس ڀائرن تان پيرو ٻه ڪيو ۽ سندس ساراهه ۾ سُر گهاتو چيو. اِهو سر چٽڪر انهن سورهن جي سورهيائي جو اجورو هو ۽ مورڙو ۽ سندس ڀائر امر ٿي ويا. اڄ ٻه سنڌ واسي انهيءَ قصي کي جهر، جبل جهنگ ۾ ڳائي، سندس سورهيائي کيٰ شاهه جي لفظن ۾ ساراهي رهيا آهن:

سيرئين پنهنجا ڀائر واپس ٽيندا نه ڏسي چوي پيئي ته:

”ڪالهه ڪلاچي ويا، ڇتيون ڪٽي ڇڳير،
ڀائرن پيرو نه ڪيو، ادن ڪئي آوير،
اهڙي خاصي ڪير، ڪتن ورائي جهلي.“

”آيي آسڙان آس ۾، جهليو ڪُن ڪنار،
گهاتو گهر نه آئيا، وڏي لڳين وار،
هُيس جنين هار، سي موڙي چڙهيا مڪڙا.“

—

”ڪالهه ڪلاچي ويا، گهاتو ڪري گهور،
مادر ملاحن جا، ويني سهان سُور،
مون ڪي ڪري ملور، اونهي ويا اوهري.“

—

”وحدت جا وجود ۾، ڪي جي پرن پير،
ڏکهاڪري پير، سُتا ڪلاچيءَ جي ڪُن ۾.“

تخيل جو ڏئي، شعور وارو شاعر پٽ ڏئي مانگر مارن ۽ ٻري تي بچ ڪرڻ جو نظارو پڌرو ڪندي چئي رهيو آهي،

”ڪاهي وڃو ناڪوئا، ڪريو ٻري تي بچ،
جيڪس جهليا مڇ، گهاتو گهر نه آئيا....

– ڪا تي سنڌن ڪنڌيون،
ڪا تي سنڌن رڇ،
گهاتو گهر نه آئيا.
جيڪس جهليا مڇ.

– ڪُن ڪڙڪو ڏاڍو،
اتو اڳيان اڇ،
گهاتو گهر نه آئيا،
جيڪس جهليا مڇ.

– اڏيون عبداللطيف چئي،
سڀ لنگهندا چڇ،
گهاتو گهر نه آئيا،
ڪريو ٻري تي بچ....

جڏهن پٽ ڏئي ڪلاچيءَ تان پيرو ڪري رهيو هو، تڏهن نڪو ڪلاچيءَ جو ڪُن هو، نڪو وري اهڙو ماحول

موجود هو، رڳو واريءَ جا ڀٽ هئا ۽ مهاڻا پڻ موجود نہ هئا، تڏهن ڏک ۾ اچي چيو هئائين:

”جتي ڳهوريو ڳهاتوئين، تتي واري ڀٽ،
سهسين ساٿي مُٺ، سَر سڪو سونگي گيا.“

انهيءَ ماڳ تي هينئر ڪراچيءَ جو اجهاڳ شهر موجود آهي ۽ مورڙي جي ڀائرن جو مقام انهيءَ شهر ۾ ڪٿي ڪان ماريپور ڏانهن ويندڙ رستي تي موجوده وزير مينشن نالي سرڪيولر ريلوي اسٽيشن جي سامهون موجود آهي. جڏهن تہ مورڙي جي قبر پرسان ٽڪري تي موجود آهي ۽ مورڙي جي ڀائرن جي قبرن جا آثار شهر جي هنگامن ۾ گم ٿيندا نظر اچن ٿا.

البتہ مورڙي پوٽا ملاح ٽن ڪڙمن ۾ موجود آهن: (۱) ڪلاچيءَ وارا (۲) لاڙ (۳) بندري انهن ملاحن جا اهي ٽيئي ڪڙم ڪلاچي، لاڙ ۽ بندر جي تاريخي نشاندهي پڻ ڪن ٿا. ۽ مورڙي جو اهو اولاد اڄ بہ ڪراچيءَ ۾ ڳوٺ شمس، ڳوٺ بابا ڀٽ ۽ ڳوٺ ابراهيم حيدريءَ ۾ رهي ٿو.

شاهہ جي هن پيري کي دهرائڻ وقت منهنجي ڪنن تي هينيان بيت پڙاڏو بنيا آهن:

جان ڳهڙندا ڳهاتوئا، تان رچن ڏيو رڳ،
سڳايون ۽ سنگ، ڪلاچي ڪين ڪري.

—

ڳهوريندي ڳهورپئا، اڳهور ڳهوريائون،
مانگر مارپائون، ملاحن منهن سنرا.

حوالا

راوي

– مرحوم شيخ الهہ بچايو قرهٺي پوٽو
– عمر شيخ قرهٺي پوٽو- قرهيو پانداري- بدين

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

– خليفو محمد رحيم سوڍو- ڳوٺ گولو بندرو بدين
– پير عاليشاه جيلاني- بدين-

كتاب

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ- مورڙو ۽ مانگرمڇ
" " سنڌي ٻوليءَ جي مختصر تاريخ
" " شاهه جو رسالو
" " شاهه جو رسالو
" " شاهه جو رسالو
" " شاهه جو رسالو

لطيف سائين جو لاڙ جي بندرن تان پيرو

جن ملڪن ۾ بندر آهن، آهي ملڪ واپاري طرح سان شاهوڪار آهن. دنيا جا ڪئين اهڙا ملڪ آهن، جن ڪي بندر نه آهن آهي ملڪ بندر وارن ملڪن جا محتاج هوندا آهن. ساموندي سفر لاءِ بندرن جو هئڻ ضروري آهي سنڌ جو ڏاکڻيون حصو لاڙ (جنهن ۾ موجود بدين، ٺٽو، ۽ ڪراچي ضلعو به اچي وڃن ٿا) بندرن جي ڪري مشهور آهن، هينئر پڻ قاسم بندر ۽ ڪراچي بندر اهڙا وڏا بندر آهن، جن جي ذريعي سڄي دنيا سان اسان جو واپاري ناتو قائم رهي ٿو.

شاهه عبداللطيف جي ڏينهن ۾ اسان جي لاڙ واري خطي ۾ تمام گهڻا بندر هئا، ۽ لاڙ سڄو ئي وڻجارن جو ديس هو، شاهه صاحب لاڙ جا مڙيئي بندر ڏٺا هئا ۽ وڻجارن جي سماجي ۽ ثقافتي چرپر سان گڏ معاشي هلچل پڻ پسي هئي لاڙ جي قديم بندرن مان لاڙي (لهري) بندر، گهري بندر، سنڌو بندر، شاهه بندر، اورنگا بندر، وڪر بندر، علي بندر ۽ سنڌڙي بندر اهڙا اهم بندر هئا، جتان وڻجارن جون ويهون واپار لاءِ ٻاهر ويندڙيون هيون ۽ لنڪا لوڙيو ايندڙيون هيون. لاڙ جا مانجهي

چين بنگال، عدن ۽ لنڪا تائين تہ ويندا هئا پر ٻاهر ٻي ويندا هئا. سڄي دنيا سنڌن پيرن هيٺ هوندي هئي، هنو ”ڪنڌن ڪيڙائو“ ليکبا هئا ۽ دنيا جو ڪوبہ بندر سنڌن پيرن کان خالي نہ هوندو هو:

”وڃين جان ويهي، جر پلءَ پائيان،
پائهي اوہ پيهي، ڪنڌ ڪيڙائو آئيا.“

—

”ڪوهن سروائتيون، وائتين سرڳهنديءَ،
ڪيڙي ڪيڙي ڪنڌ، ماءُ ساموندي آئيا.“

لاڙ جا مانجهي وڻجهارا مڙيئي دنيا جا ڪنڌ جهڙو ايشيا، آفريڪا، آمريڪا، آسٽريليا وغيره ڏانهن ويندا هئا، آتان جي مائهن کي سنڌ جون چيزون آڻيو ڏيندا هئا ۽ آتان جون املهہ چيزون هتي آڻيندا هئا، مانجهين جو مرڪزي شهر ”مانجهي“ هوندو هو، جنهن جا ڪنڊرات اڄ بہ قرهٺي پانڌاري (بديڻ) جي ڀرسان موجود آهن. جيڪو رڻ درياءَ تي آباد هو. ڪنڌ ڪيڙائو ڪاري ڪيڙائو ويمي جي واپار تي گهڻو خيال ڏيندا هئا، جيڪو ”ويمي“ جو ڏنڌو ڪندو هو، آهو ڀئي ڪنهن ڏنڌي کي هٿ بہ نہ لڳائيندو هو ۽ اهو ڏنڌو سون، روپي ۽ موتين کان وڌيڪ فائدي وارو هو.

”وٽ ويمي جي لهين، تہ ٻي نہ ڪرين ڪار“

لاڙ جا وڻجهارا سياري جي مند ۾ سفر تي ويندا هئا ۽ واهوندن لڳي ورندا هئا. ۽ ديسان ديس بندرن تي ويندا هئا، گهڻي مايا ملڪيت هوندي بہ پاڻ کي فقيرائي ويس ۾ رکندا هئا منجهن تڪبر ۽ وڏائي جو ٻڙو نہ هئي، انهن ڳالهين کي شاهہ صاحب ساراهيندي چيو آهي تہ:

”بندر ديسان ديس، مُلهہ نہ ملي وارئين،
فقيرائي ديس، املهہ ڏين اتوريا.“

نہ رڳو سنڌي واپار سانگي ڏور ڏيهہ ويندا هئا پر وڻن

تبليغي مقصد پڻ هوندا هئا.

پٽ ڏئي لاڙ جي بندرن تي وڻجارن جي ونين کي ڏکيارين حالتن ۾ ڏٺو هو. هن ڏٺو هو ته، وڻجهارن جون ونيون بندرن جي تڙن تي اوسيئڙو ڪري رهيون آهن. ونجهلي ۾ روئي رهيون آهن. ۽ پڻ بندر ڪان پري رهندڙ وڻجهارين پنهنجن ورن لاءِ بندرن تان پيرا ڪرڻ به واجب ٿي ڄاتو ۽ جرجاڳائون به ڪيون، ڏينا به موهيا ٿي ته جيئن ڪانڌ ڪو ڪوسو واءُ نه لڳي ۽ هو بندر جي ڪنهن نه ڪنهن تڙ تي اچي وڻجهاريءَ جا ڏک لاهي. جيڪي وڻجهارن جون ونيون، بندرن ڪان پري هونديون هيون ۽ آهي اوسيئڙو ڪريو ٽڪيو پونديون هيون ته، بنان پٽسن جي مڙسن جي ڳولها لاءِ بندرن ڏي نڪريو پونديون هيون ۽ بندر ڳولهينديون وتنديون هيون. اهڙي هڪ وڻجهاريءَ جي واتان پاڻ چَورائي ٿو ته:

”پُران مـــان پُڇان، بـنــدر مــون ڏور ٿيا،
نه مون هڙهه نه هنجهه ڪي، جو آءٌ چئي چڙهان،
اٿين ڪجهُن پـانـٽـي، جو آءٌ پـريـن مـلان،
ڪارون ٿـي ڪـريـان، تـو در آيـي نـاڪـوٺا.“

۽ انهن وڻجهارين پوءِ تڙ ڳولهيا ۽ بندر نيهاريا

”تڙ نيهاريـــان تـــي
منهنجا بندر ويڙا جي“

وڻجهاريون اهو اوسيئڙو گهڻو ڪري سـَرن کي نسـِرندي ڏسي ڪنديون هيون:

”سر نسريا پـــانـدَ، اُتر لڳــا آءٌ پــريـــن،
مون تو ڪارڻ ڪانڌ سهسين سڳائون ڪيون.“

—

پوءِ ڪن جا ور ورندا هئا ۽ آهي خوش ٿينديون هيون:

”سڙهه سڃاڙيو ڇوهه، ماءُ سامونـدي آئيا،
مان منهنجو هـوءِ، جاني هـن جهاز ۾.“

—

”جنهن ڪارڻ سون تڙ پوڄارا پوڄيا،
پنهنجي اميدون، سيئي سڄڻ گهر آئيا.“

”تڙين تنوارين، ساهه ساموندي آئيا،
مون کي جيارين، وايون وڻجهارن جون.“

پر وڻجهاري جو رهڻ ئي ڪيترو! هُو آيو ۽ ويو وڻجهاري جي مڱ دانهن ڪندي چوي ٿي ته:

”جي تون وڻجهارو ڪانڌ، ته مون هڏ نه لائتون لڏيون،
پر ڏيهه مٿي سانگ، انئي پهر جنهن جو.“

هنن کي هر وقت سفر جو سعيو رهندو هو:

”اڄ پڻ وايون ڪن وڻجهارا وڃڻ جون،
آءٌ جهليندي ڪيترو آيل ساموندين،
پکهه ڇوڙي جن، وڏا هيڙا هار ۾.“

وڻجهارا پري پري ويندا هئا جنهن ۾ چين، بنگال سوماترا سان گڏ لنڪا پڻ شامل هئي:

”لنڪا لنڪا ڪن، لئي لنڪا جي اوهرئا،
سٽي سون لنڪا جو، سک نه ساموندين.“

”ويا چين بنگال ڏي، منهن ڪائو ڏيئي.“

ساموندي ڪاري ڪيڙائو هئا، آهي سون جي سودي کي معمولي واپار سمجهندا هئا ۽ آهي وڏا ”ويهائو“ هوندا هئا.

”سودو ڪن سون جو وڏا ويهائو،
موٽي جي مهراڻ جاتن جاطا ماعو.“

ڪنڌ ڪيڙائو ۽ ڪاڙي ڪيڙائو ساموندي لاڙ جو فخر ۽ مان هئا هتان ڪان وبل سوين خاندان ڏور ڏيهه ۾ وڃي ٽانيڪا ٿيا. مشهور چوڻي آهي ته، ”جو جاوي جاوي سو ول نه آوي،“ اهڙي طرح لاڙ جا ڪافي ساموندي، نه رڳو ڏور ڏيهه ۾ وڃي رهيا پر آهي سمنڊ جي ويرين جو شڪار به ٿيا ۽ انهن کي

سانداري سمونڊ جي نيھوڙي نيو ۽ انھن جو پتو به ڪونه پيو ته ڪيڏانھن ويا:

”اونھي ۾ اوھري، جڏھن ويا جي،
سانداري سمونڊ جي، نيھوڙي نيا،
وڃي تيت ر پئا، جت نھايت نامي ڪا.“

—

”اوڙاھ ويا نه وريا، آءُ تنھن ماري وڃ،
ڪري سامونڊي سيڃ، جسي جاڙ پرائيو.“

سامونڊين جي ھڪ شاھ صاحت اکين سان ڏٺي، پر پوءِ سامونڊين سان واپار ڪرڻ ۽ سمنڊ ڏانھن وڃڻ جو شوق گھٽجي ويو. پراڻ، ريڻ، ساگرو، نيرو، ڳنو، پٽيھل، ھاڪڙو، سائو ۽ ٻيا درياءَ آھستي آھستي پاڻي گھٽائڻ لڳا ته، سامونڊين جا ٻيڙا بيھي رھيا ۽ بندر به گھٽجڻ لڳا. انھن وڻجھارن جي واپار کي ڏک لڳو ۽ اھو حال شاھ صاحب پنھنجي اکين سان ڏٺو ته کيس ڏک ٿيو ۽ فرمايائين ته:

”نه سي تڙ ھوڙاڪ، نه واھون وڻجھارن جون،
سرتيون سامونڊين جا، اڄ ٻڻ چڪيم چاڪ،
مارينيون فراق، پاڙيچيون پرين جا.“

شاھ سائين چوي ٿو ته آھي سامونڊي ويا ته پنيان ٻيون ڪو سامونڊي ڪونه ساماڻو:

”ننگر ۽ نارِيون، پڳھ ڪٿي پنڌ پئا،
بندر بازاريون، سڃا سامونڊين ري.“

اڄ لاڙ جا آھي بندر، ھنگامن سان ڀرّ نه آھن، نه آڻي ٻيڙا بيھن ٿا، نه آڻي واپار اچن ٿا. اڄ رڳو اھو ماضيءَ جو داستان آھي ۽ اھو داستان شاھ جي شاھدي سبب زنده آھي. ونگا بازار، رھمڪي بازار، سوداگر بازار ۽ ٻيون ڪئين بازاريون قديم آثارن ۾ شمار ٿين ٿيون ۽ بندر ٻڻ انھيءَ ثقافتي ورثي ۾ ڳڻيا وڃن ٿا. نه رڳو پٽ ڏٺي اسان ڪي لاڙ جي بندرن تان

پيري ڪرڻ وقت، پنهنجي تاريخ جا، اهم اشارا ڏنا پر سامونڊين جي ختم ٿيندڙ دنيا جا لفظ به سنڌي ٻوليءَ کي تحفو ڪري پيش ڪيا؛ جن مان: واپاري، سامونڊي سوداگر، وڻجهارو، وڻجهاري، ملاح، سڪاڻي، ناکٽو، مهاڻو، ڪشتيبان، ٻيڙياتو، سونهون، معلم، رهبر، ٽوپو، غواص، ٻوچارو، فرنگي، چور، صراف، جوهري، وينجهار، موتي، ماڻڪ، لعل، جواهر، هيرا، سپون، ڪاٺو، شيهو، لونگ، ڦوٽا، ڪپڙو، داڻا، (اناج جا) جهاز، غوراب، مڪڙي، دنگي، ترازو، چيتر، وڏاندريون، پاڪري، هوڙاڪ، سڙهه، دوربين، ڦرهو، تختو، لاچو، اولو، ٻوٽاڙو، ڪوهو، سونهن، سڪاڻ، ننگر (لنگر) ناتاري، ڪير، ترهو، پڳهه، ناڙي، ونجهه، ڏيج، اوڙاهه عميق، نيڙو، ساٿر، نير، پار، ڪارو، اونهون، پُربندر، عدن، لنڪا وغيره شاهه صاحب سُر سوراڳ ۾ سامونڊيءَ مان اهي لفظ کنيا ۽ انهن کي تاريخي اهميت ۽ افاديت بخشي. انهيءَ ڪري شاهه لطيف، سنڌي ٻوليءَ جو جياريندڙ، تاريخي ماخذ ۽ وڃايل ورقن کي واريندڙ ڪري ڳڻيون، ته اجايو نه پر سچايو سمر ٿيندو ۽ شاهه جي انهن پيرن تان هلي، اسان پنهنجي سامونڊي سفر جي تاريخ جوڙي سگهون ٿا. ۽ اها تاريخ نه رڳو لاڙ جي، پر سنڌ ۽ دنيا جي سامونڊي سياحن جي تاريخ هوندي، جنهن ۾ لاڙ جا وڻجهارا مهڪندي ۽ ٻهڪندي نظر ايندا ۽ اسان کي پنهنجي ماضيءَ جو وڃايل ورق ملي ويندو.

حوالا

ڪتاب:

- رحيمداد مولائي شيدائي- تاريخ تمدن سنڌ
- فقير لونگ سولنگي، شاهه جو رسالو (قلمي نسخو)
- سيد مٺو شاهه- شاهه جو رسالو (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ- لاڙ جا قديم آثار (قلمي نسخو)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- محمد سومار شيخ- بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ- ١٩٧٥ع
- محمد سومار شيخ- لاڙ جا قديم آثار (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ- لاڙ جو آب پاشي نظام (قلمي نسخو)

راوي

- خليفو محمد نهڙيو- نزد ترائي- گولاڙچي
- عبدالعزيز جعفراڻي- سجاول
- قادربخش ملاح- بدين
- صاحبڏنو شيخ- بدين
- عبدالعزيز گهراڻو- بدين

—

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

باب پيون

پٽ ٿٽيءَ جو پٺيهل درياءَ تان پيرو

پٺيهل درياءَ، ڪڙتي گهنور جي الهندي تان، گولاچيءَ جي اپرندي تان وَهي، مانٽر جي الهندي تان لنگهي، سانڊوهه ۽ واريارڙي نالي ڍنڍن مان گذري، پٺيجي ۾ وڃي ريڻ سان ملندو هو. واٽ ۾ هن سان گهڻو ڍورو به رهاڻ ڪندو هو. پٺيجيءَ ۾ چوڙ ڪرڻ سبب سندس نالوئي "پٺي-ال" (پٺيهل) پئجي ويو. يعني "پٺيجيءَ" وارو "پٺيهل." هي تاريخي ڍورو هو، جنهن تي، آگهڙي جهڙو آستان آباد هو. جکري جهڙو شهر وسندڙ هو، آسيلي، مرزاپور پڻ پٺيهل تي آباد ٿيل وستيون هيون. جهول ۽ ڪنگهار نالي شاخون هن درياءَ جون اهم چاڙون هيون. اهو درياءَ انهن جڳهين کي آباد رکندو پئي آيو، پر ڪلهوڙن جي ڏينهن ۾ اهي جڳهيون، انهيءَ درياءَ جي وهڪري بند ٿيڻ جي ڪري، غير آباد ٿي ويون ۽ اهو پاسو ويرانيءَ ڏانهن وڌيو. لطيف سائين انهيءَ درياءَ تان پيرو ڪرڻ وقت جن جڳهين تان قدم گهمايا، انهن جو مختصر ذڪر هيٺ ڪريان ٿو.

شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو آگهڙي تان پيرو

پٺيهل جي ڪناري تي، جيڪي تاريخي هنڌ هئا ۽ جن تان شاهه صاحب مطالعاتي پيرو ڪيو هو، انهيءَ مان آگهڙي پڻ هڪ هئي. هي شهر آگهڙن سمن آباد ڪيو هو. جسوتن جي والد بزرگوار، آگهڙن کي پٺيهل جي انهيءَ پيٽي تي گڏ ڪرڻ ۾ سوڀارو ٿي ويو هو. جنهن جڳهه تي پوءِ "آگهڙي" يا "آگهڙه" شهر ٻڌو ويو. انهيءَ جڳهه تي، جسوتن جي پيءُ حڪومت ڪئي. پٺهل جي ڍوري جي مڙني ملاحن جهڙوڪ جهبيرن، ڪندرن ۽ پين تي حڪومت هلائي. انهيءَ آگهڙيءَ ۾ جسوتن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جاڻو، جيڪو پوءِ پٽيهل جو ناميارو حاڪم ٿيو ويو. سنڌس راڄڌاني ڪڇ ڏانهن هئي. اهو جسوتڻ پوءِ مروبت سان پرڻيو، جنهن مان ڪيس "نوري" جهڙي سلڇڻي شهزادي ڄائي، جيڪا پوءِ ڄام تماچيءَ جي گهرواري ٿي. جسوتڻ پڻ پنهنجي پيءُ وانگر سومرن جو وفادار ڏڻ پيرو راڄا هو. سومرن کي انهيءَ تي مڪمل اعتماد هو.

سومرن جي پاران، لاڙ جي تڪري ني، اُنڙ سمون گورنر مقرر ٿيل هو. چارڻ، ڀانن تـوڙي ڀٽن سومرن خلاف مسلسل ڪوار جي وائي ڀٽي واري ۽ سمگهه چارڻ ته ڇٽي به ڇڏيو هو ته:

"هميران ڀڙان، راڄ نـه ڪندا سومرا."

انهيءَ ڪري، سمن کي راڄ قائم ڪرائڻ ۾ ۽ سومرن جي راڄ جي خاتمي ۾: انهن سٺو ڪردار ادا ڪيو هو. انهيءَ ڪري ڄام اُنڙ گولاڙچيءَ جي پرسان، کيرٿين جي ڪوٽ جي پيڙهه تي، پنهنجو ڪوٽ قائم ڪيو ۽ سومرن جي طرفدارن کي، ڀرين ته پنهنجي پاسي ڪرڻ جـو جتن ڪيو، جيڪي سنڌس پاسي ٿي ويا، سي ته بچي ويا، پر جن سومرن سان وفاداريءَ جو ڏاڍو ٽوڙڻ مناسب نه ٿي ڄاتو، انهن تي هُن پوريءَ طرح گرفت شروع ڪري ڇڏي. جيڪي ڄام اُنڙ جي گرفت ۾ آيا، انهن مان پٽيهل جو حاڪم ڄام جسوتڻ پڻ هو. جسوتڻ پٽيهل جي ڪناري ني آگڙيءَ جو وس وارو هـو. پٽيهل جي شاخ جهول تي، اُنڙ جو ڪوٽ هو، ڄام اُنڙ وڏا حيلا ڪيا ته: جسوتڻ راءِ سنڌس طرفدار ٿئي: انهيءَ لاءِ هُن گجهڙن (جاسوسن) کان به ڪم ورتو، پر راءِ جسوتڻ جهڙي وفادار ماڻهوءَ، سومرن کان ڦرڻ، ڦرجڻ جي برابر ليکيو. ڄام اُنڙ پاڻ وٽ چونڊ جوڌا جوان سمان سومرا، ڄاڙيجا ۽ سوڍا پرتي ڪيا هئا ۽ انهن کي ڄام اُنڙ ڀرين ڀرين آگڙي جي معرڪي ۾ آزمائڻ تي گهريو. هُن ڪُجهه جنگي جوڌا پيڙين وسيلي ۽ ڪجهه ڪونڌر گهوڙن ني، آگڙيءَ ڏانهن روانا ڪيا. آگڙيءَ کي چؤ طرف

گهيرو ڪيو ويو. آخرڪار انهن جي طرفدار مهاڻن جهڙوڪ جهيرن ۽ گندرن وغيره کي به ورتو ويو. ڪيئي جوڌا جوان ڪٽجي ويا. جنگ ۾ جسوتڻ خود ڪونڌ ٿي ويو. نوري يتيم ٿي ويئي، سروبت نوريءَ کي وٺي، مهاڻن کي ساڻ ڪري، ڪينجهر ۾ وڃي سِر لڪايو. اِها ڄام آنڙ جي ٻهرين فتح هئي. آخري ۽ پوءِ هيلاين جي ٽڪريءَ تان پيري ڪرڻ وقت لطيف سائين اهڙيون ڳالهيون ٻڌيون هيون. هُن اهي ڳالهيون سيُون ۽ ويچاريون ۽ هُن جسوتڻ کي پنهنجي ڪلام ۾ اهم ڪردار ڪري ڪنيو ۽ نوريءَ کي پڻ تمثيلي رنگ ۾ رڱڻ جو فيصلو ڪيو. سومرن کي شاهه صاحب تمام گهٽ ڳايو پر انهن جي طرفدارن جهڙوڪ جسوتڻ ۽ ابڙي کي پٽ ڌڻي تمام گهڻو ساراهيو، جڙن بهترين مقصد لاءِ، سر ڏيڻ ۾ صبر نه ڪيو ۽ سنڌ جي تاريخ کي رت جو ريج ڏيئي، سرويچن جي اسم ۾ واڌارو ڪيو ۽ سمن جي سورهيائي کي تمثيل جو ڳهو بنايو.

پٽ ڌڻي پٽيهل درياءَ تان پيري ڪرڻ وقت گهڻو تڻو پٽيهل جي بيٽ مان لنگهندو هو. بلڙي کان بديڻ ڏانهن وڃڻ پٽيهل سندس سفر جو ساٿي رهندو هو، پٽيهل جي پٽن ۾ شاهه صاحب کي سندس اوتارا ۽ بازن جا شڪار ياد ايندا هئا. جسوتڻ نه رڳو وڏو سخي هو، پر بازن جي شڪار جو ماهر پڻ هو. جڏهن پٽ ڌڻي انهيءَ سخيءَ جا اوتارا ڊڙن جي صورت ۾ ڏسندو هو، ۽ اتي ڪجهه به نه پسندو هو، تڏهن ڏک وچان چوندو هو ته:

”نه سي پريٽ پٽن ۾، نه سي اوتارا،
جسوتڻ جي پٽيئين، باز نه اوتارا،
پلو چمارا، ڪنهن سان نيباهه ڪان ٿي.“

سچ پچ ته، پل پلان ڪنهن کي به نيباهه نه ٿيندي آهي. ڇٽ پٽن تي به لڳندا آهن. جسوتڻ سان به ائين ٿيو، انهيءَ جو پٽ ڌڻي کي ڏاڍو ڏک ٿيو، نه رڳو لطيف سائين کي

ڏک هو، پر آن وقت انهيءَ ڏک ۾ اهو درياهه به سڪي ويو هو، منجهس آڪ ڦلاريا بيٺا هئا. البته ڪِن ڪِن ٽورن ڪُنن ۾ پاڻي هو، آتي ملاح مڇي مارڻ لاءِ آيا هئا، تڏهن لطيف سائين جو ڏک ڪُجھه گهٽيو ۽ ويچاريائين ته، ماڻهوءَ آهن ته جسوتڻ جو ذڪر به هوندو ۽ اهڙي سخي مرد جو ذڪر خير ٿيڻ ئي گهرجي:

”سڪي ڍور ڍهيون ٿيو، ڪنڌيءَ ڏنو ڪاٺو،
پاڻي پنڌهل ۾ اڳيون نه آئو،
ماڻهن ميڙائو، ڪنين ڪنين پيٺيئين.“

شاهه صاحب جي اها خوبي هئي ته، جتي ويندو هو، آتي جي لهجي ۾ ڳالهائيندو هو. پنهل جي پوئي ٿيڻ ڪان پوءِ، انهيءَ جي ڪنارن تي، جت تمام گهٽا اڇي آباد ٿيا هئا، متئين بيت ۾ ”آئو“ جتڪي لهجو ڪم آندو اٿس- جنهن ڪي اسان عام طرح ”آيو“ چوندا آهيون. هونئن به لطيف سائين جتن ڪان ڏاڍو متاثر ٿيل هو ۽ انهن ڪي ڏاڍو ڳايو اٿس. جتڪي ٻوليءَ ۾ بيت پڻ ٻڌا اٿس. پنهل جي ڪناري تي آئين جا وڳ پٺي چڻا پراڻيون نه سجور ۾ چرنديون آهن. پنهل جو ڍورو سڪي ويو هو ۽ انهيءَ جي سهاري وسندڙ جُنگ لڏي ويا هئا:

”سچ ڪ َ سڪو ڍور، ڪنڌي اڪ ڦلاريا،
جنگن چڏيو زور، سرسڪو سونگي گيا.“

پنهل جي سُڪڻ جو سبب لطيف سائين ٻـي ڪنهن ڪان ڪونه پڇيو آهي، پر خود پنهل ڪان ئي پڇيو ته:

”پنهل تو ۾ پڻُور، اڳيون آهي نه آب جو،
سُڪين ڪهڙي سُور، پيئي واري وچ ۾.“

دنيا جي عظيم شاعر کي پنهل جواب ڏنون ته:

”پنهل چئي پرين ڪـي، ساري آهه سڪو.“

پنهل پنهنجي جسوتڻ جهڙي يار ڪي ساري سڪي ويو- آن جي پيٽ ۾ لاٽا ۽ ليون تي ويون. اهو ڏک لطيف

سائين کان ستو نتي ٿيو، تنهن ڪري لطيف سائين پٺيهل کي مسلسل ڏسي رهيو هو. اهو رکو ايتري لاءِ ته، متان نه، ڪٿي نه ڪٿي، پٺيهل جي پيٽ ۾، جسوتڻ جا اهڃاڻ لڪل هُجن. انهيءَ ڪري آڱرُيءَ ڪان پوءِ پٽ ڏٺي جکرا شهر پهتو، جيڪو بڻ پٺيهل جي ڪناري تي آباد هو. ۽ جکري سمي جي شهر کي به ويران ڏسي لطيف سائين اڳتي وڌو ويو.

جکرا جو شهر ڪڙني گهنور جي الهندي تان آباد هو، انهيءَ جا دڙا ۲۰-۲۵ فوٽ اوچائي سان اڄ به موجود آهن. اهو شهر حسن لاکاڻي جي پاراتي سبب ويران ٿيو هو. هن شهر ۾ وڏا شمعدان ٻرندا هئا، حسن لاکاڻي کي اهي پسند نه آيا ۽ هُن انهن شمعدانن کي رسول جي روضي سان ريس قرار ڏنو ۽ چيو هو ته، ”هتي اُمتين به اهڙا شمعدان ٻاري پاڻ سڳورن جي روضي سان ريس ڪئي آهي- خدا ڪندو ته، نڪو اهو شهر هوندو ۽ نڪو اهي شمعدان ٻرندا.“ انهيءَ پٺ ارغونن جي ڏينهن ۾ هٽي وڃي هند ڪيو ۽ ارغونن جکري جو شهر ڊاهي ڇڏيو. البته انهيءَ شهر جا ڪنڊر باقي آهن. حسن لاکاڻي جي قبرستان ۾ پٿرن جون چٽيل قبرون ڪافي هيون، پر پٿر کي ڪلر پيلي ويو آهي. بڻ ٽن پٿرن کان سواءِ باقي هڪ پٿر به سلامت نه رهيو آهي ۽ سمن جي ڏينهن جي چٽسالي زماني جي هوائن کائي ڪپائي ڇڏي آهي.

جکري جي شهر جي اوپر تان ڪنڊر ۽ اوڊير سمن جا ڪوٽ هئا- پر سمن ننڍين ننڍين ڳالهين تان آهي شهر پاڻ ۾ وڙهي ڦٽائي ٻڙپانگ ڪري ڇڏيا. اڄ ڪنڊر ۽ اوڊير جا دڙا ديهه گهنورا ۾ موجود آهن ۽ ڪڙني گهنور کان هڪ ميل اولهه طرف پنهنجي ڪنڊرن جي وسيلي پراڻي تاريخ دهرائي رهيا آهن. پٽ ڏٺي پٺيهل جي ڪنارن تي ڪاڪيجاڻي، مرزاپور آسيلي جهڙا آثار به ڏٺا. اُني جون ڳالهيون به ٻڌيون- پر لطيف سائين جي ڪلام لاءِ اهم نڪتو اُتان ڪوبه مهيا نه ٿيو، انهيءَ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪري ھُو پٽيھل جي سُڪل پيٽ مان اڳتي وڌندو ويو ۽ جسوتڻ يا ڀور ڏٽيءَ جو ذڪر وٽن واڪن سان ڪندو، جڏھن ڪنڊي اڳيان پھتو، تڏھن لطيف سائين ھُن کي ميٺو ڏيندي چيو ھو تہ: ”ڪنڊا، تون تہ سائو ٽيو بيٺو آھين! ھتا وڻ تہ جسوتڻ جي ڏک ۾ سُڪي ويا آھن، تون ڀرين پُڄاڻا سُڪي ٺوٺ ڇو نہ ٿيو آھين؟“ ۽ ھُن ڪنڊي کي اھو بہ چيو تہ، ”جي توکي ڀور ڏٽي جسوتڻ جو سُور ھجي ھا تہ ڪر تون لاڻن مٿان ڀُور اصل ڪونہ چاڙھين ھا.“ لطيف سائين ڪنڊي کي جڏھن ميھڻا ڏيئي رھيو ھو تہ، اُن وقت ڪنڊي مان مَڃَرن جو ڇڳو پَٽَ تي آڇي ڪريو، تڏھن پٽ ڏٽي قبول ڪيو تہ، ”ھا، ڪنڊي کي ڀور ڏٽي جو ھور آھي.“ پوءِ ھُن ڪنڊي کي ڀور ڏٽي جسوتڻ جي ڳالھين ڪرڻ لاءِ چيو. ڪنڊي جيڪي بہ لطيف سائين کي ڳالھيون ٻڌايون، سي پٽ ڏٽي تخيل جي دنيا ۾ پيھي ٻڌيون ۽ ھُن کان سوال ڪيو ھو تہ:

”ڪنڊا تون ڪيڏو، جڏھن ڀريو ڀور وَھي،
جسوتڻ جيڏو، توکو گڏيو پُھڙو.“

ڪنڊو جسوتڻ جي ذڪر کان پوءِ ڏک ۾ ڀرجي ويو ھو ۽ ھن اھو بہ محسوس ڪيو ھو تہ، لطيف جھڙن ماڻھن کي ڏک ٽيندو آھي، نہ تہ اسان وٽن تہ، ڪنھن انسان ۾ ڏک ۽ سور تہ ڏٺو ئي ڪونہ آھي، اھي رڳو نالي خاطر ڏک جو نالو وٺندا آھن ۽ بس؛ پر لطيف سائين جھڙو ڏکيو ماڻھو، ڪنڊي کي سُور جاڳائي ويو ۽ پوءِ اھو ڪنڊو ڀور ڏٽي جي ڏک ۾ سُڪي ويو. جسوتڻ جو الميہ داستان لطيف سائين پٽيھل ڀوري ڏان ڀيري ڪرڻ وقت خوب دھرايو ۽ انھيءَ جو ذڪر ڏک ڀرئي انداز ۾ ڪيو. اھو انداز ڪنھن بہ وڏي الميہ کان گھٽ نہ آھي.

حوالا

راوي

- مرحوم مالڪ ڏنو فقير- ڪڇ وارو
- خليفو محمود نوحاڻي ڪرڇ وارو- گولاڙچي
- محمد عمر معمور يوسفاڻي- ڀوروڻارو عمرڪوٽ ٿرپارڪر-

ليکڪ ۽ ڪتاب:

- تارا چند شوقيرام. شاهه جو رسالو- ١٩٠٠ع
- علامه آءِ آءِ قاضي. شاهه جو رسالو- ١٩٦١ع
- علامه ڊاڪٽر نبي‌بخش خان بلوچ، سنڌي ادب ۽ ٻولي جي مختصر تاريخ (ٻيو ڇاپو)
- علامه ڊاڪٽر نبي‌بخش خان بلوچ، نوري ۽ ڄام تماچي (مطبع سنڌي ادبي بورڊ)
- محمد سومار شيخ. بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ- ١٩٨٤ع
- محمد سومار شيخ. لاڙ جا قديم آثار- (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ. لاڙ جو آبپاشي نظام (قلمي نسخو)
- محرم خان: سمگھ چارڻ (مهراڻ رسالي ۾ شايع ٿيل مضمون)

لال لطيف جو راهوڪيءَ تان پيرو

ڀٽ ڌڻي، ڀٽائي تان پيري ڪرڻ وقت راهوڪيءَ تان پڻ قدم گهمايا هئا. راهوڪي ڄام راهوءَ جي رهڻ جي ڄاڻائي جڳهه هئي، ڄام راهو سمون آتي رهندو هو. پاڻ سمن جي وقت ۾، پنهنجي سخاوت ۽ شخصيت سبب نالو پيدا ڪري ويو هو- جڏهن ڀٽ ڌڻي ڀٽائي جو ڀيٽ وٽي لنگهي رهيو هو، تڏهن هُن ڪي ڄام راهوءَ جي سخاوت، محبت ۽ قرب جا داستان ڪن پيا هئا، ۽ هُن ٻيڙسمن سان گڏ سُر بلاول ۾ ڄام راهوءَ کي پڻ عقيدت سان ڳايو.

ڄام راهو جي ريت هندين ماڳهين ڇنڊل هئي. هُو رکيو لاڙ جو معروف ڪردار نه هو، پر سندس سخاوت جي ڪري هُو ڏيهان ڏور ملڪان پري ڪنڊن تـوڙي پـر ڪنڊن ۾ نـالو ڪڍائي چڪو هو. سندس لاءِ مشهور هو ته: ”سندس مسجد شريف ۾ جيڪو نماز پڙهڻ ايندو هو ۽ آن کي اگر سواري نه هوندي هئي ته، انهيءَ کي ضرور سواري مهيا ڪندو هو. هيرا لال ته ڏيندو ئي ڏيندو هو، پر انهيءَ کي پلوڙ گهوڙو به عنايت ڪندو هو ۽ جيڪو جهڙو سوالي هوندو هو، آن کي اهڙو ڏان ڏيندو هو، انهن ڳالهين کي ساري لطيف سائين چيو هو ته:

”راهُو تنهنجي ريت، پر ڪـنـڊن ۾ پـڌري،
گهڻا گـهـوڙي چـاڙهئين مسافـر مسيت،
جـن جيهائـي ريـت، تـن تيهائـي بکيا.“

سومرن جي گورنر ڄام آنڙ به راهوءَ جي ڏينهن ۾ هو. هُو سخي ته هو، پر ڪو سوالـي وٺانئس سندس مانَ ۽ شان وٺان سخا نه گهرندو هو ته، هُو انهيءَ کي انعام جي بدران سزا ڏيو ڇڏيندو آن ڪري:

”آنڙ ۾ آس گهڻي، تينهان گهڻو ڏپ“

واري ڳالهه ساڻـهـن ۾ مشهور هـونـدي هـئـي، پر ڄام راهـو جـي رهاڻ به، ڄام آنڙ جـي خلاف هوندي هئي. انهيءَ جي ڪچهريءَ ۾ ڄام آنڙ جي رهاڻ وانگر ڏپ ڏاءُ ڪونه هوندو هو. آن جي محفل مان مخالف ماڻهو ٻـڌيو ڪونه ڪڇندا هئا هئا ۽ ڪاڻ ۾ ڪونه پوندا هئا، هُو هڪ اهڙو اوڙاهه (عميق) درياء هـو، جنهن مان سوين نديا وڏا واهڻ تـي وهيا ۽ انهيءَ جي سخا مان ڊايل سوين سخين خود به سخاوت جي لاءِ درٻارون کوليون. هُن جيڪو سُرو ڇڪايو هو، آهـو پاڻ لاءِ ڪونه خريد ڪيو هو، پر هر ڪنهن غريب غربي ۽ فقير ۽ امير لاءِ ورتو هو. آن مان هرڪو فيض حاصل ڪندو هو. هُو نه رکيو اشرافن ۽ سڻن ماڻهن کي انعامن سان نوازيندو هو پر ٻـي وڙن

(ڪڏو ڪم ڪندڙ: وڙن) کي به پنهنجي سخاوت جي سُرهاڻ سان واسيندو هو. لطيف سائينءَ سندس عالمگير محبت کي ساراهيندي چيو ته:

”اڏميو اوڙاهه، سهسين وهن واهڙا،
سمي سرو چُڪائيو، پئي شاهه گدا،
راهوءَ جي رهاڻ ۾، نڪو ڏپ نه ڏاءُ،
هوتيائي هتان، وڙَ به وڄن واسيا.“

چام راهو جيئن ته جادم جکري جي اولاد مان هو، انهيءَ ڪري پٽ ڏني کيس جادم جکري جهڙو ڪري ليکيو آهي. محبت، الفت، سخاوت، نالائقن کي نوازڻ، عام سخاوت جو سڏ وڄهڻ، راهوءَ جي پيغامن مان مکيه سنيها هئا. شاهه صاحب انهن سنيهن (پيغامن) کي پاڻ ڏانهن پيغام سمجهي روح ۾ رکيا ۽ چيو ته: ”مون کي، راهوءَ جا اهي پيغام روح ۾ رهيا آهن ۽ ٻيا سڀ پيغام ۽ سنيها وسري ويا آهن:

”راهوءَ جا رهيام، سنيها سرير ۾،
ٻيا سڀ وسريام، راهو رهيم روح ۾.“

لطيف سائين کان گهڻو اڳ، راهو وصال ڪري ويو هو، پر جيئن ته پٽ ڌڻي ماضيءَ جي گهراين ۾ پيهي، موتي چونڊڻ وارو وڏي شان ۽ شعور وارو شاعر هو. هن چام راهوءَ لاءِ جيڪي به ڳالهيون ٻڌيون هيون انهن کي ساري يا هٿ ڪري، لطيف سائين ڄڻڪر راهوءَ جي وقت ۾ پهچي ويو هو— ۽ انهيءَ وقت جي ترجماني ڪندي چيو هو ته: اي طالب! توکي ڪو سرو يا سمر ڳولهڻي هجي ته، ڪو سيرو سڙ ڳولهه، پٽيهل درياءَ جي تڙ تڙ تي نه ٻيهه. رڳو تون چام راهوءَ جي راڄ ۾ پهچ، هو توکي لکين روپيا سخاوت ڪندي ڏيندو، آن ڪئين ايرن ماڻهن کي مدد ڪري، سيرو بنائي ڇڏيو آهي. هو ڪوڙئين زنگ، تنهنجي ڪتيل حياتيءَ تان لاهي، ڇڏيندو. رڳو هُو توسان ڪنڌ متي ڪري ڳالهائي، پوءِ تون وٺ ڏڪ

جو پڙلاءِ بہ نہ هوندو ۽ نون سکيو سهنجو هوندين.“ اهو رايو لطيف سائين ”راهوءَ جي راڄ ۾ رسڻ“ لاءِ ڏنو آهي ۽ فرمايو آهي تہ:

”سرَّ نهارج سيرو، تڙ تڙ ڪم ترس،
ڏينده لک لطيف چئي، راڄ راهوءَ جورس،
ولها جنهن ونهيان ڪيا، پاڳ تنهن جي پس،
ڪوڙئين لاهي ڪس، جي ڳالهائي ڳات ڪٺي.“

چام راهو وفات ڪري ويو، پٽ ڏٽي بہ هليو ويو. پر پٽ ڏٽيءَ جي صدقي هتي جي، هيروئن جون ڳالهيون پيون ڳائجن ۽ قيامت تائين ڳائبيون رهبيون. انشاالله تعاليٰ انهيءَ سخي راهوءَ جو اولاد پاڻ کي راهو سڏائي ٿو. بدين، ميرپور بٺوري ڪٽڻ، راهوڪي، ٽر ۽ انديا ۾ راهو وڏي تعداد ۾ رهن ٿا، جيڪي مثل نج سمان آهن.

حوالا

راوي

- خليفو محمود نوحاڻي ڪرچاڻي- گولاڙچي
- مرحوم شيخ الهہ بچايو قرهٽي پوٽو- بدين
- مرحوم چاڪر مهيري- دبي- گولاڙچي
- مرحوم محمد راڻڻ شيخ- ڳوٺ قرهيو پانداري بدين
- مرحوم ميوو شيخ- ڳوٺ قرهيو پانداري بدين

ڪتاب

- محمد سومار شيخ- لاڙ جو آب پاشي نظام. (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ- بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ. ۱۹۸۴ع
- محمد سومار شيخ- بدين ضلعي جا مشاهير. ۱۹۸۵ع
- مرزا قليچ بيگ- لطيفي لغات. ۱۹۶۶ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- محمد صديق ميمڻ- شاهه جو رسالو. ۱۹۵۱ع
- مرزا قليچ بيگ- شاهه جو رسالو. ۱۹۵۱ع
- قاضي محمد سليمان- ڀان- تاريخ سميجا. ۱۹۸۵ع

ڀٽ ڌڻيءَ جو خليفي دودي نهڙيءَ تان ڦيرو

سنڌ جو وڏو سيلاني، دنيا جو وڏو شاعر، لال محمد للائي جو تڙ پوٽو، شاهه عبدالڪريم بلڙائي جو رت، مٺين جمال شاهه ونگائي جو عزيز، سانول نانگي جو دوست، امين شاهه نانگي جو ٻيلي، حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي، جڏهن پٽيهل تان ڦيرو ڪري رهيو هو، تڏهن هن روحانيت جي راڄ وارن تان ڦيرا ڪرڻ ۽ انهن سان ڪچهريون ڪرڻ، پاڻ تي لازم ڪري ڇڏيون هيون.

جنهن وقت پاڻ پٽيهل تان ڦيرو ڪري رهيو هو، اُن وقت، پٽيهل ديهه جي پرسان مٺين سراج الدين جو مجتائو، ۽ مٺين ابراهيم جو پانڌيڙو، ۽ ”مٺين مگر“ جو خدمتگار دودو نهڙيو، نه رڳو ديني خدمتگارن ۾ شمار ٿيندو هو، پر هو روحاني درجا پڻ ماڻي چڪو هو. جيئن ته دودي نهڙيءَ کي روحاني فيض وڏي مشڪل سان مليو هو، تنهن ڪري هو ڪنهن ٻه ماڻهو سان نه ملندو هو ۽ ملڻ کان گهڻي قدر لهرائيندو هو، ڇوته ڪيس ڪنهن ٻڌايو هو ته، ”هٿ ڏيڻ سان، يا ملڻ سان روحاني فيض منتقل ٿي وڃي ٿو- ۽ جيڪي بڪرا رياضتون ڪري حاصل ڪجن ٿا، سي ضايع ٿيو وڃن ٿا.“ اها ڳالهه هو ڳنڍ ٻڌي ويهي رهيو. ماڻهن سان ملڻ جلڻ، هٿ ڏيڻ، ڪين ڀلائي ڪرڻ ۽ ٻيون سماجي رسمون وٽانئس وسري ويون هيون.

شاهه صاحب جڏهن ڪنڊي سان تخيل جي دنيا ۾ اچي ڳالهيون ٿي ڪيون ۽ سوال جواب ٿي ڪيا، تڏهن ڪيس خبر پئي ته، ”هتان کان ٿورو اوله طرف، دودو نهڙيو رهي ٿو، جيڪو ماڻهن جي ملڻ کان پاسو ڪندو آهي ۽ ڳالهائڻ کان

پئي. ڪنهن به ماڻهو کي هٿ به ڪونه ٿو ڏي ۽ ڪين ڀلائي به ڪين ٿو ڪري.“ شاهه صاحب جو خيال هو ته دودي کي گهرائي ٻڌائجي ته: ”بابا! الله ماڻهن ۾ اٿئي، ماڻهن کان پري رهندين ته ڪهڙا روحاني درجا ماڻيندين!“ اهو سوچي شاهه صاحب پنهنجو هڪ نهڙيو مريد، دودي ڏانهن ڏياري موڪليو ته، ”ميان دودا، مون کان ٿي وڃ.“ دودي کي نياپو ٻڌي ڏاڍي آرڪر ٿي سمجهيائين ته، ڀيا وڃانئم روحانيت ڦرين يا نه. شاهه صاحب پڪ سان روحاني بکرا ڦري وٺندو. ڇو ته شاهه ڪريم بلڙائي توڙي ميون لال محمد لڪيائي سنڌ اهڙا زورآور وڏا آهن، جن جي سامهون ڪو به سينو ساهي ڪين ٿو سگهي. انهي ۽ جي سامهون نڪو ميون سراءالدين بيهي سگهندو ۽ نڪو ميون ابراهيم جالي سگهندو. حقيقتاً ماڻهو ويچارو آهي ڳالهين جو ڪاچ. ڳالهيون صحيح يا غلط جيڪي به ماڻهو کي پلئه ٿيون پون، ٿوري مطالعي وارو ماڻهو، انهي ۽ ڳالهين کي ڳنڍ ڏيو بيهو ٿو رهي. دودي جو به اهوئي حال هو ۽ وڏي محنت ۽ ڪشالي سان روحاني بکرا سانڍيا هئائين، سي هڻن سولائي سان وڃائڻ نٿي گهريا، اهو رکو دودي جو وهم هو، شاهه صاحب فرمايو آهي ته:

”وهمن وراياس، نه ته پنهون آءٌ پاڻ هئي.“

وهمن ۽ وسوسن دودي کي شاهه جي پنڌ کان ڪاري ڇڏيو. دودي جڏهن روحاني دنيا ڏانهن رُخ رکيو هو، تڏهن هن ميين سراءالدين کي ساري، ڀيريون ڏهو رکيو هو. جڏهن ڀيريون ڏهو پورو ٿيو هو، تڏهن هو مئين سراءالدين جي درگاهه ڏانهن زيارت لاءِ هلڻ لڳو. جڏهن درگاهه کي ويجهو پهتو ته روحاني راڄ مان هڪل ٿي! ”ميان دادا! بيهه، تو مان آڻ“ جي بُو ٿي اچي. اها ڳالهه ٻڌي هُو واپس ٿيو ۽ ٻيو ڏهو رکيائين. اها ڳالهه جڏهن ياد آيس، تڏهن پڪ ٿيس ته منهنجا اڳيان پويان ڏها ختم ٿا ٿين. شاهه ڏانهن وڃڻ ڪونهي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

”شاھ“ دودي ڏانھن ٻيو ماڻھو موڪليو تہ ”ميان دودا مون کان ٿي وڃ“ اُن وقت ھن وري وڃڻ کان انڪار ڪيو. ھن کي ياد آيو تہ: ”مون جڏھن ٻيون ڏھو رکيو ھو، اُن جي پڇاڙي تي جڏھن ميان سراج الدين ڏانھن روانو ٿيو ھوس، تڏھن مون کي اشارو ٿيو ھو تہ، ’ميان دودا ويھہ رھہ، تو مان رت جي ڇٽ ٿي اڇي‘ ۽ اُن وقت شاھ جو قاصد واپس پھتو ھو. ۽ ھن بزرگ جي انڪار جي ڳالھہ وڃي شاھ سان ڪئي ھئائين. شاھ صاحب ساڳي قاصد جي ھٿان، دودي کي نياپو موڪليو تہ: ”تون مون کان ٿي وڃ“ ۽ ھن کي ياد آيو تہ مون جڏھن ٽيون ڏھو رکيو ھو تڏھن مون ۾ نہ اُن جي بوءِ ھئي نہ رت جي ڇٽ، تڏھن وڃي مون کي روحاني فيض مليو ھو. آءٌ جيئري مري ويو ھوس، تڏھن وڃي ھوتن سان مليو ھوس شاھ صاحب فرمايو آھي تہ:

”جي تون ڪالھہ مُئين، تہ ڪالھہ ٿي ڳڏي پرينءَ کي،
ڪڏھن ڪانہ مئين، تہ ڪا سگھي ڳڏي سڄڻين.“

دودي جي سوچ جو انداز فنائيت کان پوءِ بہ ختم نہ ٿيو، ۽ ھو اروٽ نڪري پيو:

”اڇا تو منجھان ڪڪ ڇُٽي رت نڪري،
منھن ۾ محبوب جا، ڪٿين جھلدئين گھاءَ.“

شاھ صاحب کي اِھا آڏ وڏائي نہ وڻي. جيڪو دودي کي خطرو ھو اھو فقير کي ڏکيو لڳو، انھيءَ ڪري ڏيھہ ڏٺي ڏمرجي پيو. دودي کان فيض ويو ۽ ھو روحانيت جي راڄ مان ڌڪجي دنيا جي راڄ ۾ پھچي ويو. شاھ سُر ”سسئي“ ۾ چيو آھي:

”ھٿان تو ٻئي، ٿي ڪَڇو ڪيڇين کي چوين؟“

دودي شاھ کي ڪجھہ بہ ڪونہ چيو، چوتہ پاڻ شاھائي امتحان ۾ ناپاس ٿي پيو. وات مان نڪتل لفظ ۽ گذريل وقت وري ھٿ نہ ايندا آھن.

شاهه صاحب پٽيهل تان پيرو ڪري هليو ويو، وڃي پٽ تي آرامي ٿيو، دودي کي ٻي نڪا لڳي ـ جهي، حجت جي وات ڪين هئي، چوڻ دودي ڳالهائڻ لاءِ ڳس چڙهيو ٿي ڪمن هو.

"حُجت ناهي حمات، ناهي وات، جيجان جتان سين."

هو اڪيون پير ڪري، پٽيهل کان آڏامي پٽ تي پهتو. پٽ جي ڇاٽي پترسن ۾ پاڻ کي شامل ڪيائين. پيرن ۾ متي آڳهاڙو متيون پريندو رهيو، شاهه صاحب پٽيهل کان ٿي، پٽ تان پيرو ڪري، وري ڏاتار جي ڏاتين ڳولهڻ لاءِ سفر تي هليو ويو.

شاهه صاحب الائجي ڪتان جو ڪتان تي موٽي جڏهن پٽ تي آيو، تڏهن ذري گهٽ سال گذري چڪو هو. دودي جي متي ۾ متيون پريندي، ڦٽ تي پيا هئا، ۽ پير پٽون تي پيا هئس. شاهه صاحب کيس ڏٺو ۽ گهرائي چيو ته: "اي ميان دودا، الله کان پري رهين، اُن جو مون کي ٻڙ ڏک آهي، پر تنهنجي ڳالهين توکي معرفت کان روڪيو، نه ته اسين تنهنجي روحاني فيض کي ڇا ڪنداسين، اسان ته، اهڙي فيض جا قائل ئي ڪين آهيون:

"نڪو ڪم ڪفرسين، نه مسلماني من،
آيا ائين چون، ته پرين ڪجو پنهنجو."

سو ميان دودا، هي رياضتي ويچا، هي ذاتي نفرتون اسان جي اڳيان ڪجهه ڪين آهن، بهر صورت تون پنهنجو فيض وٺ ۽ ماڻهن سان گڏجي گهڙيون گهار، الله جي رسول رهانيت کان منع ڪئي آهي. راهب نه ٿي جيترو به فيض ماڻهن کي پهچائي سگهين، اوترو پهچائي اسان جي بزرگ شاهه ڪريم جن فرمايو آهي ته:

"پنندي پرين لاءِ، واڪا ڪندي وت،
ڪو ڏيندو انڙو، ڪو ڏيندو پت."

پٽ ڏٺي پنهنجي انهن ٻاجهارن ٻولن کان پوءِ نه رکيو

دودي کـي پنهنجو ڦـربـل فيض واپس ڪيو، پر آن سان گڏ پنهنجي گودڙي پڻ اوڊاپائينس ۽ رومال تـوڙي پوچڻ (ابوچڻ) پڻ عـنـايت ڪيائينس ۽ ڪيس ائـيـن به چيائـون تـه: ”اسان توکي وڏي فيض ڏيڻ لاءِ تي گهرايو، جي اسان جي سڏ کي مان ڏين ها ۽ پير پري اچين ها، ته توکي ايترو ڏيون ها، جو قيامت تائين تنهنجي دبي فيض سان پريل هُجي ها، ۽ پالوڙون پٺي ڪري ها. هاڻ به ستن پيڙهين تـائين، توهان جي دبي ۾ روحاني سٽپ چڙيون ٿا.

دودو ماٺ ڪريو معرفت جـا لفظ ٻـڌنـدو رهيو. آنهي ڪان پوءِ وجايل فيض، نوان ورتل روحانـي تعفا ڪٺي، پٺيهل ٻهتو ۽ جيترو وقت جيئرو رهيو، اوترو وقت ماٺهن ڪان لڪي هڪ ڪنڊ ۾ ويهي نه رهيو، پر مـاٺهن سان ملي جُلي رهندو هو، ۽ ڪنهن به ماٺهو سان ملڻ ۾ پرهيز نه ڪندو هو. روحاني راڄ جا راڻا ته نهيو پر ڪو اڙيو تڙيو ماڻهو به ڪيس گهرائيندو هو ته سپ ڪم ڇڏيو، اوڏانهن هليو ويندو هو.

خليفو دودو نهڙيو پٺيهل جي اولهه طرف ڪنڌي جي پرسان، وقت گذاري وفات ڪري ويو، پاڻ مٿين سراهالدين جي پـرسان آرامي آهـي. نهڙيا، مٿس ڪـٺيون ڪندا آهـن، سندس آرامگاهه جي پرسان وڏو قبرستان آهي. سندس پونيـٽ وٽ شاهه ڪان مليل گودڙي رومال ۽ پوچڻ موجود هئا. جن مان گودڙي ۽ رومال خليفي محمد نهڙئي عام زيارت لاءِ لاڙ عجائب گهر کي ڏنون آهي ۽ روز سوين ماڻهو انهيءَ جي زيارت ڪري، روحاني تازگي حاصل ڪري رهيا آهن. البته لطيف سائين جـو ابوچڻ پاڻ وٽ محفوظ رکيو اٿن جنهن لاءِ اِهو مشهور آهي ته، آهو وير واري عورت کي ڌوئي پياريو تـه هن کي وير ۾ تڪليف نه ٿيندي آهي.

حوالا

راوي

– خليفو محمد نهڙيو. لڳ ترائي. تعلقه گولاڙچي.
– خليفو نٿر نهڙيو. لڳ ترائي. تعلقه گولاڙچي.

ڪتاب

– محمد سومار شيخ: لاڙ جو آبپاشي نظام. قلمي نسخو
– محمد سومار شيخ: لاڙ جي پيرن فقيرن جون ڳالهيون ج ۲ (قلمي نسخو)

لطيف سائين جو ساري سنگهار جي نهيري ڏانهن پيرو

ڪڇ ۽ سنڌ جي وچ ۾، ڪڪرالي، لاڙ، ٿر ۽ گجرات جي حدن اندر، سٺو پن چرو هوندو هو. دنيا جو وڏو ڀاڳيو ۽ معروف مالدار سارو سنگهار مال جي سانگي سان، اڪثر ڪري گاهه جي سَڃَ سان، پنهنجي رهڻ جا هنڌ پيو بدلائيندو هو. انهيءَ مالدار بزرگ جي معروف نهيرن مان، هڪ نهيرو پٽيهل جي چاڙ هميت جي پوچڙيءَ ۾، احمد راڄي جي پرسان، پڻ هو* هُو وس چرڻ لاءِ انهيءَ سيم ۾ ايندو هو. هونئن ٿر ۽ گجرات ۾ سندس وٿاڻ ۽ نهيرا هوندا هئا، پر اسان هتي رڳو پٽيهل واري نهيري جي ڳالهه ڪري رهيا آهيون. جيڪو شاهه جي پڻ توجهه هيٺ رهيو. ساري سنگهار کي ٻه ڏيئرون ۽ چار پٽ هئا، انهن جو اولاد ساري سنگهار جي نسبت سبب سنگهار

* پٽيهل درياءَ جون ٻه ڇاڙون هيون. هڪ هميت واري چاڙ، ٻي جهول واري چاڙ، هونئن ڪنگهار چن ٻه پٽيهل جي چاڙ هئي، پر آهما ڳني ۾ وچيو پوندي هئي ۽ پٽيهل ٻه ڳني سان وچيو گڏبو هو.

سڏيو ويو. اهي سنگهار هيميت جي پرسان، ساري سنگهار جي نهيري جي آسپاس راڄ ہڌي رهي پيا هئا. شاهه صاحب انهن وٽ اچي رهيو هو ۽ انهن جا گڻ ڏٺا هئائين، انهن جون خاصيتون پروڙيون هئائين پر ڪجهه سالون ترسي هُو جڏهن وري هميت تان ڦيرو ڪرڻ آيو هو، تڏهن هُن کي اُتي "سنگهار" نظر نه آيا. چوڌاري پٽيهل بيهي رهيو هو. انهن جي شاخن ۾ پاڻي ختم ٿي ويو هو- انهيءَ ڪري هميت ۾ به ٻين چاڙن وانگر اڪ ڦلارجي آيا هئا ۽ هوءَ ختم ٿي ويئي هئي. برسات نه وٺي هئي ۽ سنگهار لڏي وسنديءَ ڏانهن هليا ويا هئا. انهن جي ڏک ۾ اچي ڪافي بيت سُر ڌهر ۾ چيائين. جن مان هڪ ۾ بيت هتي ڏجن ٿا:

جهڃان پسيو جهوڪ، آيل سنگهارن جي،
جنن پيهي پياريو، منجهان مٽن موڪ،
لڏي وڃان لوڪ، آئي ويا اڪري،
جهوڪون نه جهلڪن، وڳ نه پسان وٽ ۾،
آيل سنگهارن، جيڪس چٽائو چٽ ڪيو.

شاهه صاحب کي، ساري سنگهار جي نهيري تان ڦيري ڪرڻ وقت، معلوم ٿيو ته، سنگهار پنهنجن عزيزن وٽ ڪڇ ۾ تر ڏانهن هليا ويا آهن. انهيءَ ڪري ڪين دعائون ڏيندي چيائين ته:

جيئن سي سنگهار، اجهي جن جي گهاريان،
مانَ لهنئون سار، وڇـمن لهين ڏينهڙن.

ساري سنگهار جو، پيون نهرو، ٿنڊي باگي جي پرسان، ناري واري پوئي تي هو. لطيف سائين ساگري تان ڦيري ڪرڻ وقت انهيءَ نهيري جي پرسان ٿي لنگهيو هو پر نهيري ڏانهن کهي ڪونه ويو هو چوڻ، ساري سنگهار جي اولاد اِهو پاسو ڇڏي ڏنو هو ۽ چٽائي ڏانهن هليا ويا هئا.

انهيءَ نهيري کي ساري سنگهار جي دونهين ۾ چوندا آهن نار واري پوئي ۾، اِها دونهن يا اِهو نهرو ۾ سنگهارن جي يادڏياريندو رهي ٿو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

حوالا

راوي

- خليفو محمود نوحاڻي ڪرچائي- گولاڙچي
- محمد شريف ڪوسو- ٽنڊو باگو.
- شيخ عمر قرهٽي پوٽو- ڳوٺ قرهيو پانداري- بدين
- مرحوم شيخ الهه بچايو- ڳوٺ قرهيو پانداري- بدين
- محمدعمر معمور يوسفاڻي- لطيف نئگر- صوفي فقير.

ڪتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ. شاهه جو رسالو- ١٩٧٧ع

لطيف سائين جو سهڻي ميهار جي پون تان پيرو

حقيقتاً مشهور ٽيئي وڏو ڏوهه آهي، اهو ڏوهه ڪو ڪردار ڪري ٿو نه، پوءِ انهيءَ سان ايتريون خوش فهميون وابسته ٿين ٿيون، جو آهو ڪردار اصلي روپ جي بدران ڪوڙن قصن ۾ ۾ ويڙهجيو وڃي ٿو ۽ تحقيقات ڪندڙ انهيءَ ڪردار کي، پوءِ خيالي روپ سروپ چوندا آهن. ”سهڻي“ ۽ ميهار هڪ اهڙو داستان آهي جنهن سان به ڪجهه اهڙي قسم جي زيادتي ٿي آهي، پنجاب ۾ ”سهڻي مهيوال- “ شهدادپور ۾ ”سهڻي ميهار“ جو داستان سيني پڌو آهي پر هتي آءٌ انهيءَ داستان جي انهن ڳالهين تڪن ڌيان ڇڪائيندس نشان دهي ڪريان ٿو جن کي ماڳ مڪان آهن ۽ هنڌ پڌيون آهن.

اسان لاڙ واسين وٽ سهڻي ۽ ميهار جو قصو پنهل سان وابسته آهي ۽ انهيءَ سهڻي ميهار جون قبرون درگاهه قرهٽي پانداريءَ جي الهندي تان پنهل جي ڊيلتا ۾ موجود آهن. اهي قبرون پڪيون پخنيون بدل آهن ۽ چٽو پير جيڪو انهيءَ قصي سان وابسته آهي، انهيءَ جي قبر پڻ، گولاڙچي جي اپرندي-

اپرندي ڏکڻ ڪُنڊ تي ٻن ميان پنڌ تي واقعي آهي. انهيءَ پٽيهل مان جهول چاڙ نڪرندي هئي. شاهه صاحب سُر سهڻيءَ ۾ جهول جا جابجا اشارا ڏنا آهن. شاهه صاحب اهو قصو پٽيهل درياءَ سان وابسته سمجهي ڳايو آهي يا نه. انهيءَ لاءِ اسان وٽ انهن آثارن کان سواءِ ٻيو ڪو ثبوت نه آهي پر ثبوت کان شهدادپور ۽ پنجاب وارا به خالي آهن، تنهن ڪري اسان يقين سان چئون ٿا ته، شاهه صاحب سهڻي ۽ ميهار جو قصو ڳايو آهي اهو پٽيهل کان ڦيري ڪرڻ وقت ٿي سٽي سمجهي ڏسي وائسٽي دهرايو آهي.

ساهڙ سمون هو، ۽ پٽيهل وارو سڄو پاسو سمن جي سيم هئي، انهيءَ ڪري ميهار کي شاهه صاحب "ساهڙ چام" ڪري سڏيو آهي. حقيقت کي نياڻڻ لاءِ سُر سهڻي کي انهيءَ ڪسوٽيءَ تي رکي ترتيب ڏيڻ گهرجي جيئن انهيءَ منجهيل مسئلي کي نبيري سگهجي.

هن ڳالهه کي پنجاب ۾ ڦهلجڻ لاءِ به ڪي سبب هئا، لاڙ ۾ جيڪي گنجر رهندا هئا، سي پوءِ آهستي آهستي حالتن جي تنگيءَ سبب اٿهول واڙي ۽ پنجاب طرف ويا. انهن سنڌي ڏوهيڙن ۽ ڪلامن کي اهميت ڏني ۽ سنڌي ڪلام ڳائيندڙن کي مان بخشيو ۽ سهڻي ميهار جو ذڪر پنهنجي ڪچهرين ۾ ڪنياڻون اهو پوءِ جي شاعرن پنجاب جو قصو سمجهي ڳايو. ۽ خيالي طرح اهو قصو پنجاب سان وابسته ڪيو. نه ته اصل ۾ پنجاب جو سهڻي ۽ ميهار سان ڪوبه واسطو نه آهي. جڏهن به تحقيقات جي شعبن ڪم ڪيو، تڏهن ثابتيءَ جا پار پتا محققن کي پٽيهل جي سر زمين تي ئي ملندا.

التبه ايتري ڳالهه ڪبي ته، پراڻو جهول درياءَ سانگهڙ مان وَهي بديڻ جي ماڙي وساڻيءَ جي پرسان لنگهي، گنگڙي سان وڃي گڏ ٿيندو هو، جو پوءِ پٽيهل جي هڪ چاڙ ٻڻ شمار ٿيو. ديهه جهول ۽ درياءَ جهول گولاڙچيءَ ۾ مشهور ٿاڻو

رکن ٿا. شاهه لطيف ”جهول جا جهرڪا“ ڳايا آهن. انهيءَ ڪري اهو قصو پڻيهل سان وابسته ٿي ٿو. لطيف سائين قرهڻي پانداريءَ تان پيري ڪرڻ وقت، پڻيهل جي ڇيڙي تي، سهڻي ميهار جي قبرن جي زيارت ڪرڻ ويو هو. ۽ انهن کي ختمو بخشيو هئائين.

حوالا

ڪتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ- سنڌي ٻولي جي مختصر تاريخ- (ٻيون ڇاپو).
- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ- ”سهڻي ميهار“ مطبع سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد، سنڌ.
- محمد سومار شيخ- لاڙ جا عشقيه داستان- (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ- لاڙ جو آب پاشي نظام- (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ- بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ- ١٩٨۴ع
- محمد سومار شيخ- پنجاب ۽ سنڌ جا ثقافتي ناتا- (قلمي نسخو)

راوي

- خليفو محمود نوحاڻي ڪريچ وارو- گولاڙچي
- مرحوم شيخ راڻو قرهڻي پوتو- ڳوٺ قرهيو پانداري- بدين
- مرحوم مٺو فقير نهڙيو- بدين.

—

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

باب ٽيون

لطيف سائين جو ريڻ ٽان پيرو

شاهه صاحب ١٦٨٩ع ۾ ڄائو ۽ ١٧٥٢ع ۾ وصال ڪيائين. پاڻ ١٧١١ع ڌاري پختي ذهن سان ٿيو هوندو. هونئن ريڻ جو وهڪرو ١٧٥٨ع ۾ بند ٿيو. اها ندي اُن وقت ذري گهٽ آبڪلائيءَ جي موسم ۾ سنڌو درياءَ جون سڪون لاهيندي هئي. جوڻ ڪان هيٺ وهي مُلڪ کي آباد ڪندي هئي. ريڻ، فتح باغ، جوڻ، تلهار، بديڻ، سيرائي ۽ روپا ماڙيءَ جي پرسان وهي، ڪوري نديءَ ۾ چوڙ ڪندي هئي، روپا ماڙيءَ جي پرسان، پٽيجيءَ واريءَ سيم وٽ ريڻ ۾ پٽيهل به داخل ٿيندو هو، تلهار جي پرسان هن مان ڳنو ڍورو ڦٽي نڪتو هو، جنهن جي ڪناري تي توت جي ڪوٽ جي پرسان، پرمان سٽي هميشه آرامي ٿي سُتي پئي آهي. ڳنو ڍورو تلهار مخدوم جي ڪني، ناٿو چانڊيو، نظر علي چانڊيو، ٻلو خاصخيلي، تاجن جو ڪوٽ، سهلو منڊرو، ابراهيم ٻچو سهڻيءَ جو ڏڙو ۽ جڪار ڪان وهيو وڃيو ڪوريءَ نديءَ جي ڪيناهه جي ڪُن ۾ چوڙ ڪندو هو.

ريڻ جي ڪناري تي، شاهه صاحب کي نانگو شاهه، ميون محمد اسماعيل لڪڙي وارو ۽ بديڻ جي پرسان لعل محمد للائي، عبداللطيف ڪسير جو ماڳ، شاهه قادريءَ جي قبرستان جهڙا ماڳ مڪان ۽ ماڻهوءَ مليا ته رڻي جي آخر ۾ دودي چنيسر جو ماڳ روپا ماڙي ترم چار جهڙيون پيٽيون مليون ۽ ڦرهٽي پانداريءَ جهڙا آستان به مليا. جتي شاهه صاحب کي راحت ملي. اهي ماڳ ۽ ماڻهو به شاهه صاحب جي ڪري سڄاتا وڃن ٿا. شاهه صاحب جي نسبت جن به ڪردارن، ماڳن مڪانن سان ٿي وئي هئي، انهن جي چڪر سڄ سان سڃاڻپ ٿي وئي هئي ۽ انهن تي اونڌاهه پوڻ جو ڪو به گمان نه آهي، اهي اڄ به

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

انهيءَ شمس جي پرپور شعاع سبب منور ۽ روشن آهن ۽ روشن رهندا. ريڻ درياهه ١٧٥٨ع تائين وهيو شاهه صاحب اوستائين هن جو اوج ڏٺو، ۽ سوڪ جو ڪوبه امڪان نه هو. البته شاهه صاحب ٻلڙي کان اندي ڪڏهن ڪڏهن پٽيهل کي ڏسندو هو، جيڪو سڪي رهيو هو. انهيءَ ۾ اڳيون آب جو اوج نه هو پر ريڻ سان اهڙي ڪابه حڪايت ۽ شڪايت وابسته نه آهي، البته شاهه صاحب ريڻ جي پلارن بزرگن سان مليو آهي ۽ انهن جا ڳڻ ڳايا آهن. ريڻ جي رهاڻن سان نانگو شاهه لاڪاٽ ۾ شاهه صاحب سان مليو. شاهه صاحب انهيءَ پلاري کي وڏو نانگو ڪري ليکيو آهي. ريڻ جي ڪناري تي مٺين اسماعيل جي آرامگاهه (لڪڙي) جي پرسان دونهو دکايو هئائين ۽ آتي چالهيو ڪيڏيو هئائين بديڻ ۾ شاهه صاحب سانول فقير وٽ ايندو هو، جتي هو گهڻو رهندو هو ۽ سيد لعل محمد للاڻي، شاهه قادري ۽ ڪيسر جي آرامگاهن تي ويندو هو. ريڻ جي ٻين ڪهڙن ماڳن مڪانن تي پاڻ ويندو هو، تنهن جي خبر نه آهي البته فرهٽي پانڌاريءَ جي پرسان نرم جار جي جڳهه تي پٽ ڏٺيءَ جو اچڻ ثابت ٿيل آهي، ريڻ جي ٻجاڙيءَ وارو شهر روپا ماڙي ڪيهه شهر هو، دودي - چنيسر جو قصو انهيءَ جڳهه سان وابسته آهي. لطيف سائين اُن ڏانهن ٻه اشارا ڪيا آهن. انهن سيني ڳالهين کي صحبت ۾ دهرائي رهيو آهيان.

پٽ ڏٺيءَ جو نانگي شاهه لاڪاٽ واري تان پيرو

شاهه صاحب سامين جو ساٿي هو. ڪن پٽ، ڪاپٽ ڪاپڙي، ڪنوٽيا، ڪن چير، جوڳي، سامي، نانگا ۽ ٻيا جوڳي سنڌس سنگ جا ساٿي هئا، پر نانگا جوڳي سڀ کان شاهه جا ويجها ساٿي هئا. پاڻ نانگن کي گهڻو پسند ڪندو هو. پاڻ خود کي ”نانگو“ سڏائيندو هو. نانگن لاءِ فرمايو اٿس ته:

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

”سٽي سگر ڪاپڙي، نانگا ننڊون نہ ڪن،
نيڻ سدائين تن، اوجاڳن اُجاريا“.
نانگا رت روئندا هئا ۽ وٺن توبه جي تات هئي.
”ارتو اکڙين ۾، مٿي ڳلن ڳاڙهہ،
هٿي توبهہ تاڙ، نانگا نسورا ٿيا“.
شاهہ سائين نانگن جو احوال اهو ٿو ٻڌائي تہ آهي سمهن سُور ڪونہ ٿا ۽ جاڳيو رت هارين ٿا ۽ اکين کي اوجاڳا ڏين ٿا.

شاهہ صاحب جو خود پاڻ ڪي نانگو سڏائيندو هو. انهيءَ ٻڌو تہ: ”امين محمد شاهہ عرف نانگو شاهہ نانگا مسٽ ۾ شامل آهي تڏهن شاهہ صاحب واجب ڄاتو تہ، انهيءَ نانگي سان هلي وڃي ملاقات ڪرڻ گهرجي، پوءِ تہ شاهہ صاحب ديهہ نانگائي ٽپو نانگائي تعلقي ٽنڊي محمد خان ڏانهن، نانگي شاهہ جي ڳوٺ طرف پنڌ پيو. لاڪاٺ جي پرسان اها پون موجود هئي، جتي امين محمد نانگائي رهندو هو. شاهہ صاحب ٻڌو هو تہ نانگو شاهہ، شاهہ عنايت رضويءَ جي مسلڪ سان تعلق رکي ٿو جيئن تہ شاهہ عنايت سان لاڳاپو هوس، ۽ شاهہ صاحب جو تعلق وري اهڙن ماڻهن سان هو، جيڪي شاهہ عنايت کي سٺي نظر سان نہ ڏسندا هئا، انهيءَ ڪري، شاهہ صاحب فڪرن ۾ هو تہ، جنهن سائيءَ لاءِ پيار ڪٿيو پيو وڃان آن سائيءَ کان مون کي بہ محبت ملندي يا نہ؟“ موجوده ماتلي شهر جي اولهہ ڏکڻ طرف رپڻ جو ڪنارو ڏيٺي، لاڪاٺ ڏانهن شاهہ صاحب وڃي رهيو هو آخر سفر جون تڪليفون سهي پٽ ڏٺي نانگي شاه وٽ پهتو. شاهہ صاحب اهو پلارو بزرگ ڏٺو تہ، خوشيءَ سان ٻهڪي پيو. نانگا سپ' هڪجهڙا ٿيندا آهن، انهن کي دنيا جو ننگ نہ هوندو آهي، ۽ آهي سڌو سنئون الک سان واڳيل هوندا آهن. شاهہ صاحب ڏٺو تہ، سيد امين شاهہ عرف نانگو شاهہ ڪنهن بہ دنيا جي مامري سان وابستہ نہ آهي، هو سڌو سنئون الک سان لاڳاپيل آهي ۽

سڏو سڻئون رب سان لاڳاپو ائس، تڏهن شاهه صاحب کي نه رڳو خوشي ٿي، پر هن جو مرجهايل من ڪلي باغ ٿي پيو ۽ پاڻ فرمايائين ته:

”جياسون جوڙ ٿــي، نانگو ڏنــوســون نت،
جن جو چوچو هٺڙو چِت، ڪلي سو باغ ٿيو“.

شاهه صاحب پنهنجو ساٿي ڏسي، خوشي ظاهر ڪئي. امين محمد شاهه جڏهن پورب جو پار آچيس تڏهن ته پاڻ هيڪاري وڏيڪ سرهو ٿيو ۽ فرمايائين ته:

”جياسون جوڙ ٿي، جوڳـيءَ لاٿهون جار،
سندو پورب پـار، آچيائون ابندن ڪــي“.

دنيا جو تارڪ نانگو شاهه، پٽ ڌڻيءَ جي ذهنيت وٽان هو پاڻ انهيءَ بزرگ جا اهڃاڻ ڏيندي فرمايائين ته:

”جياسون جوڙ ٿــي، ڏٺئون تار تــرڪ،
هاڻي تني هٿ ڪيو، هو جني جو حق،
رام تني سين روءِ ٿيو، سامي آڻ مشڪ.
سنڌو نهي نڪ، اَن امر سـاڻ آتاريـو“.

امين شاهه (وڏو) پلارو بزرگ هو. شاهه صاحب پنهنجو ساٿي سمجهي وٽس گهڻو ٽڪو رهندو هو. اهو بزرگ هو، جيڪو ”نفي“ کي ”امر“ سان اثبات ڪري ڇڏيو هو، اهو بزرگ هو، جنهن جو دنيا سان تعلق نه هو، اهو بزرگ هو، جيڪو رات جو جاڳي ارتو اوتيندو هو. پٽ ڌڻيءَ جو به اهو حال هو ۽ پاڻ آتي جوڙ (پيلهه) ٿيو ويٺو هوندو هو شاهه صاحب کي انهيءَ جوڙ تي فخر هو.

لاڙ ۾ شاهه صاحب جا به مشهور اوتار هئا جيڪي ”نانگي شاهه“ جي نالي سان سڏجن ٿا. هڪ امين محمد شاهه جو اوتار ٻيون سانول فقير وارو اوتارو، جيڪو بديڻ ۾ هو. اهي ٻئي اوتارا نانگي شاهه جا اوتارا ٿا ليکجن. سانول فقير سان بديڻ ۾ شاهه جو ناتو هو ۽ لاڪاٽ لڳ ماڻيءَ ۾ امين محمد شاهه سان سنگت

ميس، انهن ﭘﻼرن بزرگن وٽ ويندو هو ۽ آهي ماڳ مڪان پوءِ شاهه جي نالي سان معروف ۽ مشهور ٿيا. محمد امين ۽ سانول فقير شاهه جي جيئري وفات ڪري ويا هئا، انهيءَ جو ڪيس ڏاڍو ڏک هو ۽ چيو هئائين ته:

هي جي هئا هاڻ، تـه مٿن هوند حق ٿيو،
پيهي ويا پاڻ، سـڙهيون مون مارينديون.

امين شاهه عرف نانگي شاهه جي خاندان مان شاهه نواز شاهه ۽ بچل شاهه نانگائي معروف بزرگ ٿي گذريا آهن. انهن نانگائي بزرگن جا مرادائي نظامائي خليفا هئا، جن مان نبي بخش شاهه ۽ سلطان علي، مکيه خليفا ليکجن ٿا، اهي مرادائي خليفا نانگو شاهه، ساتليءَ ۾ گهرائيندا هئا، ماتليءَ ۾ هوڙ وارا قاضي جتي رهندا هئا، اُتي به نانگي شاهه جو اوتارو هو. پٽ ڏٺي انهيءَ اوتاري تان ڦيرو ڪيو هو يا نه؟ تنهن جو پورو پتو نه مليو آهي، باقي لاڪاڻ ۾ امين محمد شاهه عرف نانگو شاهه سان سندس رهائيون معروف آهن، محرم شريف ۾ نانگو شاهه زوردار نغارا وڄائيندو هو. شاهه صاحب به انهيءَ ”سهنڊڙي“ جي رسم ۾ شامل ٿيندو هو.

عبدالغفور اگهامائي وارو، جيڪو پوءِ ميرپور بٺوري وڃي رهيو هو ۽ اُن جو ﭘﻼرو فرزند مخدوم محمد هاشم جو پوءِ ٺٽي ۾ وڃي رهيو هو، انهيءَ کي جڏهن نانگي شاهه جي اوتاري تي محرم ۾ نغارن وڄائڻ جي هاڪ ڪن تي پيئي، تڏهن هن مناسب ڄاتو ته، اهو ڪفر جو ڪم بند ڪرائڻ گهرجي. سو اُهو ﭘﻼرو بزرگ ماڻهو نانگي شاهه جي اوتاري تي نغارن بند ڪرائڻ لاءِ ٺٽي مان ميرپور بٺوري آيو ۽ اُتان کهي نانگي شاهه جي اوتاري تي آيو. محمد امين ۽ شاهه صاحب کي پتو پيو ته، محمد هاشم نغارن کان ناراض ٿي منع ڪرڻ لاءِ لاڪاڻ ۾ اوتاري تي پيو اچي، تڏهن شاهه صاحب ۽ محمد امين شاهه نغارا احتراماً اوطاق ۾ بند ڪرايا ۽ پاڻ وڏي اچي مخدوم محمد هاشم

جي مرحبا ڪيائون، مخدوم محمد هاشم اوتاري ۾ ويهي چوڻ لڳو ته، ”آءٌ محرم ۾ اوهان جا نغارا بند ڪرائڻ لاءِ آيـو آهيان، اهو قطعاً شريعت جي خلاف ماررو آهي.“ شاهه صاحب ورائيو ته، ”شريعت لاءِ اسان کي بي حد عزت آهي اسان اوهان کان اڳ نغارا اوتاري ۾ بند ڪرائي ڇڏيا آهن.“ اڃان اهي ڳالهيون پئي هليون ته، نغارن وڄائڻ جو آواز آيو. اهـو ٻڌي مخدوم محمد هاشم تمام برو محسوس ڪيو ۽ ٻنهي نانگن ڏانهن ڪاوڙيل نظرن سان ڏٺو ۽ چيو ته، ”جي اوهان شريعت جو احترام ڪريو ٿا. ته، پوءِ هي آءٌ ڇا پيو ٻڌان؟“ ٻنهي نانگن معذوري ظاهر ڪئي ۽ محمد هاشم کي اوطاق اندر وٺي آيا، جتي نغارا بند ڪري رکيل هئا. مخدوم محمد هاشم ڏٺو ته، ”نغارن کي نانگ پنهنجي پڇن سان وڄائي رهيا آهن.“ اهو لقاءُ ڏسي، محمد هاشم موتي اوتاري تي آيو ۽ ٻنهي نانگن کي چيائين ته، ”اوهان کي مباح آهي، اوهان ڀلي وٺي ٺيڙ ڪريو.“ پوءِ مخدوم محمد هاشم ٺٽوي رهاڻ ڪري موٽي ٺٽي هليو ويو.

لاڪاڻ ۽ بديع وارو اوتارو اڄ به شاهه صاحب جي ياد سان وابسته آهن ۽ آتي جا ماڻهو پٽ ڌڻيءَ جون ڳالهيون دهرائي انهيءَ وقت کي زنده ڪندا آهن.

حوالا

راوي

- مرحوم رئيس ڪريم بخش نظاماڻي، ماتلي.
- غلام شاهه نظاماڻي ماتليءَ وارو.
- محمد امين ماتلوي، ماتلي.

ڪتاب

- محمد سومار شيخ: ”محمد هاشم ٺٽوي سان وابسته لوڪ ڪهاڻيون“ (قلمي نسخو).

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو لڪڙيءَ تان پيرو

ڀلارن بزرگن وٽ پاڻ پيهي وڃڻ شاهه صاحب جو معمول هو. جوڳي ڪيس جيتي به سُڃهندا هُئا، اوڏانهن سنڌس اکڙيون ڪتل هونديون هيُون انهن جوڳين جي ڪري، انهن جا ماڳ ۽ مڙهيون مرڪيا ٿي. اِها ڳالهه ٻُڌي ڪي به ڪل هُئي. پاڻ نانگي شاهه وٽ اچ وڃ شروع ڪيائون ته لڪڙيءَ جو ميون محمد اسماعيل سندن ڏيان تي آيو. اهو ڀلارو ماڻهو گهڻو وقت اڳي ٺٽي کان آيو هو، جوڻ جي ڏکڻ تان جڳهه تي اچي رهيو هو. آتي پنهنجي ڏنڊڻ ڪيل لڪڙي ڪوڙي هنيائين، جنهن مان پوءِ وڻ ٿي پيو، پاڻ آتي ئي رهي پيا. اِها جڳهه پوءِ لڪڙيءَ جي نالي سان نشانبر ٿي. ميون محمد اسماعيل ڀلارو بزرگ آتي مسجد ٺهرائي دين اسلام جا سبق ڏيڻ لڳو. شاهه صاحب جي اچ وڃ ريڻ رستي هُئي. ڳالهه ٻُڌيءَ انهيءَ بزرگ جڳهين ڪي ڏسڻ واجب ڄاتو ۽ پاڻ مسجد شريف ۾ هلي آيا. آهي ماڳ مڪان وڙڪي ڏٺائون جتي ميون اسماعيل ٻالڪن کي ساڃهه جا سبق ڏيئي ويو هو. ڳالهه ٻُڌي انهن جڳهين تان پيرو ڪرڻ مهل ڏاڍو متاثر ٿيو ۽ فرمايائين ته:

”جُوءِ جيڏانهن جوڳئين، آن منهن اکڙيون،
سڳا سيليون سڳيون، تنين سين تنبڙيون،
آن جون عبداللطيف چئي، مرڪن ماڳ مڙهيون،
ڪوڙي لڪڙيون، چوندا ڪي چيلن ويا.“

مئين اسماعيل چيلن ڪي چا چيو ۽ مئين صاحب انهيءَ جڳهه تي لڪڙيون ڇو ڪوڙيون، اِها پروڙ وٺڻ لاءِ ڳالهه ٻُڌي لڪڙي جي الهندي تان، جوڻاهه شهر جي پرسان ايرندي. ايرندي آتر تان چاليهو ڪيڏي وبهي رهيو ۽ جوڳين جي جُوءِ ۾ ڀرين ته اکڙيون هُيس پر پوءِ خسود انهيءَ سمر جو واسي ٿي ويٺو ۽ آهي ماڳ مرڪائي ۽ آجاري ڇڏيائين. چاليهي ڪيڻ کان

پوءِ شاهه صاحب آتان منزل ڪٽي بديھ ڏانهن روانو ٿيو.

جتي جتي شاهه صاحب قدم ڏريا، آتي چا آسڻ سنڌ واسين لاءِ سونهارا هنڌ ٿي رهيا ۽ انهن آهي جايون زيارت جو ماڳ ليکي، آتي اچڻ پاڻ لاءِ انهيءَ ڪري واجب ڄاڻو ته: جيئن تاريخ جون آهي گهڙيون وسيرجي تاريڪي جي ڪُن ۾ غرق ٿي نه وڃن ۽ هميشه تذڪره جي تنوار ٿيندي رهي ته، ”هتي ڀٽ ڌڻي اچي چاليهو ڪيو هو ۽ سندس ڳهڻ وارن ماڳن مان هيءَ ماڳ به آهي.“

هن ڳالهه کي وڌيڪ مان مرتبو تڏهن مليو جڏهن ميرن جي دؤر ۾ سيد حسن شاهه اچي جوڻاءِ ۾ رهيو. هُن جڏهن وفات ڪئي، تڏهن وصيت ڪئي هُئي ته، ”مون کي انهيءَ جڳهه تي دفن ڪجو، جتي مرشد سائين شاهه صاحب چاليهو ڪيو هو ۽ منهنجي قبر تي مقبرو نه ٺهرائجو، ڇوته رسول ڪريم تي مقبرو آهي منهنجي مرشد شاهه ڪريم تي به مقبرو آهي، البته منهنجي قبر تي تجر ٺهرائجو“ ڇوته تجر ضعيف ءورتن جي نشاندهي لاءِ ٺهرائي ويندي آهي. آءٌ پڻ هڪ ضعيف ٻانهو آهيان. البت لطيف سائين جي سدقي سندم ڇوٽڪارو ٿي سگهي ٿو.

هن بزرگ جي وصيت کي سامهون رکي کيس آن جاءِ تي دفن ڪيو ويو، جتي ڀٽ ڌڻيءَ چاليهو ڪيو هو. محمد حسن شاهه جيئن ته شاهه جي راڳ جو فدائي هو، انهي شاهه صاحب جي چاليهي واري جڳهه تي راڳ شروع ڪيو آهو سلو اڃان به سڪيو نه آهي، محمد حسن شاهه کان پوءِ ڪريم ڏنو فقير، مصري چانڊيو، طيب دل، کهر لنجوائي انهيءَ ماڳ تي شاهه جو راڳ ڪنڊڙ فقير هئا.

جوڻاهه جي سيدن وٽ مشهور روايت آهي ته، خليفي محمود سان، محمد حسن شاهه جي دوستي هُئي، انهن اثراتن ۾ اچي محمد حسن شاهه پير سائين پاڳاري جو مُريد ٿيڻ ٿي ويو ته، خواب ۾ شاهه صاحب خليفي محمود کي چيو ته ”اسان جو

چوڪرو ڪيڏانهن ٿا وٺيو وڃو.“ انهيءَ اشاري مان اهو فائدو ٿيو جو محمد حسن شاهه جو، پٽ ڏٺيءَ ڏانهن وڌيڪ توجهه ٿيو ۽ هو شاهه جي رسالي ۾ گم ٿي ويو، ايتري قدر جو مرڻ وقت به اها وصيت ڪيائين ته، ”جتي شاهه صاحب چاليهو ڪيو آهي، مون کي اتي دفن ڪجو.

سچ پچ ته، شاهه صاحب ”ماضيءَ“ ۾ گم نه آهي، پر ڪيس ”حال“ حاصل آهي، سندس ڳالهيون اسان وٽ روشن سمر آهن.

”واڄٽ ويـرا ڳين جا، مون وٽ وڏو مالا،
مـقـالان مهند ٿـيـا، ڪونهي وٽ قـــال،
حاصل جنين حـال، آءٌ نه جيئندي آن ري.“

حوالا

ڪتاب

- محمد سومار شيخ. بديڻ ضلعي جي ثقافتي تاريخ- ١٩٨٥ع
- محمد سومار شيخ. بدين جا مشاهير- ١٩٨٥ع
- محمد سومار شيخ. لاڙ جا اولياالله- (قلمي نسخو)

راوي

- سيد علي ميرشاهه جوڻاهه.

شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو تلهار تان پيرو

پٽ ڌڻي ريڻ درياهه جو ڪنارو ڏيئي سفر ڪري رهيو هو، پر هو جيئن ته، جڳ کي ڏسندڙ، سڻندڙ سمجهندڙ شاعر هو. انهيءَ ڪري بکو سفر ڪرڻ جي بدران ڏار ڏار جڳهين تي رهندو، رهائيون ڪندو، پوءِ اڳتي اسهندو هو. ڀاڻ ريڻ درياهه جي پيٽ مان بيڙين رستي تلهار پهتو، اتي ڪجهه ڏينهن

مانجهاندي ڪرڻ جو خيال هوس.

آن وقت نئين ٺٽلهار جو وجود به نه هو. پراڻي ٺٽلهار موجود ريلوي لائين جي الهندي ڪنڊ آباد هئي. جتي گوٺ ٻٽ وارن جو وڏو ”وهار“ آباد هو. اڄ وهار ۽ کنوهار جي وچ ۾ ”ڏل وهار“ ٿي اهڙو نالو هو، جو پوءِ ٺٽلهار جي روپ ۾ پڌرو ٿيو ۽ اڄ جڏهن اسان ٺٽلهار جو ذڪر ڪريون ٿا ته، اسان جي اکيان موجود ٺٽلهار سامهون اچي ٿي. حقيقتاً اها ٺٽلهار پراڻي ٺٽلهار جي ياد جو سهارو آهي. نئين (موجوده) ٺٽلهار انگريزن جي ڏينهن ۾ گهوڙن جي ميلي سبب جيڪب‌آباد جهڙي مقبوليت حاصل ڪئي برطانيه حڪومت ۱۲۸۱ھ ڌاري انهيءَ شهر کي تعلقي جو درجو پڻ ڏنو. اهي سڀ ڳالهيون نئين ٺٽلهار سان وابسته آهن، پر هتي آءٌ انهيءَ ٺٽلهار جو نالو وٺي رهيو آهيان جيڪا ريڻ درياءَ جي معروف ميانڻ هئي ۽ ريڻ درياءَ جا پيڙائتا سنڌس ترڻ تي پنهنجا پيڙا اچيو بيهاريندا هئا. ۽ گوٺ ٻٽ جا پاڇاري پنهنجي وهار ۾ امن ۽ آشتيءَ جو سبق ڏيندا هئا ۽ مسلمانن جا بزرگ دين جي ساڃهه جا سبق سيکاريندا هئا، جن مان حيدر شاهه پڻ هو انهيءَ قديم ٺٽلهار ۾ لطيف سائين اچي مانجهاندو ڪيو هو ۽ سندس ڳالهه ٻين ڳوٺن ڳامن سان گڏ راڇي خاناڻي جي ڳوٺ به ٻهٽل هئي. سيٺي شاهه جا سڪايل ٺٽلهار پهچڻ ۾ تڪرار ڪري رهيا هئا اهڙين حالتن کي ڏسي لطيف سائين جي صالح فقير چيو هو ته:

”جنهن ڏنو لال لطيف کي، آيو تنهن آرام،
پُري پنجو پانڌيا، تنهن گوهر سنڌي گام،
ڪونه رهيو ڪو خام، سڀ سکيا ٿيا صالح چوي.“

انهيءَ روحاني سک ماڻي لاهه، ٺٽلهار جو آسو پاسو لطيف وٽ پهچي نه رکيو قادري طريقي جو فيض ۽ ذڪر وٺي رهيو هو، پر عام فيض جي پالوٽ هئي.

اها ڳالهه جڏهن غلام‌پيرزاده جي والد جي ڪَن، پيئي،

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

پيئي، تڏهن هُو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ هُو پنهنجو ڇريو ڪريو پٽ، زنجيرن ۾ جڪڙي ٻڌي جهوڙ ڪري لطيف سائين وٽ ڪٺي آيو. هن لطيف سائين کي اچي عرض ڪيو ته: ”لطيف سائين تنهنجي ڏني ڏنار لهي ٿي، سڀ سکيا ٿين ٿا. منهنجي هن ٻچڙي کي جن اچي جهليو آهي، ڪيس حساب ڇڏي ٿي ڪونه ٿو. گهڻن ملن موربائين وٽ ڪيس وٺي ويو آهيان. هاڻ ڪو حيلو ڪريو، جيئن منهنجي پٽ تان جن جو آچاڙو لهي ۽ زنجيرن ۾ ٻڌڻ کان به بچي ۽ سارون به نه ڪائي. اوهان واقف اسرار آهيو- ڪرم جي نظر ڪريو....“ لطيف سائين غلامپيرزادي ڏي ڏٺو- هو زنجيرن ۾ جڪڙيو پيو هو. روحاني دنيا ۾ وڏا درجا ماڻي رهيو هو ۽ مستي جي عالم ۾ روحانيت جا درياءَ سندس وجود مان وهي رهيا هئا، لطيف سائين اِها روحاني پُر فضا حالت ڏسي غلامپيرزاده جي والد کي چيو ته: ”خدا ڪري ته، اهڙو جن لطيف کي به وٺي.“ پوءِ سندس زنجير ڇوڙائي ڇڏيائين ۽ سندس روحانيت جي عظيم مرتبي جي ڳالهه مڙني کي ٻڌايائين.

”نڪو جن جهان ۾، نڪو سچي نانگ،
سئي ڇڏيو سانگ، ته ڇپر سڙيئي چاڙڪي.“

غلامپيرزاده جيئن خدا جي طلب ۾ ايڏو طالب ٿيو، جو ڪيس اويسي نموني ۾ سڀ روحاني درجا ملي ويا ۽ اِها ايڏي پالوٽ هئي، جهڪا هُو سهي نه سگهيو ۽ مجذوب جي حالت ۾ ٿي ويو- جنهن کي مائٽن جن آڏاريو پئي سمجهيو انهيءَ کي لطيف سائين سڃاڻي پڌرو ڪري وڌو ۽ پوءِ انهيءَ پاسي روحانيت وارن جو پاڻ روشن منارو ٿي چمڪيو.

حوالا

ڪتاب

– مولانا دين محمد وفائي. لطف اللطيف ١٩٧٨ع (بحواله گلشن اوليا)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

راوي

- مرحوم فتح علي حليم لغاري- ٽلهار

بدين ۾ شاهه جو اوتارو

بدين شهر ۾ زرگر محلي جي پرسان، تعلقي آفيس جي آثر تان ۽ ڊاڪٽر سلطان احمد جوڻيجي جي بنگلي جي اولهه طرف تان، شاهه عبداللطيف جو اوتارو آهي- شاهه صاحب جڏهن لاڙ جي لوڙهه تان پيرو ڪرڻ ايندو هو، تڏهن اڪثر ڪري پاڻ آتي اچيو رهندو هو شاهه جا فقير به سائس انهيءَ جڳهه تي اچيو آرام ڪندا هئا، انهيءَ جڳهه تي وڏو آمريءَ جو وڻ هو- آها آمري هن وقت موجود نه آهي، پر انهيءَ جي جڳهه تي ٻي آمري وڏي ويجهي وڏي ٿي آهي ۽ شاهه جي فقيرن جو اڄ به انهيءَ هنڌ لاءِ آهو ساڳيو آسابند قائم آهي. ۽ آها آمري يادون دهرائڻ ۾ واهرو ٿيندي پئي اچي. شاهه جي هن اوتاري کي نانگي جو اوتارو به چيو وڃي ٿو. شاهه صاحب جي نانگا سٽ جو بزرگ سانول فقير هن اوتاري جي پرسان رهندو هو، انهيءَ سان پٽ ڏٺيءَ جي خاص ٻاري هئي. آهو بزرگ لطيف سائين جي اکيان ئي وفات ڪري ويو هو. شاهه لطيف سانول فقير جي وفات کان پوءِ جڏهن پنهنجي هن اوتاري تي ايندو هو، تڏهن چوندو هو ته، ”مون کي مڙهيون مارين ٿيون، هلو ته هتان هلون“ ۽ پوءِ جلد سفر سنپهايو هليا ويندا هئا، شاهه جي انهيءَ اوتاري جي نسبت سان، قاضيا واهه کان ميرواهه ڏانهن ويندڙ رستو جو لطيف جي اوتاري جي ڏکڻ تان اچيو ٿو لنگهي، انهيءَ جو موجوده بدين ميونسپالٽي شاهه عبداللطيف روڊ نالو به شاهه جي انهيءَ هنڌ تي اچڻ-وڃڻ واري ڳالهه کي دهرائڻ لاءِ رکيو آهي. نه رڳو ايترو پر انهيءَ اوتاري جي پرسان ڪلب جو نالو به شاهه لطيف ڪلب رکيو ويو آهي. سچي ڳالهه هيءَ آهي ته، شاهه صاحب هڪ شمس هو- جتي پاڻ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

رهندو هو، آتي جي پلاري پون ۾ امر ٿيو ويندي هُئي ۽ سندس شعاع ايامن تائين پيو جرڪندو ۽ جلبا وجهندو هو. شاهه صاحب ٻين امر ماڻهن لاءِ چيو آهي ته:

”جتي رهيا راتڙي، سي سونهارا هنڌ“

پر جي آءٌ انهيءَ ڳالهه جي جرئت ڪريان ته، اهي لفظ اسان شاهه صاحب ڏانهن آهرايون ته سَچ پچ

”آتــــل اوڏانهن تــڪــي،
جيڏانهن پيجهل پُرائي.“

۽ ڳالهه ملهائتي ٿي پوي. شاهه صاحب جن جڳهين تي رهيو آهي، آهي اڄ به عقيدت ۽ احترام جـون جايون ڳڻجن ٿيون جن مان بديڻ وارو شاهه جو اوتارو پڻ هڪ آهي.

هن اوتاري تي شاهه صاحب ايندو هو، تڏهن راڳ رنگ جون محفلون مچنديون هيون، آهي محفلون، شاهه جي پيالي پي وڃڻ کان پوءِ به جـاري رهيون. شاهه جو اوتـارو موجوده بـديـڻ ضلعي جي مـاڻهن جـو خصوصـاً لاڙ واسين جـو عموماً راڳداريءَ جو مرڪز رهيو. انهيءَ اوتاري تي نه رڳو شاهه جو راڳ ٿيندو هو، پر شاهه قادريءَ جي ميلي وقت ته هر قسم جا ڳائيندا انهيءَ آستان ڪـي پنهنجي راڳداريءَ جـي ورـثي وارو آستان سمجهيو اچيو مانجهاندو ڪندا هئا ۽ اوتاري تي پنهنجي راڳداريءَ جا جوهر ڏيکاريندا هئا. اِهو دستور اوستائين جاري رهيو جيستائين شاهه قادريءَ جي ميلو لڳندو رهيو، تازو ڪجهه سالون ٿينديون ته، سائين عاليشاهه جيلانيءَ جي وصال کان پوءِ شاهه قادريءَ جو ساليانو ميلو ڪونه ٿو لڳي ۽ انهيءَ اوتاري تي راڳائي فقير به وڏي تعداد ۾ ڪونه ٿا اچن.

شاهه صاحب پنهنجيءَ حياتيءَ ۾ هن جڳهه تي گهڻو اچيو رهندو هو. هتي پاڻ وڏو باغ به پوکيو هئائين جنهن کي شاهه جو باغ چيو ويندو هو. اِهو باغ قاضيا واهه تائين ڦهليل هو. شاهه جي پيالي پي وڃڻ کان پوءِ اِهو اوتارو شاهه جي فقيرن سنڀاليو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

پهرين پٽ شاهه جا فقير اچيو ڪندا هئا پر پوءِ اهو سنڀالو شاهه ڪريم بلڙائي وارن بزرگن پنهنجي هٿ ۾ ورتو اڄ سوڌو انهيءَ اوتاري کي سنڀاليندڙ ۽ سنڀالي لاءِ فقير مقرر ڪندڙ شاهه ڪريم بلڙائي وارا سيد سڳورا آهن.

شاهه صاحب پنهنجي ڏينهن ۾، جيڪا راڳ جي رسم شروع ڪئي هئي، اها جاري رهندي پئي آئي ۽ هر ڪنهن ماهه پهري جمعي تي اتي شاهه جا فقير اچيو راڳ ڪندا هئا، پر ميرن جي ڏينهن ۾ احمد شاهه قلندر، شاهه لطيف جي فقيرن کان، هن اوتاري ۾ ڳائيندڙ فقيرن جي شاهه قادريءَ جي درگاهه لاءِ اجازت ورتي ۽ پوءِ ميرن جي دؤر کان وٺي اڄ سوڌو، شاهه جا فقير درگاهه شاهه قادريءَ تي هر ڪنهن ماهه پهرين سومر جي رات، راڳ ڳائيندا رهن ٿا ۽ اهو شاهه جو راڳ شاهه جا فدائي سڻڻ لاءِ پري پري کان ايندا آهن ۽ راڳ ٻڌي روحاني سڪون حاصل ڪندا آهن- درگاهه شاهه قادريءَ تي ڳائيندڙ راڳ جو انداز پنهنجو آهي هن درگاهه تي مون مٺو فقير نهڙيو، پريو فقير سولنگي ڳائيندي ٻڌا ۽ ڏٺا هينئر انهن پيٽين تي فقير حسين جت پڊاڻ ڪوٽ وارو آهو مچ مچائيو اچي.
شاهه جي راڳاين جي هينئر هن اوتاري سان ڪابه وابستگي نه آهي، آهي لطيفي فقير پنهنجيون وفاداريون درگاهه شاهه قادريءَ سان وابسته رکيو اچن. البته ڪافير ۽ ٻئا راڳائي لطيف جي اوتاري کي اڄ به پنهنجي آرام ۽ سڪون جي جڳهه سمجهي، انهيءَ اوتاري تي حاضري پيري، شاهه جو مچ دُکائي پوءِ وڃي بيءَ خاڪ شوريءَ کي لڳندا آهن.

حوالا

ڪتاب

- محمد سومار شيخ. بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ- ١٩٨٤ع
- محمد سومار شيخ. بدين ضلعي جا مشاهير- ١٩٨٦ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

راوي

- مرحوم الهڏنو سونارو- بدين
- مرحوم لونگ فقير سولنگي- بدين
- پريو فقير سولنگي- لڳ بدين.

شاهه عبداللطيف جو سيد للاڻي تان پيرو

پٽ ڌڻي شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جن جڳهين تان ڦيرا
ڪيا، انهن مان شهاب الدين ملتاني جو قبرستان به هڪ آهي.
اِهو معروف ۽ تاريخي قبرستان بدين شهر کان اتر اولهه طرف
ٻن ميلن جي مفاصلي تي واقعي آهي. انهيءَ قبرستان ۾ جتي
شهاب الدين ملتاني آرامي آهي، اُتي سنڌ جي تاريخ سان وابسته
مظفربيگ ارغون جو سنياليندڙ امير علي ڪوڪي جون به شهيد
نياڻيون پڻ آرامي آهن، جن جون تربتون اڇي پٿر جون آهن
۽ انهن تي قرآن پاڪ جون آيتون ۽ ڪتبا واضح لفظن ۾ لکيل
آهن هن قبرستان ۾ جرڪس ڏنائيءَ جو والد محترم ڏنون درس
به آرامي آهي ته شاهه عبدالڪريم بلڙائيءَ جو والد محترم سيدليله
عرف سيد لعل محمد للاڻي به آرامي آهي. شاهه صاحب جڏهن
به بلڙي شاهه ڪريم کان ٿي، ٽيهل، آڳڙي، ڪنبو ڏسي،
ڳڻي ڊوري سان پٽيهل جي چاڙ ڪنگهار ڇن جي وسيلي موجوده
ڳوٺ ولي محمد خاصخيليءَ جي پرسان ستي پرمان جي قبر تي
ختما بخشي بدين ايندو هو، اُتان کان پاڻ جتي ٻڙ جي ڊوري
جي جتن وٽ ويندو هو، سيفل جي وائي جي پرسان "شاهه جا
ڪير" نالي ماڳ مڪان تي وڃي رهندو هو ۽ ٻين بزرگن
سان ملاقات لاءِ هليو ويندو هو، اُتي هو پنهنجي وڏي بزرگ
سيد لعل محمد للاڻيءَ جي زيارت ڪرڻ لاءِ شهاب الدين جي
قبرستان ڏانهن پنڌ پوندو هو.

سيد لعل محمد شاهه للاڻيءَ لاءِ تحفة الڪرام جو صاحب
مير علي شير "قانع" رقم الطراز آهي ته، "پنهنجي وقت ۾ الله تعالي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جي فيض جي پالوٽ مٿس وسندي هُئي، هن جي جاهه هميشه جي ديدار جو سرچشمو هُئي.“ انهيءَ ڀلاري بزرگ کي جڏهن شاهه عبدالڪريم چاتو ته هن روحاني اک سان ڏٺو ته، بلڙي شاهه ڪريم ۾ فيض جي اهڙي ڀوڏ آئي جو هرڪو بلڙي شريف ڏانهن متوجهه آهي. اڪثر هلي هن ماڳ تي ميلا ملاکڙا لڳندا، هُل هنگامه ٿيندا ڇو ته شاهه عبدالڪريم تي قدرت جو تمام گهڻو راضپو آهي، اهو حال ڏسي سيد لِله عرف سيد للائي پنهنجي ننڍڙي فرزند شاهه ڪريم کي سيد جلال جي حوالي ڪيو ۽ پاڻ پنهنجي روحاني رهبر سيد شهاب الدين ڏانهن روانو ٿيو. سيد جلال شاهه پوءِ پنهنجي ڀاءُ جي سنڀال ڪئي، شاهه ڪريم اڃان ننڍو ئي هو ته سيد لِله عرف سيد للائيءَ وفات ڪئي، سيد للائي بديڻ جي ڀرسان شهاب الدين ملتاني جي قبرستان ۾ شهاب الدين جي قدمن کان ڪجهه وکون ڏکڻ کان اڄ به آرامي آهي سندس قبر جي اڀرندي کان سندس معروف دوست جرڪس درس جو والد ڏنو درس آرامي آهي، شاهه صاحب بديڻ ۾ اچڻ وقت انهن ڀلارن بزرگن تان پيرو ڪرڻ لاءِ انهيءَ جڳهه تي ايندو هو.

شاهه صاحب نه رڳو سيد للائيءَ ڏانهن وڏي حُب مان ويندو هو پر ٻين کي به اهڙي تربيت ڏيندو هو ۽ چوندو هو ته:

”سيد سڄائي، ڪوهه نه ڀُرين ڀَهَيڙا،
اهکيءَ ۾ آڏو ٿئي، سڄن ۾ سائي،
لائق للائي، پير ولايت وسترو.“

پٽ ڌڻي انهيءَ وڻ ٽڻ وائيءَ واري جڳهه کي وڃڻ ۾ فرصت ۽ فخر محسوس ڪندو هو ۽ فرمائيندو هو ته انهي ڀلاريءَ جڳهه تي روحاني ورهاست ٿئي ٿي، آئي جو هڪ وڻ معرفت جو ماڳ آهي، اهو ڀلارو پير حال ڏسي ڀال ٿو ڪري، پٽ ڌڻيءَ جا الفاظ آهن ته:

”ونئن للائيءَ لوءِ، جت ولايت وٽ ٿئي،
معرفت مڪان ۾، وڻ ٽڻ وائي جو ئي،

ساڻي جـي سڳـنهن، پـانڌ پنيوڙو پوءِ،
سيد پير سندوءِ، پسي حـال هـٿ ڪٺي."

پٽ ڏٺي چوندو هو ته، "سيد لعل محمد شاهه للاڻي جي معرفت جي آب حيات سان وٺا پري سڃاڻپ جو پاڻي پيئڻ گهرجي ۽ آئي ڪوڙ سڙهي ختم ٿي وڃي ٿو." شاهه صاحب سُر ڏناسريءَ ۾ فرمايو آهي ته:

"للاڻـيءَ لهر منجهي، سيد سـڙوئـي سچ،
جهلي سـي جـاهه ٿو، ڪوڙ ڪلڪڻ ڪچ،
محبت جـي ميدان ۾، مـرد ٻـاريو مچ،
سچ منجهان ٿي سچ، ڪوهه نه، پيئڻ ٻهيڙا."

شاهه صاحب انهيءَ محبت جي ميدان تي ايندو هو ۽ اهو مرد للاڻي جي ۽ لوهه ۾ مچ ٻاريندو هو، راتين جـون راتيون رهندو هو، انهيءَ ٻلاڙي ماڳ تي سنڌ جا محقق پاڻ پيهي آيا آهن جن مان ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب مون هڪ ڀ دفعا پيرو ڪندي ڏنو آهي.

ڪنهن به طالب کي روحاني سڪون حاصل ڪرڻو هجي ته للاڻيءَ جي لوهه وڃي، سچ پچ ته آئي وڃڻ سان دلي سڪون ملندو، شاهه صاحب دلي سڪون حاصل ڪرڻ لاءِ انهيءَ ٻلاڙي پونءَ تـان بار بار ڦيرا ڪندو هـو ۽ شهاب الدين ملتانيءَ جي درگاهه جي مجاور ٻڌايو ته: "اسان جا وڏا ڳـالهه ڪن ٿا ته، پٽ ڏٺي جڏهن بديڻ کان للاڻيءَ جي لوهه ايندو هو تڏهن پيرن ۾ جتي نه پائيندو هو ۽ سيد لعل محمد شاهه للاڻي جي ٻلڙيءَ تي ڏينهن جي ڏينهن ۽ راتين جون راتيون گهاريندو هو."

للاڻي بزرگ جي هميشه آرامگاهه متان ليار ۽ ٻير جا وڻ ڇمر ڇانوَ ڪريو بيٺا آهن، جتڪر شاهه صاحب جا ڏناسري بيت ملهاري ڪري رهيا آهن.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

حوالا

راوي

- فقير لونگ سولنگي- بدين
- محمدرضا مهراڻپوٽو- بدين.

ڪتاب

- اعجازالحق قدوسي، تاريخ سنڌ، جلد II ١٩٧٤ع
- محمدعثمان ڏيپلائي، شاھ جو رسالو- ١٩٦٣ع
- غلام محمد شاھوائي، شاھ جو رسالو- ١٩٦١ع
- مرزا قليچ بيگ، شاھ جو رسالو- ١٩١٣ع
- محمدسومار شيخ، بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ- ١٩٨٤ع
- محمدسومار شيخ: لاڙ جا اولياالله- (قلمي نسخو)

عبداللطيف ”ڪيسر“ بديڻائي جي جائي تان پيرو

عبداللطيف ”ڪيسر“ ملان بدين جو هڪ معروف بزرگ هو- هن پلاري بزرگ جي پيٽين تان پٽ ڏٺيءَ پيرو ڪيو هو.

شاھ صاحب ساڻول جي مڙهيءَ جي پرسان پنهنجي اوتاري ۾ رهندو هو- آتي ڪنهن ڪيس هڏايو هو ته، ”عبداللطيف ڪيسر بدين جو معروف عالم ۽ شاعر ٿي گذريو آهي. ڪي چون ٿا ته، ساڻول فقير ٿي شاھ صاحب کي عبداللطيف ”ڪيسر“ جو ڏس ڏنو هو ته: ”اوهان جي نالي ياڻي شاھ جهان ۽ اورنگزيب جي ڏينهن ۾ هتي جو معروف بزرگ هو. عالم هو، فاضل هو ۽ آن سان گڏ سنڌي عربي ۽ فارسيءَ جو ماهر پڻ هو.“

پوءِ پٽ ڏٺي شاھ جهاني مسجد ۾ انهيءَ جڳهه تي ويو هو، جتي عبداللطيف ڪيسر رهندو هو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

منهنجي والد محترم ڳالهه ڪئي ته: ”شاهه ڪي ٻڌو پيو ته، ڪيسر پنهنجي دوست عبدالحڪيم جي وڇوڙي ڪي اکيان رکي بيت ڏنو هو ته:

”آتران ٿي آئيو، تنهن ڪکر لاٿيم ڪس،
وٺو مينهن وڏو ڦڙو، ڪيئي جوڏائي جس،
ڪيسر چئي ڪـلات ۾، رات تنهن ڪي رس،
نيڻ لمندا پس، وس تہ ورن سپرين.“

پٽ ڏٺيءَ انهيءَ بيت جي بدران پنهنجو بيت ڏنو هو ته،

”اڄ پڻ آتر پار ڏي، ڪارا ڪکر ڪيس،
وڄون وسڻ آئيون ڪري لعل لبيس،
پرين جي پرديس، سي مون ڪي مينهن ميڙيا.“

تاريخي نڪتہ نگاهہ کان ڏسجي ٿو ته، عبداللطيف ڪيسر ١٥٩٣ع ۾ ڄائو. بديڻ جي جامع مسجد جو ملان هو. هن جا علمي ۽ ادبي ساٿي سڄيءَ سنڌ ۾ رهندا هئا، ڪيس وڏو ادبي حلقو هو. جنهن ۾ تاج الدين رهندو هو، ٺٽي ۾ عبدالحڪيم ”عطائي“ رهندو هو. سلامي ۽ عبدالله ملان سکر ۾ رهندا هئا، اهي سڀ سنڌس حلقي ۾ داخل هئا، اورنگزيب عالمگير لاهہ هو ڏير جو مصلو سنڌ مان ڪٺيو دهليءَ ويندو هو. ١٦٦٨ع واري ڏهہ سالي جشن ۾ هن اورنگزيب اڳيان دهليءَ ۾ شعر پڙهيو هو ته:

”سلطنت ختم برتو، چون نبوت برنبي،
بادشاهي برتو زيبا، چون خدائي برخدا.“

جيئن ته، اورنگزيب شاعري جي خلاف هو، انهيءَ ڪري مذڪوره سال کان پوءِ هن جو سال بسال دهليءَ وڃڻ بند ٿيو ۽ هن کي ٺٽي کان روزنيو ملڻ لڳو. ڏهہ ساله عالمگيريءَ جو مؤلف بختيار خان ڪيسر جو دوست هو، هن پلاري بزرگ اندازاً ٨٠ ورهن جي ڄمار ۾ ١٦٧٣ع ۾ وفات ڪئي شاهہ صاحب جڏهن ڪيسر جي مطالعي وارن ماڳن تان ڦيرو ڪيو، تڏهن ڪيسر جون يادون تازيون هيون. شاهہ صاحب انهيءَ جي ماڳ

تان ڦيرو ڪرڻ پاڻ تـي فرض سمجهيو ۽ پنهنجي نالي پاٺيءَ
کي وسارڻ اصل واجب نه ڄاتو. ۽ سندس ڪلام جـي پرسان
پنهنجو ڪلام ٻڌ ڇيو.

حوالا

راوي

- مرحوم شيخ الهه بچايو قريشي پوٽو. بدين
- مرحوم پريو فقير سولنگي. ٻزد بدين
- مرحوم لونگ فقير سولنگي. نزد بدين.

ڪتاب

- سيد علي شير قانع. مقالات الشعراء. ١٩٥٧ع
- محمد ابراهيم خليل. تڪمله مقالات الشعراء. ١٩٥٧ع
- محمد سومار شيخ. بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ. ١٩٨٤ع
- محمد سومار شيخ. لاڙ جي ادبي تاريخ. (قلمي نسخو)

درگاهه شاهه قادريءَ تان لطيفي پيرو

ڀٽ ڌڻي شاهه عبداللطيف ڀٽائي جڏهن پنهنجي اوتاري ۾
اچيو آرامي ٿيندو هو، تـڏهن پـاڻ اڪثر ڪري شـاهه قادري
رحمة الله عليه جي درگاهه تي زيـارت ڪرڻ لاءِ پهچندو هـو ۽
انهيءَ درگاهه جي پرسان ڪـڏهـن پنهنجي استاد ڀڳت ميڪڻ
وٽ ويدانتي سبق حاصل ڪيا هئائين.

هونئن خود ڀٽائي چشتي، سهروري طريقي کـان وڌيڪ
قادري طريقي کي ويجهو هو ۽ انهيءَ طريقي کـي پاڻ گهڻو
چاهيندو هو. سچي سنڌ بادشاهه پير حضرت شيخ عبدالقادر جيلانيءَ
کي پيرن جو پير مڃيندي آهي. آهو ڀلارو بزرگ ١١٦٥ع ۾
بغداد ۾ وصال ڪري ويو. هن پنهنجي فرزند، پيرتاج الدين کي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

برصغير ۾ ڏانهن تبليغ لاءِ موڪليو هو. سومرا ۽ سمان انهيءَ جي اثر هيٺ آيا هئا. انهيءَ تاج‌الدين جي پنجين پيڙهيءَ ۾ سيد يوسف ٿيو، جيڪو به سنڌ ۾ تبليغ لاءِ ۱۴۲۱ع ۾ آيو. انهن پلارن بزرگن قادري طريقي کي سڄيءَ سنڌ ۾ ڦهلايو. سيد يوسف شاهه تبليغ سان ماڻهن جون دليون موهيون. ٺٽي جو جام راڻن سنڌس خاص فدائن مان هو. هن سيد يوسف شاهه کي پاڻ وٽ رهايو. ٺٽي جو سيٺ ماڻڪجي لهاڻن جي ۸۴ نُکن جو وڏو بزرگ هو. ماڻڪجيءَ جو پٽ به يوسف شاهه جو فدائي هو. اهي ٻئي پيءُ پٽ مسلمان ٿيا ته ٻيا لوهاڻا به مسلمان ٿيا. جن پوءِ لوهاڻي بدران ”مومن“ سڏائڻ پسند ڪيو. ۱۵۴۸ع ۾ ميمڻن کي راهه ڪنگهار ڪڇ گهرايو. اُن کان پوءِ ميمڻ بمبئي تائين ويا ميمڻ توڙي ٻين لاڙ واسين قادري طريقي کي جيءَ ۾ جايون ڏنيون.

انهيءَ ساڳئي خاندان مان بادشاهه پير جي ٻارهين پيڙهيءَ مان سيد شهاب‌الدين احمد عرف شاهه قادريءَ جن قادري طريقي جي تڏي ٽيندڙ مچ کي مچائڻ لاءِ ارغونن جي ڏينهن ۾ سنڌ ۾ آيو. هيءَ حيرت جهڙي ڳالهه آهي ته، انهيءَ ٻارهين واري بدين جي پير جي گاديءَ جو ٻارهون سجاده نشين پير عاليشاهه جيلاني آخرين پير هو، پير شاهه قادري ۹۰۰هه ۾ وصال ڪيو. پٽ ڏٺي جڏهن به بدين ايندو هو، تڏهن انهيءَ ٻارهين واري پير شاهه قادريءَ جي درگاهه ڏانهن ضرور پنڌ پوندو هو. لطيف سائين جيئن ته خود به قادري طريقي ۾ هو، سندس والد محترم سيد حبيب شاهه ڪيس اهو فرقو ڏکايو هو. سيد حبيب شاهه کي اهو طريقو خانداني ورثي ۾ مليو هو ۽ اهو سلسلو شاهه عبدالڪريم بلڙائي تائين مسلسل رهيو. جيئن ته درگاهه شاهه قادري ۽ درگاهه لطيفي جو سرچشمو تاج‌الدين عبدالرزاق هو، جنهن قادري طريقو پنهنجي والد شيخ عبدالقادر جيلانيءَ کان ورتو هو، انهي ڪري ٻنهي بزرگن جو روحاني سلسلو مٿي وڃيو گڏ

ٿي ٿيو، انهيءَ ڪري لطيف سائين شاهه قادريءَ ڏانهن عقيدت سان ويندو هو ۽ درگاهه تي پهچي زيارت ڪندو هو.

شاهه صاحب جا فقير، جي ٿي شاهه صاحب جا سچا پچا وارث آهن ۽ انهيءَ جو صدري خزانو سنڀاليندڙ آهن. انهن جون روايتون ڪنهن به صورت ۾ نظرانداز ڪرڻ جهڙيون نه آهن. بدين جي فقيرن جي سر موڙ لونگ فقير مون کي ٻڌايو ته: ”پٽ ڌڻي جڏهن به ڪنهن پلاري بزرگ لاءِ پنڌ پوندو هو، تڏهن فرمائيندو هو ته:

”پنڌيون پير ڪري، ٻَرُ پيرائـي پـار،
ڌڻي جنهن ڏنار، رهي نه رتيءَ جيتري.“

جڏهن پٽ ڌڻي اِهي الفاظ مُک مبارڪ تي آڻيندا هئا، تڏهـن فقير سمجهندا هئا تـہ، سائيجن يـا تـہ سيد لعل محمد شاهه عرف للاڻي ڏانهن وڃڻ وارا آهـن يا شاهه قادريءَ جـي زيارت لاءِ سنيريل آهن ۽ فقير تيار ٿي ٽمس ٿيندا هئا تہ پٽ ڌڻيءَ جن روانا ٿيندا هئا. پوءِ جي بدين شهر ڏانهن منهن ڪيائون تہ پڪ فقير سمجهندا هئا تہ اڄ شاهه قادريءَ جي چانئٺ چمڻ جو شرف حاصل ڪبو.

هيءَ شاهه جي قدمن جي ڪرامت آهي تہ جنهن جڳهه تي پاڻ اوتارو ڪري اچي رهيا هئا، اُتي اڄ بدين ڪونه هو، اُتي اڳي سانول فقير جي مڙهي هئي ۽ موجوده بدين جي جاءِ تي سانول جي مڙهيءَ کان پوءِ پهو اوتارو شاهه جو هو ۽ اِها ڪـل آبادي هئي پهو الاالا خير صلاح هو. موجوده بدين جي ڏکڻ تان پير عاليشاهه جي ڪوٽ ۽ پير ملوڪ شاهه جي ڪوٽ جي جڳهين تي اصل بدين هو. انهيءَ بدين جي بازار مان لنگهي درگاهه شاهه قادريءَ ڏانهن ويندا هئا. پاڻ اُتي زيارت ڪري روحاني سڪون حاصل ڪندا هئا. پاڻ قادريءَ جي در اڳيان پاڻ کي ”پازي“ ڪري ڪوٺيندا هئا ۽ پنهنجي غم گونـدر لاهڻ جـي جڳهه شاهه قادريءَ جي درگاهه سمجهندا هئا ۽ فرمائيندا هئا تہ:

"ڪر قادري پير ڪرم، مٿي پاڙيءَ پنهنجي،
جوماري منجهه مرم، سو غم گيلاني ڪاٽئين."

شاهه صاحب جا غم ۽ گوندر درگاهه شاهه قادري جي زيارت کان پوءِ ڪٽبا هئا ۽ هو سرهو ۽ سنرو ٿي پنهنجي اوتاري تي موٽي ايندو هو ۽ پنهنجي سانول فقير يار سان رهاڻ ڪندو هو.

حوالا

راوي

- مرحوم پير عاليشاهه جيلاني- بدين.
- مرحوم شيخ الهه بچايو قرهٽي پوٽو- بدين.
- مرحوم پريو فقير سولنگي- بدين.
- مرحوم لونگ فقير سولنگي- بدين.

ڪتاب

- محمد سومار شيخ: شاهه قادري- ١٩٥٦ع
- محمد سومار شيخ: بدين شهر جي ثقافتي تاريخ- (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ: بدين جا جيلاني پير (" ")
- مرزا قليچ بيگ: شاهه جو رسالو- ١٩١٣ع
- پير عاليشاهه جيلاني: شجره قادري- ١٩٥٢ع

شاهه صاحب ۽ گرو ڀڳت ميگهه

بدين جي پرسان، تورو ڪاڇيل ڀٽ تي هڪ ويدانت جو وير، ناگا بنٿ جو وڏو گرو، جوڳي ڀڳوان ڀڳت، ميگهداس رهندو هو. سندس پرسان ناڱ ٻلائون، ڳدڙ، ٻگهڙ، ڀتون ۽ ٻيون ساهه واريون شيون ڀيون اهنديون ۽ ويديون هيون ڪنهن

ڪي به ٻڙ پولو نه هوندو هو. ساهه وارين شين ۾ڇنديون ان کان آهن، جيڪو سائن وڙهندو آهي. جيڪڏهن ڪنهن سان وڙهيو ڏي نه، ته پوءِ ڏپ ڏاءَ ڇا جو؟ ميڪڻ جي اڳڻ اڳيان پٿون ۾ ٻلائون پيون گهمنديون هيون. شينهن پرسان بيفڪرا ٿيا سٽتا پيا هوندا هئا. هو رات ڏينهن پنهنجي الڪ سان رهان ڪندو رهندو هو. بدن ميرو هوندو هوس. مٿيءَ ۾ ڀڀوت ٿيو ويٺو هوندو هو. من جي سڌي لنئون ڀڳوان سان لڳل هوندي هيس، منهن مٿي آسمان ڏانهن هوندو هوس، هيٺ پٽ تي نه نهاريندو هو.

"جوڳيءَ ڪي جنڱ ٿيا مٿي سان ميري،
اکيون الڪ سامهون پون ڏي نه پيري،
ڪارا وار ڪڪا ٿيا، چرائيس چيري،
نينهن نه نبيري جيئن سور چري تيئن سنرو".

دونهين پرسان پٺي دکندي هئي، سندس چيلا پيا ايندا ۽ ويندا هئا، ماني ٻيو سندس ڪٽوريءَ ۾ وڌو ويندو هو، جي توجهه تيس ته ڪاڏائين نه ته ٿيو خير. مانيون آهي ڪائيندا جن جو دنيا سان موهه هوندو، هن دنيا تياڳي ڇڏي هئي، هو هتي رهندي به هُن جڳهه جو سير ڪندو هو. شاهه حبيب، پنهنجي عزيزن ڏانهن پيري ڪرڻ لاءِ بلڙي شريف، بديڻ ۾ ونگي پيو ايندو ۽ ويندو هو. هو هن مها جوڳيءَ جي فضيلت کان واقف هو. سندس خيال هو ته، ننڍڙو لطيف، ميڪڻ وٽ وديا جا ورق واري ۾ پاڻ سنواري ته سٺو آهي. اهو خيال ڪري حبيب شاهه لطيف سائين لاءِ ويدانت جا سبق حاصل ڪرائڻ لاءِ پڪو پهه ڪيو ۽ هو وٽس لنگهي آيو، ۽ سائس سڄو حال احوال ڪيو. ميڪڻ ڪي جواب ڏيڻ جو ڪوبه خيال نه هو. انهي ڪري هن "ها" ڪئي، شاهه صاحب پنهنجي ديني تعليم اڳتي مڪمل ڪري چڪو هو. هتي، آن ڪي ويدانت جا وکر ويهاڻا هئا ۽ لاڙائي ۾ رسم الخط جي ساڃاهه حاصل ڪرڻي هئي رسول ڪريم ﷺ

جو حڪم آهي تہ: ”تعليم چين ۾ ملي تہ اُتان بہ حاصل ڪريو.“ انهيءَ حڪم تي عمل ڪرڻو هو. سيد جا ٻچڙا رسول جي احڪامن تي نہ هلندا تہ ٻيو وري ڪير هلندو سو پٽ ڏٺي استاد کي هدايو تہ اهي ورق منهنجا اڳي ئي ورايل آهن. انهيءَ ڪري مون کي عملي ودیا ڏيو، اڪري نہ. ميڪڻ ڏٺو تہ اهو سيد جو ٻچڙو، وڏا وڏا ڇلانگ تو لڳائي ڪيس ڏسجي تہ پاڻ ڪيتري پاڻي ۾ آهي. پوءِ ڪانئس وديا جا ٻہ ٽي سوال ڪيا ۽ صحيح جواب معلوم ڪري يڳت ميڪڻ ڏاڍو سرهو ٿيو ۽ عملي طرح سان، ڪيس گيڙو رتا ڪپڙا پهرايا. ڏوتي اوڍرائي. جڙيو پهرايو، تلڪ لڳايو. پوءِ امر ڪيو تہ ”بديڻ جي بازار ڪان ٿي اچ.“ شاهہ صاحب ائين ئي ڪيو، هي رڳو ميس مارڻ جو سبق هو. پاڻ کي نيچو نوائڻ جو سبق هو، ۽ لاڄ جي ڏرتي وانگر نمنديءَ جو سبق هو. شاهہ صاحب اُن تي پورو لٿو. ماڻهوءَ متاثر ڪليا، انهن جو خيال ڪونہ ڪيائين گروءَ موڪليو ٿي ايتري لاءِ هوس تہ هٿڻ جون حدون ڇڏي نينهائينءَ جي نيهائي ۾ داخل ٿئي. پهرين آزمائش ۾ ئي لطيف ڪامياب ويو، ۽ لطيف کي هن پنهنجو سچو ٻالڪو ڪري مڃيو. خيال پچائڻ ۽ جوڳ جون پيون ڳالهيون لطيف کي ميڪڻ ڏسيون ۽ مسجد اندر توڙي مندر اندر، دل ۾ ڏٺيءَ کي ياد ڪرڻ جون ڳاليهون يڳت ميڪڻ شاه لطيف کي سيکاريون. ميڪڻ ڪيس چيو تہ، ”دل ۾ ڏٺي ياد ڪندو ڪر ۽ مرد، جيڪي هوڏي ۽ هٺ جا ڏٺي آهن انهيءَ ڪان ۽ انهن جي عادتن ڪان يڳت ميڪڻ شاه صاحب کي پاسي ٿيڻ لاءِ چيو ۽ عورتن جهڙي نماڻائي ۽ نهٺائي ڪرڻ لاءِ حڪم ڪيو.“ انهيءَ اثراتن جي ڪري شاهہ صاحب ”آديون شاهہ لطيف چئي“ جو خطاب شاعري ۾ اختيار ڪيو.

هڪ ٻي روايت آهي تہ، يڳت ميڪڻ سڪيا وقت شاهہ

صاحب کي جوڳ جي واٽ نہ ٻڌائي هئي، تـڏهن پاڻ چيو هئائين تہ:

”مڪ جوڳي، ميا گهوٻي، ٿيا ڪنولي ڪن چير،
هنيائـون حال جـــون، سگهيون منجهہ سريـر،
ڦـــورو ٽڳ فقير، ربي رانـــد ڪٺي ويـــا.“

شاهہ صاحب ناراض ٿي هليو آيو هو. شاهجهان جي مسجد ۾ رات جو اچيو عبادت ڪندو هو ۽ صبح ٿيڻ کان ٿورو اڳ ۾ نڪري ويندو هو. اها خبر جڏهن موڪڻ کي پئي تڏهن انهيءَ کي اچي رات جو رسيو ۽ معافي گهُري پنهنجي ٻالڪي کي، پنهنجي ڪُتيا ڏانهن وٺي ويو هو. پوءِ شاهہ کي سچي وديا ڏني هئائين. جوڳ جون سڀ انڪلون سيکاريون هئائين ۽ ڪيس ٻاڙهي پڙڪيائين ۽ ڪوليسور نارائڻ سُر گرنار، ڪارونجهر ۽ نانيءَ ٽوڙي گنجي لڪر جي جوڳين جي ملاقات لاءِ ۽ انهن جي رسمن رواجن کي پروڙڻ لاءِ شاهہ صاحب کي اوڏانهن موڪليو هئائين. انهن جوڳين سان گڏ گهمندي ڦرندي شاهہ صاحب جيڪو رات جو جاڳندڙ جوڳي هو؛ پر ڪڏهن ڪيس ڳهر ٿيندي هئي، اها ڳهر وڃائيس ويٺي ۽ راتيون جاڳندڙ بزرگ ٿي پيو ۽ پوءِ پاڻ چوندو هو تہ:

”راتيون جاڳڻ جي، آئون ڪندي سي سيڻ“

جوڳين جي ساراهہ ۾ پاڻ گهڻو ڪجهہ چيائين پر هيٺين وائي وڌيڪ اشارہ ڪندڙ ۽ هن حقيقت تي روشني وجهندڙ آهي جنهن ۾ چيو اٿس تہ:

”مون سان جوڳين ڳڻ ڪيا،
مـــون ســـان ڳهر ويـئي،
اکـين آرس ڇـــڏي ڏنـــو،
۽ آئون پيائي ڪان پاسي نيس.“

اهو سچو اثر جوڳين، سامين، ڪنوٽين، ڪاپڙين جي صحبت جو هو، ۽ اها سکيا هُو يڪت ميڪنداس کان سکيو هو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

”جوڳين مون سان جي ڪيا، تن ڳڻن ڳهر وڃائي،
ڪري مرجي ڪاپڙي، ڳرو ڳدائي،
اکين آرس ڇڏيو، دل ۾ ناهي دغائي،
هيڪائي هيڪ ٿيا، ٻڌن ڪانه ٻيائي،
اديون شاهه لطيف چئي صاحب ڪج سڃائي.“

راوي

– مرحوم شيخ الهه بچايو قرهٽي پوٽو، بدين
– ڀڳت سومارمل (سرڳواسي) نزد بدين
– ڀڳت منورام مڪواڻو، بدين

ڪتاب

– محمد سومار شيخ- لاڙ جون ڏرمي ڪهاڻيون (قلمي نسخو)
– محمد سومار شيخ- بدين شهر جي ثقافتي تاريخ (قلمي نسخو)

لطيف سائين جو ڀرمان تان پيرو

ڪنو ڍورو ريڻ درياهه مان تلهار جي پرسان نڪرندو هو ريڻ درياهه تان قيرو ڪرڻ وقت شاهه صاحب ڪنو ڍورو وٺي ”ڀرمان“ نالي ستيءَ جي قبر تي به ويو هو، چون ٿا ته جڏهن ڪني ڍوري جي ڪناري تي ”توت“ نالي سردار پنهنجي راڇواڙي جو والي هو تڏهن هن اهو رواج ڪيو هو ته جيڪا به ڪنوار پرڻجي اچي لنگهي ته ڪني ڍوري مان اڪرڻ وقت ڪان اڳ پنهنجو ست ۽ سيل توت کي هڪ رات لاءِ ڏي. ڏاڍ کي پاڏ ڪڏهن به ڪونه پئي آهي، اهو قانون جاري هو ۽ عزت ۽ آبروءَ وارا ماڻهو انهيءَ قانون سبب جيئري مريو ٿي ويا، پر ڇا ڪن هن ير ڪان هن ير نه وڃڻو ئي هو. پوءِ انهيءَ قانون ۾ قابو ٿيڻ به قبول ڪرڻو ٿي پيو، انهيءَ ڏاڍ سبب ڪيترين ويچارين ستيون مري ويون ڪيترين جيئريون رهيون ته به

شرم کان ور اگھيان کند کٿيو ڪونہ سگھنديون هيون. مانڊر مان هڪ حسين عورت ”پرمان“ نالي پرڏيو ڳٺي جي هن پر ٽي ويٺي، ماڻهن ڇچ ڪي راهہ ويندي جتايو تہ: ”آنان نہ وجو اتي رکو ڦهر پيو ٿئي.“ پر انهن ڪونڊرن ڪي پنهنجين تلوارن نيزن ۽ ڀالن تي پروسو هو سو انهن چيو تہ، ”ڪير آهي جو اسان جي لڄ ڏانهن ميري نظر سان ڏسي، جڏهن تـوت جي راجـواڙي ۾ آهـا ڇچ ڀهتي ۽ مصلح ڏنـي ويٺي تہ توت جو لشڪر رتا ناهي اهڙي طرح سان حملہ‌آور ٿيو جو سيني کان اوچتو هٿيار ڪسجي ويا ۽ پرمان ڀان ٽي توت ڏانهن رواني ٿي، سڄي ڇچ ڀان ٽي ويٺي، ڦهر بہ ڦهر جهڙو ٿيو.

پرمان ڏانهن سندس ”ور“ ست ڪاريون ٺڪريون اورڇ دلي جون سـوڪلي ڏنيون اهـي ٺڪريون هڪ پـوڙهي ڪٽي ويٺي جيڪا بہ انهـيءَ ڇچ ۾ هُئي، حيلي وسيلي ذريعي اورڇ دلي جون ڪاريون ٺڪريون پرمان کي پهچي ويون. ”پرمان“ انهيءَ پرولـيءَ کي پـروڙي ورتـو ۽ ”ست“ تـي سيل نباهڻ ۽ سيل ۾ پچي ڪارو ٿيڻ قبول ڪيو.

رات جو ”توت“ پرمان وٽ آيو پر هوءَ ڪمهر شينهن وانگر گجي بيهي رهي، توت وس حيلا هلايا، پر وريس ڪجھ بہ ڪونہ.

موهہ جي ماريل توت پوءِ پرمان جا هٿ پنهان ٻڌرايا ۽ لڄ لٽڻ لاءِ اڳتي وڌيو، پر ستيءَ پنهنجا اگ پوءِ بہ توت کي نہ آچيا، انهيءَ تان ٿامڙي ٿي توت پرمان کي پاڪين سان وڍڻ ۽ انهيءَ وڍن تي لوڻ ٻرڪڻ جو امر ڪيو. نوڪرياڻين اڻين بہ ڪيو پر پرمان اورڇ جون ست ٺڪريـون ڏسي سيل نباهيو نيٺ هوءَ انهيءَ حالت ۾ مري ويٺي ۽ لاش عزيزن کي ڏنون ويو. ڇچ آجي ٽي ويٺي ڳٺي جي هن پر پرمان کي دفن ڪيو ويو، انهيءَ تان مشهور چوٽي ٺهي تہ:

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

"ھرڻي سا پرمان،
جا ڳنڀي جا وڻ آڪري."

ڳنڀي ڍوري سان اڪرڻ واري هر ڪنهن ڪنوار کي پوءِ "پرمان" جي تمثيلي نالي سان سڏيو ويو.

گهڻو وقت پوءِ جڏهن پٽ ڌڻي ڳنڀي جو ڍورو وڻي "پرمان" جي قبر تي پهتو ۽ اها ڪل پيس تڏهن انهيءَ جي قبر تي بيهي ختمو ڏنائين سندس ختمي جا لفظ هي هئا:

"ستي تنهنجي ست ۾، ڳالهه گهر جي ڳجھ،
وڃي چيري چچري، پر ۾ آيـــي ٻڃ،
ان ۾ آنـــي اڄ ته ٿئين ساماڻـــي سانئيھ ۾."

شاهه جي انهيءَ پيري پرمان کي امر ڪري ڇڏيو ۽ اها امر ستي اڄ به ڳنڀي ڍوري جي ڪناري تي پنهنجو ست سانديو ستي پئي آهي.

پرمان جي قبر پلو خاصخيليءَ جي ڳوٺ جي ڏکڻ تان غلامحسين پڙهياڙ جي ڳوٺ جي آتر اولهه طرف ۽ ڦتن پڙهياڙ جي اتر تان واقع آهي، ڳنڀي جو ڍورو پرمان ستيءَ جي قبر جي ايرندي ڪان پنهنجا آثار رکي ٿو، توت جو ڪوٽ انهيءَ جاءِ تي هو جتي هينئر غلامحسين پڙهياڙ جو ڳوٺ آهي، اهو ڳوٺ انهيءَ دڙي تي اڏيل آهي. جنهن کي توت جو ڪوٽ چيو وڃي ٿو. غلامحسين پڙهياڙ جي ڳوٺ جي پرسان "توت" پنهنجن گهوڙن لاءِ جيڪي پڪيون پڳهيون ٺهرايون هيون ته جيئن گهوڙن جا سنب گپ ۾ نه گڏجن آهي اڄ به موجود آهن.

حوالا

راوي

– محمد صديق ملاح ڳنڀائي، ڳوٺ غلامحسين پڙهياڙ، نزد بدين.
– محمد خان پڙهياڙ، " " " " "

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

کتاب

- محمد سومار شيخ، لاڙ جي ڏڙن سان وابسته نيم تاريخي ڪهاڻيون
- محمد سومار شيخ، سنڌ جون سورميون (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ، لاڙ جو آبپاشي نظام. (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ، بدين ضلعي جي ثقافتي تاريخ ۱۹۸۴ع
- " " "، ڪڇو ڊيرو (قلمي نسخو)
- " " "، لاڙ جا سياسي سرواڻ (")

پٽ ڌڻيءَ جو نرم چار تان ڀيرو

بدين کان سڌو ڏکڻ اٽڪل روهه ۲۲ ميلن جي پنڌ تي، درگاهه قرهيو پانداريءَ جي اُتر تان هڪ ميل پنڌ تي گڏيل ۽ سانيوهم جي گڏجڻ واريءَ جاءِ جي پرسان سانيوهم ڍنڍ جي ايرندي تان منٺار ٺڪور جي ڳوٺ جي ڏکڻ تان، روپاماڙيءَ جي الهندي تان، گولي منڌري جي ڳوٺ جي ايرندي تان ديهه چورهڏي تپو چورهڏي (بدين) ۾ چورهڏي ڍنڍ آهي. انهيءَ ڍنڍ جي ڏکڻ تان هڪ وڏي چار هئي، انهيءَ چار جو سال به سال ميلو راڄا فقير لڳائيندا هئا راقم (محمد سومار شيخ) خود اهو ميلو اکين سان ڏٺو هو، تنسي راڄو اهو ميلو مچائيندو هو. ننڍڙا هئاسون خبر نه هئي ته اهو چار جو ميلو ڪهڙو مقصد رکي ٿو. وڏا ٿياسون ته، ڪل پيئي ته، انهيءَ چار کي مانُ رکيو انهيءَ ڪري مليو آهي، جو انهيءَ ڀلاريءَ ڀيٽيءَ تي شاهه عبداللطيف ڀٽائي گهوٽ آيو هو ۽ پنهنجي آچايلن خليفن کي کير پيارڻو هئائين.

روايت آهي ته: پٽ ڌڻي پنهنجي خليفن سان قرهيي پانداري کان پئي آيو- انهن خليفن مان عبدالله منڌرو، مهراڻ راڄو، ٻڍو مهراڻ پوٽو ۽ ٻيا ڪافي بزرگ شامل هئا: جڏهن مذڪوره

جڳهه تي پهتا، تڏهن خليفن عرض ڪيو ته، ”سائين اسان کي اَڄ لڳي آهي ڪير پيارا! اهو بڌي شاهه صاحب چار تان ڪاري لوئي وجهي ’نرم‘ ’نرم‘ ڪري تنواريو ايتري ۾ هڪ ڪاري مينهن نڪتي، پٽ ڏئي انهيءَ مينهن تان ڪاري لوئي وجهي آن کي ڏوهڻ لڳو ڪشتو کير مان پرجي ويو، تڏهن پٽ ڏئي انهيءَ مان سيني کي کير پياريو. اها ڳالهه ٿي، گذري ويئي مهراڻ راڄي پوءِ سال بسال انهيءَ پلاڙيءَ جاءِ تي ڏيهاڙو ملهائڻ شروع ڪيو. مهراڻ راڄي کي پوءِ ڀٽا شاهه جا خليفا ڏن پريو ڏيندا هئا ۽ اها چار لطيف جي پانڌيڙن جو مکيه نڪاڻو ليکبي هئي. انهيءَ نرم چار مان ميلي جي وقت ۾ کير وهندو هو ۽ ميلي تي ايندڙ انهيءَ کير مان چلون پري پيئندا هئا. پونيون وقت آيو، تڏهن اهو کير وهڻ بند ٿيو ۽ آهستي آهستي ٿي انهيءَ نرم چار جو پوءِ ميلو به بند ٿي ويو. ڪن فقيرن جو چوڻ آهي ته پٽ ڏئيءَ ڪان جڏهن خليفن کير پيئڻ جي گهر ڪئي ۽ اَڄ جي شڪايت ڪئي تڏهن پاڻ چار تي لوئي وڌائون ۽ انهيءَ چار ۾ ايتري نرمي آئي ۽ هن جو هڪ نار مان کير وهڻ لڳو جنهن مان ڀٽائي پنهنجو ڪشتو پريو ۽ انهيءَ مان سيني خليفن جي اَڄ اَجهائي، انهيءَ ڪان پوءِ انهيءَ چار جو نالو ”نرم چار“ پئجي ويو. ڪي ڪيس پيار ڪان ”ڪونج چار“ به ڪوٺڻ لڳا.

جهڪي به لوڪ روايتون هونديون آهن. انهن ۾ وڏاءُ جو عنصر ضرور هوندو آهي پر اهو وڏاءُ حقيقت جي ويجهڙائي ۾ هوندو آهي. هن ڳالهه مان اسان ڀيو نه ته اهو ته ضرور پروڙي سگهون ٿا ته، انهيءَ ماڳ مڪان تان پٽ ڏنيءَ پيرو ڪيو آهي ۽ اهو ماڳ اڄ به عوام ڪان عقيدت جا گل ور ڪا طور گهري رهيو آهي، ۽ انهيءَ پاسي شاهه جا فدائي ماڻهو راڄا ۽ سوڍا رهن ٿا، انهن سوڍن مان محمد رحيم سوڍو شاهه جو سڄو رسالو برزبان ياد رکي ٿو ۽ مانتر ۾ شاهه جي راڳ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جي روايت بنان دنبوري جي ڏناسري جي انداز ۾ رکيو اچي ۽ ٻين سان گڏ اهو ڀلارو ماڻهو انهيءَ نرم چار تي پٽ ڏڻي جو سال بسال راڳ ڳائي، پٽ ڏڻيءَ جي آمد جون يادون تازيون ڪندو رهندو هو. تازو تسي راڄي وفات ڪئي، جيڪو مهراڻ راڄي جي ڀونيرن سان هو، هن وقت اهو ميلو بند ٿي ويو آهي پر نرم چار جي پرسان جيڪو به اچي لنگهندو آهي انهيءَ اڳيان جڳهه تي، شاهه جي اچڻ جو منظر يادداشت جي ورقن ۾ اچي دهرائجي ويندو آهي ۽ هرڪو ماڻهو اهو چوڻ لاءِ مجبور ٿي ويندو آهي ته:

”جتي رهيا راتڙي، سي سونهارا هنڌ.“

پٽ ڏڻي سچ پچ جتي رهيو، آهي هنڌ ماڳ ڀلارا ٿيا آهن ۽ آهي جڳهيون امر ٿي ويون آهن.

حوالا

راوي

- مرحوم فقير لونگ سولنگي- نزد بدين
- ماستر محمد ابراهيم منڊرو- ڳوٺ گولو منڊرو (بدين)
- مرحوم شيخ ميوو قرهڻي پوٽو- ڳوٺ قرهيو ڀانڊاري (بدين)
- مرحوم شيخ الهه بچايو قرهڻي پوٽو- قرهيو ڀانڊاري (بدين)
- مرحوم محمد راڻو شيخ- قرهڻي پوٽو قرهيو ڀانڊاري (بدين)
- خليفو محمد رحيم سوڍو- ڳوٺ گولو منڊرو (بدين)

شاهه عبداللطيف جو قرهڻي ڀانڊاريءَ تان پيرو

سنڌ جو عظيم سياح، شعور وارو شاعر لفظن جو هار پوئيندڙ، معرفت جو ڏڻي، الاهي اسرارن جو واقف، سنڌ جي تاريخ جو اشارتي ماخذ سنڌي ٻولي، ثقافت ۽ ادب جو جياريندڙ شاهه حبيب جو اکين ٺار، حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحمة الله عليه جڏهن ڪڇ کان واپس وري رهيو هو، تڏهن سائين صالح گوهري

ٻه ڳڌ هو، مهراڻ، ٻيو، جمعون ڳوهر، رمضان جت ۽ رانول درس توڙي ابراهيم آڏيلو پڻ ڳڌ هئا ۽ اُنهن حضرت شيخ ڦرهئي پانڌاريءَ رحمة الله عليه جي اوطاق تي مانجهاندو اچي ڪيو هو.

جيئن ته حضرت شيخ ڦرهيو پانڌاري چشتي طريقي جو رهبر هو ۽ ڳهٽيون سالون اڳ سن ٥٩٦٧هه/١٢٧٦ع ۾ وفات ڪري ويو هو. سندس وڏي ۾ وڏي فضيلت هيءَ هئي ته، اهو روحاني پيشوا ڳهٽو ٽڌو ماٺ ۾ گذاريندو هو، هونئن ٻه جميل شاهه گرناريءَ جا مڃيائو خليفا توڙي اولاد جوڳين جي ويس ۾ رهندا هئا، حضرت جميل شاهه گرناري گرنار ۾ رهندي جوڳين، ڪن پٽ، ڪاپٽ ۽ ڪاپڙين سان ڳڌ رهيو هو ۽ ويدانيت جي مڙني اسرارن کان واقف هو. دم پچائڻ ۽ دم ٻچائي الله جو ذڪر ڪرڻ سندس خاص طريقهٔ ڪار هو، سندس اولاد مان ڦرهيو پانڌاري ٻه هو، انهيءَ وٽ ٻه اِهائي جوڳيائي ڪار هئي، حضرت شيخ ڦرهئي پانڌاري جو اولاد ڦرهئي پوٽا شيخ پڻ انهيءَ حالت ۾ رهندا هئا، ڪُنڊريون هٿن ۾ هونديون هُين، ڪاريون لويون اوڍيندا هئا، قال الله وقال رسول سان ڳڌ ويدانت جي ڳالهين ۽ طور طريقن کان ٻه واقف هئا انهيءَ ڪري جوڳين جو درجو ٻه مليل هون ڪين ڪڪرالي، مانڊر، جاتي ۽ ڪڇ ۾ ڪاري نانگ سان تشبيهه ڏني ويندي هُئي وات مان جيڪو ٻه لفظ واريندا هئا سو الله سائين سڻندو هون. آهي ”جوڳي“ ڦرهئي پوٽا شيخ سالبسال انهن آستانن تي پوهه جي پهرئين سومر تي اچيو ڳڌ ٿيندا هئا، سماع ڪندا هئا، سومر جي رات ۽ ڏينهن سماع ۾ گذريندو هو ۽ سماع جو مچ ٻه ٻاريندا هئا ۽ پنهنجا مچ ٻه تازا ڪندا هئا ۽ ٻري تي ٻري ٻاريندا هئا، قدرت جي خزانن مان ڪين وارا ستون ملنديون هيون پٽ ڏٺي انهيءَ درگاهه جي اڳيان رهندي جڏهن معلوم ڪيو ته، هتي جا شيخ سالبسال ٻريءَ تي ٻري ٻاريندا آهن ۽ جنهن شيخ جي اوطاق جو مچ نه مچندو آهي، تنهن لاءِ هتي جا شيخ فتويٰ ڏيندا آهن ته، آهو شايد يا نه

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جوڳي نہ رهيو آهي، يا هن دنيا ۾ موجود نہ آهي. ٻري تي ٻارڻ هتي جي شيخن جي ضروري ڪمن ۾ شامل هو، ۽ اِها ٻَر اڃا بہ پونيان شيخ ٻاريندا اچن انهن ۾ راقم (محمد سومار شيخ) پڻ شامل آهي. نہ رڳو شيخ پر سندن مريد بہ انهيءَ ساليانہ مچن تي اچيو وهندا هئا، لطيف سائين هتي اچي اِها ڳالهہ معلوم ڪئي ۽ "ٻريءَ تي ٻارڻ" وارو نڪتو ڪين پسند آيو انهيءَ ڪري اکيان رکي شيخن کي پاڻ "جوڳيئڙا" لفظ سان ياد ڪيائون ۽ فرمايائون تہ اهڙن اوصافن وارا ماڻهوءَ ٿي جيئن ٿا، آءٌ بہ انهن سان گڏ آهيان، پوءِ فرمايائون تہ:

"جوڳيئڙا جهان ۾، نوري ۽ ناري،
ٻري جن ٻاري آءٌ نہ جئندي ان ري."

لطيف سائين قرهڻي پانڌاري جي شيخن کي انهن لفظن جي ورڪا سان نوازيو، انهيءَ تان شيخ ڏاڍو خوش ٿيا ۽ پٽ ڏٿيءَ جي ٻيري ڪي سٺي نظر سان ڏٺائون. لطيف سائين درگاهہ جي اوطاق تي مانجهادو ڪري پوءِ نرمچار ڏانهن روانو ٿي ويو. سندس اهو پيرو پڻ جنڪر ٺٽهل جي ٻوچڙيءَ تان پيرو هو. قرهڻي جي شيخن کي ساراهڻ لاءِ پيرو هو ۽ اتي جي تاريخي اهم قدرن کي اجاگر ڪرڻ لاءِ پيرو هو.

حوالا

ڪتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ. شاهہ جو رسالو. ١٩٧٧ع
- محمد سومار شيخ. ڪلام مرڪان شيخن. ١٩٧١ع
- شيخ الهہ بچايو. ڪليات شيخ الهہ بچايو. ١٩٧٦ع
- محمد سومار شيخ. شيخ قرهيو پانڌاري رحہ (قلمي نسخو)

راوي

- مرحوم شيخ ميوو شيخ قرهٽي پوٽو- ڳوٺ قرهيو پانداري (بدين)
- شيخ الهه بچايو " " " "
- شيخ راڌڻ " " " "
- شيخ موسيٰ " " " "
- شيخ عمر " " " "

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو روپاماڙيءَ تان پيرو

پٽ ڌڻي پنهنجي معلومات خاطر سنڌ جو چپو چپو گهميو انهيءَ ۾ لاڙ جو خطو خصوصاً سندس توجهه هيٺ رهيو، اتي جي مڙني تاريخي ماڳن کي ڏٺائين انهن متعلق تاريخي معلومات حاصل ڪيائين آن معلومات کي مناسب اشارن ۾ پنهنجي ڪلام ۾ سموهيائين.

شاهه سائين قرهٽي پانداريءَ ۾ نرمچام ڪان پوءِ روپاماڙي تان پيرو ڪيو ۽ آتان ڪان ٿي اڳتي وڌي بدين آيو ربن درياءَ سندس سفر جو سهارو بڻيو.

لطيف سائين روپاماڙيءَ ڪان پيري ڪرڻ مهل ڀونگر بادشاهه روپا رائي، دودي ۽ چنيسر جي قصي سان گڏ، ٻاگهي ٻائي ۽ سومرين جي منهن واهه ڪري سام پوڻ لاءِ ابڙي وٽ وڃڻ ۽ پيون روپاماڙيءَ متعلق حقيقتون معلوم ڪيون. ۷۰۰ هجري ۾ علاؤالدين خلجيءَ جو لشڪر روپاماڙيءَ تي ڪاهي آيو هو. سومرا سردار اڪثر تلوار جو ڪاج ٿي ويا هئا. ٻاگهي ٻائي سومريون وٺي، ڀهرين ابڙي جوڻيجي پوءِ ابڙي سمي وٽ سام پوڻ لاءِ ويئي، انهيءَ عرصي دوران علاؤالدين خلجيءَ جو لشڪر پڻ سندس پيڇو ڪندي ابڙاسيءَ ۾ پهتو، ابڙو سر ڏيئي ڪونڊ ٿيو، سومريون پڻ زمين ۾ داخل ٿي ويئون، علاؤالدين جي لشڪر ابڙي جي پٽ ڏونگرراءِ کي ٻاڻ سان ٻان ڪري ڪنيو ۽ وات ۾ سندس اکيون ٻڌل رکيون بدين جي ڀرسان موجوده ديهه آبڙيءَ

۾ ڪيس اهو ڏڪرو جاگير ڏنئي سندس پيءُ جي بهادريءَ کي ساراهي ڇڏي ڏنو. اها هنئي سچي ڳالهه جنهن مان لطيف سائين رڳو سومرن جي اسماعيلي هئڻ ڏانهن اشارو ڪيو آهي ۽ سومرن جا جيڪي ڪوٽ هن ڀڳا هئا، انهيءَ کي ساراهيو آهي ۽ ڪرمتي هئڻ جي ڪري لطيف سائين سومرن جي ڪوٽ کي ڪفار جو ڪوٽ چيو آهي، ۽ راوت گجر جيڪو علاؤالدين خلجيءَ جو همدرد هو تنهن کي پڻ واڪاڻيو آهي ۽ ”راوت ڪين رهن، بهادرن جي تمثيل ۾“ ڏانهن اشارو ڪيو آهي.

لطيف سائين، علاؤالدين خلجيءَ جي ڪاهه کي اسلامي غلبي جي تمثيل ۾ ڳائي ٿو ۽ چوي ٿو ته:

”علاؤالدين آئيو تنهن جي هاٿيءَ هنئي هاڪ،
ڀڳو ڪوٽ ڪفار جو، ڀڙو ڀڄ پيئي،
تيغن تاءُ تڪو ڪيو، سڳهي ڪانـــ سهي،
سمي سام ڪنئي، سرڪن جو سڪ ٿيو.“

لطيف سائين علاؤالدين خلجيءَ جي ڪاهه جو ذڪر ڪندي چيو آهي ته:

”علاؤالدين آيو، ڪٽي چل چڳير،
ڪنهن ڪين هميٿيو، ڪان جهليندو ڪير،
سومرين سانگ ڪيو، ابڙي ڪيو آٽ وير،
هو مهاڻن مير پر مستوراتن ماريو.“

ابڙو جوڻيجو جنهن سومرين جي سام نه جهلي هئي، آهو ڪو جهڙو تهڙو ماڻهو ڪونه هو. پر بهادر سرويچ ۽ ڪونڌر مڙس هو. سندس غير حاضريءَ ۾ سندس ماڻهو سومرين کي پنهنجي تڏي تان آڏاري ڇڏيو، جڏهن آها خبر ڪيس پيئي، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ هن پوءِ علاؤالدين خلجي جي لشڪر سان وڙهي پاڻ موکيو. پر ماڻهن وٽ اها ڳالهه مشهور آهي ته هن ڪيسي ڪري جان ڇڏائي انهيءَ ڪري ”ابڙي جو اٺ پير“ چوڻي مشهور ٿي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ويچاريون آپدا ۽ آيل سومريون سڄو ڪڇ جو رڻ جهاڳي سڄي ڪڇ لتاڙي ابڙاسيءَ ۽ ابڙي وٽ پهتيون انهيءَ ڳالهه کي سلجهائيندي شاهه صاحب چيو آهي ته:

”سرڻين جي سڪ لئي، سا نڳ ڪنئي سردار،
جي آيون ابڙي جي آڌار، سي سنگ نه ڏينديون سومريون.“

ابڙو علاؤالدين خلجي جو وڏو لشڪر ڏسي ڊنو ڪونه هو مڙس ٿي بيٺو ۽ علاؤالدين خلجيءَ کي چيائين ته سر ڪپئي ته ڏيندس پر ٻانهون نه ڏيندس.

”آروڙ جي آئيو، ديمن پيئس دانهن،
پاٻوهيو پير ڪئي، سمون سرڻين ڏانهن،
متيان متي ٻانهن، آيو آچي سلطان کي.“

لطيف سائين ابڙي وٽ سامن جي وچن کي وڏيڪ ساراهيندي چوي ٿو ته:

”آروڙ جي آئيو، ديمن پيس ڏڪ،
لاتائين لطيف چئي عالم تان آهڪ،
تن سرڻين ٿيا سُک جي اجهي آيون ابڙي.“

لطيف سائين ابڙي جي بهادريءَ جي وڏيڪ واکاڻ ڪندي چوي ٿو ته:

”جو چليون پسي چڪيو، تنهن وا ڪائيون وک،
لڏي ڪين لطيف چئي، لکن اکيان لک،
پير نه موڙي پنهنجو تنگي پئي تک،
سرڻين ڏي نه سِڪ، هڪل سين هالار ڏٺي.“

ابڙي سمي کي پٺ ڏٺيءَ دل ڪولي ڳابو آهي، لطيف اڳيان مکيه نڪتو هي هو ته ابڙو خدا ڪارڻ سر ڏيندڙ بهادر آهي، هو پنهنجي سامن تان سر صدقي ڪرڻ ۽ دير نه ڪندڙ ڪونڌر هو انهيءَ ڪري روپماڙيءَ جي دودي چنيسر واري قصي جو مکيه ڪردار لطيف سائين ابڙي کي قرار ڏنو آهي، سومرين کي پڻ ڳاڀائين جيڪي پڻ مظلوم هيون پر ڪٿي به لطيف سائين دودي چنيسر جو نالو پنهنجي بيت ۾ نه ورتو آهي.

لطيف سائين روپاماڙيءَ تان پيري ڪرڻ وقت ابڙي جي انهيءَ لافاني قدر کي اکيان رکي ته هن ڏارين عورتن جو سنڀالو ڪندي سر ڏنو، ڪيس نه رکو "وڏوڙو." سڏيو آهي پر "سُوڙو" پڻ ڪوٺيو آهي ۽ چيو آهي ته:

"ابڙو، وڏوڙو سُوڙو، جهلي سو سامـــن،
تودر ترڪ اڇڻ ڪيئن ڪرينديـن ڪڇ ڏٺي."

لطيف سائين جي انهيءَ سوال جو جواب ابڙي اڳئي سر ڏيئي ادا ڪري ڇڏيو هو.

سومرن جي لوڪ گيتن ۾ پڻ ابڙي جي ساراهه ٿيل آهي بهر صورت جيستائين هي ڌرتي موجود آهي، تيستائين ابڙي جي انهيءَ اتوري جذبي جو مُلهه دنيا ڪَتي ڪونه سگهندي هوءَ چوڻ ڪان چوڻو ۽ لفظن جي ساراهه ڪان مٿاهون سرويچ آهي. لطيف پڻ انهيءَ ڪري ڪيس ڳايو ۽ ساراهيو آهي.

حوالا

راوي

- مرحوم شيخ الهه بچايو- بدين.
- مرحوم پريو فقير سولنگي- لڳ بدين.
- ماستر محمد خان سومرو- ڳوٺ مولوي حسين سومرو- بدين.
- مرحوم مٺو نهڙيو ڳوٺيلائي- بدين.
- جمعون قادو شيخ- پڳڙا ميمڻ- بدين.

ڪتاب

- سراج عفيف، تاريخ فيروز شاهي.
- محمد سومار شيخ، روپاماڙي (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ، سومرن جا لوڪ گيت- (قلمي نسخو)
- مرزا قليچ بيگ، شاهه جو رسالو- ١٩٧٢ع
- علامه ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، شاهه جو رسالو- ١٩٧٧ع
- محمد عثمان ڏيپلائي، شاهه جو رسالو- ١٩٦٣ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

باب چوٿون

شاهه صاحب جو ساڱري درياءَ تان پيرو

ساڱرو درياءَ نصرپور کان وهندو هو، اهو وهڪرو ۱۸۵۷ع ۾ بند ٿي ويو. ساڱري ڍوري کي ٽنڊي باگي تعلقي ۾ "نيرو" سڏيو ويندو آهي ۽ ماڻلي‌ءَ جي ڏاکڻين حصن ۾ به انهيءَ نالي سان ياد ڪيو ويندو آهي.

شاهه عنات رضوي پنهنجي ڏينهن (وفات ۱۱۲۵ هه) ۾ ساڱري کي وهندي ڏٺو هو، پر سُڪل جهڙيون حالتون موجود هيون ۽ آبڪلاڻيءَ ۾ ڪڏهن پرجيو وهندو هو ته ڪڏهن نالي خاطر وهندو. انهيءَ ڪري شاهه عنات ڪيس دُعا ڪئي ته:

"شال مَ سڪين ساڱرا، برڪت محمد مير."

شاهه عنات ساڱري جو ولاسي سامهون وهڻ جي ذڪر ڪري ٿو، فرمائي ٿو ته:

"ساڱرا تنهنجي سير وَهي ولاسي سامهون."

شاهه صاحب، شاهه عنات رضويءَ اڳيان ٻالڪ ٻارهو ۽ جنهن ساڱري جي ساراهه، شاهه عنات رضوي ڪئي هُئي، شاهه صاحب لاءِ آهي پيٽيون جاچڻ بي‌حد ضروري هُيون ۽ شاهه صاحب ساڱري تان پيرا ڪرڻ لاءِ بار بار آيو هو. شاهه صاحب چوندو هو ته: نيري وارن جا سخن وسرڻ ٿي نٿا. انهن جي سخن لاءِ مٿو ٿو پٽيان. انهن کان سواءِ منهنجو جيڻ ٿي اجايو آهي.

"مـــران مـــٿـــو پٽيان، نيهاريـــان نيران،
سخن جـــي سندان، آءٌ نه جيئندي اَن ري."

مون ماڻلي تعلقي ۾ اڳهاماڻي جي پرسان ۽ ڏريءَ جي ايرندي تان ساڱري جـو وهڪرو جـاچيو آهـي، آهو وهڪرو ٻوهه ٽنڊي باگي تعلقي ۾ داخـل ٿئي ٿو. سعيد پور جي ايرندي کان هڪ ميل تي ساڱرو نيري (نيلي) جي نالي سان وهي ٿو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سعيدپور ۾ خود نيرو نالي ديھ بہ آھي. جمال شاھ جي درگاھ ڀي پرسان اڄ بہ ساڳري جو نشانبر وھڪرو موجود آھي. لنھيءَ ۾ اسوس پاڻي رھندو آھي ۽ وڏيون مڇيون سرنديون آھن. سعيدپور جي پرسان، جيڪو ساڳرو آھي، انھيءَ کي ”ڪوباگري“ نيرو سڏبو آھي انھيءَ کان پوءِ ”ننڍو نيرو“ شروع ٿئي ٿو. اھڙي طرح ڏار ڏار جاين کي نيري جا ڏار ڏار نالا آھن. جمال شاھ جو نيرو، ٺارو شاھ جو نيرو ۽ ڏاتي جي نيرو بہ سڏبو آھي، ٽنڊي باگي جي پرسان اھو نيرو يا ساڳرو، وھڻائي ۽ ولاسي ڏانھن وڃي ٿو. خواجہ محمد زمان جو مقبرو ۽ ٻڙ جو ڍورو ساڳري جي وھڪري جي نشاندھي ڪن ٿا. ولاسي جي ڀوري وچ مان ساڳرو وَھي پير جي اسوس ڪَنُ مان لنگھي ڪوري ندي (پوءِ ڪوري نار) ۾ ڇوڙ ڪندو ھو. پٽ ڏٺي انھن نيرن تان پيرو ڪيو ھو ۽ ساڳري جو سڙ ڪيو ھو. شاھ صاحب جمال شاھ، ٺارو شاھ ۽ ڏاتي ڪوسي وارا نيرا بہ نيھاريا ڌ، ڪوبري ۽ ننڍوءَ وارا نيرا بہ جاچيا. نيري وارن جا سخن شاھ جي جيءَ جو جياپو ھئا. ماڻھن کان مون جيڪي ڳالھيون ٻڌيون آھن. انھيءَ موجب شاھ صاحب نيري تان انھيءَ وقت پيرا ڪندو ھو، جڏھن پاڻ بديڻ ۾ اچيو رھندو ھو، پاڻ بديڻ کان وھائي ۾ ٺاروشاھ سان ملڻ لاءِ ويو ۽ اڳتي ڏاتي جو نيرو اُڪري ٺارو شاھ سان مليو ۽ اُتان کان اُتر پنڌ ڪري موجوده شھر ڏيٿي جي پرسان جمال شاھ سان ملاقات ڪيائين. اُتان کان پاڻ موٽي واپس بديڻ آيو ۽ پوءِ لواري شريف ۽ ٻڙ جي ڍوري جو سفر ڪيائون. منھنجو ذاتي خيال آھي ڌ، رھڪي بازار جي پرسان شاھ اسماعيل وٽ پاڻ پٽ ٺاھي رھيا ھئا ۽ سيف الملوڪ جي وائي جي پرسان ”شاھ جا ڪير“ ماڳ جو سندن اسم سان وابستہ آھي، اتي ويا ھئا، اھو پنڌ بہ ساگري جي سفر ڪرڻ وقت ئي ڪيو ھئائون جيتوڻيڪ اُھي جايون ساڳري جي سفرنامي ۾ اچي نٿيون سگھن. انھيءَ ڪري مون

انهن کي ”پراڻ جي پچار“ لاءِ ڇڏي ڏنون آهي. شاهه صاحب جا پراڻ تان پيرن وقت انهن جو ذڪر خير ڪنداسين.

البت شاهه صاحب اڳهاماڻي ۾ نصرپور تان ڦيرو ڪرڻ وقت ڪهڙو رستو اختيار ڪيو هوندو انهيءَ احوال ڪان آءٌ معذور آهيان، آئي جو رهاڪو انهيءَ ڳالهه تي مناسب روشني وجهي سگهي ٿو. ساڳري درياءَ ١٧٥٨ع ۾ وهڻ بند ڪيو. انهيءَ ڪري اهو به گمان نڪري سگهي ٿو ته، شاهه صاحب ساڳري جي سفر وقت نصرپور ڪان وبندي ولاسي تائين پيڙين وسيلي سفر ڪيو هُجي.

ساڳري جو سفر حاصلات جو سفر هو مٿين شاهه عنات ڪان پاڻ گهڻو پرايائين. شاهه لطف الله قادريءَ جا ڇڏيل سبق دهرايائين. ثارو شاهه ۽ جمال شاهه سان ملي روحاني سڪون حاصل ڪيائين. لواري شريف ۾ خواجه محمد زمان سان ملي دلي سرور ماڻيائين. ولاسي ۾ ڳهانبار جو شڪار ڏسي، سنڌي لغت کي نئون لفظ ۽ خوابيده الفاظ ڏنائين نه ته اهو لفظ اڄ ڪنهن جي منهن تي ڪونه ٿو چڙهي رکيو شاهه صاحب جي وسيلي ئي ملي ٿو- انهيءَ حاصلات ۽ مطالعي جي سفر ۾ جيڪي بزرگ ڪيس گڏيا سي روحاني راڄ جا راڻا هئا.

شاهه جو اهو سفر ٻُڌڻ لاءِ هو. پاڻ مٿين عنات، شاهه لطف الله قادري، جمال شاهه، ثاروشاهه، خواجه محمدزمان کي توجهه سان ٻڌايائين ۽ پنهنجي زندگي کي سنوارڻ لاءِ ۽ مثالي بنائڻ لاءِ بهترين نڪتا هٿ ڪيائين.

شاهه صاحب جو اهو سفر ڪجهه پروڙڻ لاءِ هو ذاتي فقير جهڙو سلامتي درويش ڪين انهيءَ سفر ۾ مليو. جيڪو ظاهري ڏارئين ويس ۾ هو ۽ باطن ۾ آهو روحاني راڄ جو راڻو هو.

آءٌ هيئنئن چوندس ته، شاهه لطيف نصرپور ۾ آيو. شاهه عنات ڪان سکيائين. شاهه لطف الله قادريءَ ڪان پروڙيائين، جمال شاهه، ثارو شاهه، ذاتي فقير خواجه محمدزمان ڪان معرفت جا وڏا نڪتا ورتائين ۽ ٻڙ جي ڀِري ۾ (رمضان جت جي ڳوٺ)

۾ آهي نڪتا بطور امانت عبدالعظيم شاهه عرف وڏل شاهه کي ڏنائين، جنهن ناتو نڀاهي، گنج جوڙيو. انهيءَ ڪري شاهه جو اِهو سفر ”گنج“ لاءِ سفر هو، انهيءَ سفر هڪ گنج ڏنو. اِهو گنج نصرپور، اگهاماڻي ڏيئي، وهڻائي، لواري ۽ ولاسي جي ملاقاتن جو نتيجو هو. انهيءَ گنج تي سڄي سنڌ کي فخر آهي اسان بديڻ واسين کي ته خصوصاً فخر آهي. ايتري قدر جو اسان ائين به چئي سگهون ٿا ته، جي اسان ڏانهن شاهه صاحب پير پري نه اچي ها، رمضان جت جي گهوٽ ۾ نه پهچي ها، ساگري جي سفر نه ڪري ها ته ڪر ”گنج“ ڪونه ليکجي ها ۽ گنج نه ليکجي ها، ته شاهه به سنڌ جي ٻين هيرن موتين وانگر زماني جي لٽ ۾ لٽجي وڃي ها ڇوته پاڻ پنهنجو ڪلام پنهنجي هٿ سان ڪراڙ ڍنڍ ۾ ٻوڙي ڇڏيو هئائين. جو گنج شريف پاڻ ڪراڙ ڍنڍ ۾ ٻوڙي ڇڏيائين، سو بديڻ واسين، ٻڙ جي ڍوري ۾، ڪيس تاري ڏنو ۽ اِهو تاريل ”گنج“ ٻڏڻ جو نه آهي ڇوته، اِهو ساگري واسين جي طرفان شاهه جي حضور ۾ سوکڙي طور ڏنل هو. اِها بديڻ واسين جي شاهه سان گڏ سنڌ کي ڏنل سوکڙي آهي ۽ انهيءَ سوکڙي تي بديڻ واسين کي بجاءِ طور فخر آهي. انهيءَ سوکڙيءَ جو محرڪ شاهه صاحب جي ساگري جو سفر آهي انهيءَ سفر جي مکيه ماڳن مڪانن ۽ ماڻهن تي مختصر روشني وجهڻ لاءِ هن بيٺڪ ۾ ذڪر ڪيو آهي. انشاالله تعاليٰ.

شاهه عبداللطيف جو شاهه عنات رضويءَ تان پيرو

هونئن منهنجو دستور رهيو آهي ته، پنهنجي ڳولها ڦولها متعلق قلم هٿ ۾ کنيو اٿم ۽ جو ڪجهه مون پروڙيو آهي، انهيءَ جي احوال سان ڪاڳر ڪارا ڪيا اٿم، اهو منهنجو نئون نڪورو ڪم آهي. انهيءَ تي مون کي فخر آهي، البته پنهنجي ڪم علمي ۽ لغزش جو مون کي پورو پورو احساس رهيو آهي پر ڪٿي ڪٿي مجبور ٿي حوالن کان به ڪم ورتو اٿم ۽

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

محققن جي تحقيقات مان استفادو حاصل نہ ڪرڻ بہ گناھ جي برابر ليکيندو آھيان.

جيئن تہ، آءٌ آھي پيٽيون نسروار ڪري رھيو آھيان، جتي شاھ صاحب ويو ھو. ساگري جو ذڪر خير ڪندي، مون کي بسم اللہ ٽي شاھ عنات رضوي جي ذڪر سان ڪرڻي ٿي پوي ۽ انھيءَ احوال لاءِ مون کي عالي جناب علامہ ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي ڪتاب ”ميين شاھ عنات جو ڪلام“ جو سھارو وٺڻو ٿو پوي.

”ڳالھ ٿا ڪن تہ، شاھ صاحب اڃان ننڍو ٻار ھو ۽ بيت ٺھي چيائين تہ، اِھا مشھوري وڃي شاھ عنات جي ڪن پئي، تنھن ڪري شاھ عنات کيس پاڻ وٽ طلب ڪيو ۽ کيس چيو تہ.“ ”ڇوڪرا، اسان شاعريءَ جي لحاظ کان ڏرتيءَ تي تہ ڪو اسر ڇڏيو ٿي ڪونہ آھي جو اوھان ڳايو....“ تڏھن شاھ صاحب برجستہ جواب ڏنو: ”سائين! پوءِ آءٌ سمنڊ کيڙيندس“

روايت آھي تہ، ”شاھ صاحب درد واريءَ حالت ۾ ھو تہ، شاھ عنات جي حويليءَ جي ٻاھران آيو. اُن وقت ٻاھر پھر بہ ڪونہ ھئي، در تي ڪا ٻانھي ملين انھيءَ کي چياڻون تہ، شاھ عنات کي وڃي چوءِ تہ ڪو ماڻھو آيو آھي ۽ چوي ٿو تہ، اندر وڃي چوءِ تہ: ”درني ڪري دانھن، در ني ڪري دانھن“ ميون عنات اِھو نياپو ٻڌي در تي آيو تہ، شاھ لطيف تي نظر پيس، تڏھن فرمايائين تہ:

”ڪلھي لائي ٻانھن، ڪٽي پرين ڪنديس پنھنجو.“

ائين چئي، شاھ صاحب کي ڳراڙي پائي، تسلي ڏيئي پاڻ وٽ رھايائين.

شاھ صاحب مٺين عنات جو بيحد احترام ڪندو ھو. ايتري قدر جو مٺين عنات جي ڪلام کي پاڻ نہ ورائيندو ھو ۽ پاڻ انھيءَ ڪلام جي عزت ۽ آبرو ڪندو ھو. ڏھيسر شاھ عنات کي ڏکيو انھيءَ ٿان شاھ عنات ورائيو تہ:

”جو ڏهيسر سچي ڏيهه ۾، سو وچان ٿي وچاهه“

ڏهيسر کي پتو پيو، تنهن پٽ ڏٺيءَ کي انهيءَ پاراتي وارڻ جو چيو پٽ ڏٺيءَ چيو ته: ”شاهه عنات عالي وقار درويش آهي، سائنس سهڻو سلوڪ واجب هو“. ۽ شاهه عنات جو مذڪوره بيت شاهه صاحب نه ورايو.

چون ٿا ته: ”شاهه صاحب درد جي عالم ۾ هو ۽ اهڙي حالت ۾، پاڻ گهڻو ڪري مٿين وٽ ويندو هو. شاهه صاحب کي مٿين صاحب چيو ته:

”پسي ڏونگر ڏارا جم هلڻ ۾ هيٺين ٿئين،
مجازائيون موٽيون، سٽي پنڌ پچاڙ،
تون پهري پاڃ پرين لئي، حقيقت جو هار،
سگهي لهندءِ سار، آرياڻي عنات چئي.“

اهي هدايت جا اکر ٻڌي شاهه صاحب چيو ته:

”پسي ڏونگر ڏاهه، جم هلڻ ۾ هيٺي وهين،
لانچي لڪ لطيف چئي، پنيءَ ڪيچين ڪاهه،
ٻچي پورج سسئي، بلوچاڻي باهه،
آن وڙاڏتي وڙ جو آ سر هيڏم لاهه
جو اکين اوڏو آهه، سو پرين پراهون م چوءِ.“

شاهه صاحب اهو بيت محض مٿين عنات کان متاثر ٿي چيو. ساگري جي ڪناري تي رهندڙ شاهه عنات رضويءَ جو شاهه لطيف وڏو احترام رکندو هو شاهه صاحب مٿين عنات جو اهو بيت ضرور ٻڌو هو، جنهن ۾ مٿين عنات چيو هو ته:

”شال م سڪين ساگرا برڪت محمد مير“

يا

”ساگرا تنهنجي سيروَ هي ولاسي ڪي سامهون.“

انهن لفظن کي اڳيان رکي شاهه صاحب ساگري جو مسلسل سفر ڪيو هجي ته به شڪ نه آهي. شاهه صاحب جيتوڻيڪ ساگري کي گهڻو ڪونه ڳايو آهي، پر نيري (ساگري) جي بزرگن جي سخنن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جي تعريف ڪئي آهي ۽ ”نيرو“ يا ساگرو شاهه صاحب منهنجي خيال موجب شاهه عنات جي ڪري ڏنو ۽ آتان گهڻو ڪجهه حاصل ڪيو.

هوندي شاهه عنات کان شاهه صاحب تمام گهڻو متاثر ٿيو آهي ۽ پنهنجو ڪلام پنهنجي بزرگ مٿين عنات جي پيران چيو آهي، جنهن جو ڪجهه مثال مٿي ڏنو ويو آهي ۽ وڌيڪ ڪجهه مثال طور نمونا ڏيان ٿو:

شاهه عبداللطيف	ميون عنات رضوي
اوڳڻ ڪري اپار تو در آيس داسڙا	– اوڳڻ ڀائي ڀاتر پرين آيس تو مٿي
الست ارواحن کي جڏهن جاڳايو جليل	– الست ارواحن کي جڏهن جاڳايو جليل
ڪنيزڪ ڪيچين جي ٻانهي ٻانهوٽي	– ٻانهي ٻانهوٽي ڪنيزڪ ڪيچين جي

مٿين شاهه عنات کان شاهه صاحب تمام گهڻو متاثر ٿيو آهي، ايتري قدر جو سُرن جي ترتيب ۽ وائي جو خاڪو به پڻ ڏٺي مٿين شاهه عنات جوئي ڪنيو.

شاهه صاحب ١٧٥٢ع سن ۾ وفات ڪئي ۽ ساگري جو وهڪرو ١٧٥٨ع ۾ بند ٿيو انهيءَ ڪري شاهه صاحب پٽيهل وانگر ساگري کي سُڪندو نه ڏٺو ۽ انهيءَ جي سوڪ جا قصا نه ڪنيائين البته نيري (ساگري) جي بزرگن جي سخنن جي ٻچار ڪئي اٿس ۽ اها ٻچار ڪيس پنهنجي محسن مٿين شاهه عنات کان ئي پلئه پئي مٺي.

حوالا

راوي

– شيخ الهه بچايو قرهٽي پوٽو- بدين

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- ميوو فقير مڱڻهار- ٽري

كتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ: شاهه عنات رضوي جو ڪلام رسالو.

شاهه لطف الله قادريءَ جي آستان تان پيرو

ساڪري جي سير اگهاماٽي کان ولاسي سامهون وهندي هئي. شاهه صاحب ساڪري تان پيرو ڪرڻ وقت اگهاماٽي تان پيرو ڪيو يا نه ڪيو. انهيءَ لاءِ پوري ڄاڻ نه آهي. پر شاهه لطف الله قادريءَ جي ڪلام جي مطالعي ڪرڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ٿو ته، پٽ ڌڻي اگهاماٽي ۾ شاهه لطف الله قادريءَ جي آستان تي ويو آهي.

شاهه لطف الله قادري، شيخ عبدالقادر جيلاني (رح) جو مڃتائو هو ۽ شاهه صاحب به قادري طريقي جو هو. گمان غالب آهي ته، جڏهن ڀاڻ اگهاماٽي ۾ پير گهمايا هوندائون تڏهن لطف الله قادريءَ جي مرقد ۽ جڳهه تي ويا هوندا.

شاهه لطف الله قادري ۱۰۹۰ هه ۾ وصال ڪري ويو هو. شاهه صاحب ۱۱۰۲ هه ۾ ڄائو هو، شاهه صاحب جي جوانيءَ واري وقت ڏاري ساڪري جو سفر ٿيو هوندو. انهيءَ وقت لطف الله شاهه کي ۳۵ ورهه گذري چڪا هئا، پڪو گمان آهي ته پٽ ڌڻي شاهه لطف الله قادريءَ جي آستان تي ويو هو. انهيءَ لاءِ به وڏيون ثابتيون خود انهيءَ بزرگ جي ڪلامن جي تسلسل ۽ طريقڪار جون شاهد آهن.

شاهه لطف الله قادري پنهنجي ڪلام ۾ سُر ڪنيا آهن، داستان ڪنيا آهن، پر انهن کي ”الف“ کان وٺي ”ي“ تائين نه دهرايو آهي رکيو مڪيه نڪتا ڪڍي پنهنجي مقصد لاءِ روشني حاصل ڪئي آهي. شاهه صاحب پڻ پنهنجي ڪلام ۾ ڪوبه سُر مسلسل نه ڳايو آهي پر مکيه نڪتا بيان ڪيا آهن، اهو اثر

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سنڌو سنڌون لطف الله قادريءَ جو شاهه تي هو. اگر هو سنڌس آستان تي نه وڃي ها ته هوند ڪڏهن به شاهه صاحب لطف الله قادريءَ وارو رستو نه وٺي ها جيڪو رسالي ۾ ورتو اٿس. شاهه صاحب پنهنجي هم طريقي جي زيارت لاءِ پيهي نه ويو هجي اهو وسهڻ ۾ ڪونه ٿو اچي، انهيءَ لاءِ پڪو گمان جاڳي ٿو ته، شاهه صاحب اڳهاماڻي تان پيرو ڪيو آهي ۽ انهيءَ پيري وقت ڪيس شاهه لطف الله قادريءَ جو ڪلام ڪن پيو ۽ هُن جون سچ جهڙيون روشن صفتون پاڻ آني پڌيون هونديون.

قدرت جا رنگ نيارا آهن. مون کي شاهه لطف الله قادريءَ جو رسالو مليو هو ۽ آهو سون ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب کي ڏنون هو، انهيءَ پوءِ اِهو رسالو سنڌ الاجي طرفان مشتهر ڪرايو. هاڻ آءٌ خود ڊاڪٽر صاحب جي حوالي سان اِهي ڳالهيون ڪري رهيو آهيان جيڪي ڳالهيون هوند ڊاڪٽر صاحب منهنجي حوالي سان لوڪ سان ڪري ها.

ڊاڪٽر بلوچ صاحب وڏي تحقيقات ڪان پوءِ اِهو ثابت ڪيو آهي ته، شاهه لطف الله قادريءَ جي ڪلام جي پرسان شاهه صاحب ڪلام چيو آهي. ڪل ١٢٢ اهڙا بيت مليا آهن جن ڪان يا ته شاهه صاحب سڌو سنئون متاثر ٿيو آهي، يا تضميرطور هُن شاهه لطف الله قادري جا الفاظ ڪنيا آهن. اِهو به ثابت ڪري ٿو ته، شاهه صاحب اڳهاماڻي ۾ ويو آهي ۽ ڪجهه وقت اُتي رهي شاهه لطف الله قادريءَ کي پروڙيو ۽ پرجهيو اٿس ۽ گهڻا بيت شاهه صاحب سڪون خاطر ڳايا به آهن ۽ آهي رسالي ۾ شامل به ٿي ويا آهن.

شاهه لطف الله قادريءَ جا هيٺيان بيت شاهه صاحب کي ڏاڍا پسند هئا، ايتري قدر جو اهي رسالي ۾ شاهه جي ڪلام جي نالي سان ياد ڪيا وڃن ٿا.

ورسا ڪاري رات، جنهن ۾ راهه گم ٿئي،
نڪا هُن جـي تات، هـي پڻ وڃي وسري.

آهــي اڪــڙيــن ۾ آديــسيــن ادب،
تن جو حسب نسب ناهه ڪو، نه اما نه اب.

—

سامين ڪــي سين پــرين، روح ۾ رهيو رب،
ري لانگوٽــي لب، ٻاڇي ڪٿن نه ڀــاڻ سين.

—

راهــه شــريعت هليا، تفڪر طــريــقون،
حـــال حقيقت رسيــا، معرفت مــا ڪــون،
نــاسوت ملڪوت، جبروت اي الــعـامــون،
پسي لاهــوت لنگهون، هــا هــوت متي هليا.

نه رڳو شاهه لطف‌الله قادريءَ جا بيت شاهه وڏي ڀاڻيءَ سان ڳايا، جي پوءِ رسالي ۾ لغزش سببان شاهه جا ٿي ويا، پر شاهه صاحب قادري صاحب کان متاثر ٿي به بيت چيا: مثلاً قادري شاهه لطف‌الله جو بيت آهي ته:

ڪني ڀــاتــو پيريــان، آپيريءَ ۾ پيــر،
اي اونهو تڙا گهور گهڻو، ڪُنُ آت ابتو پير،
سِر متي سونــٽو سهي، تين ڀــاڻــي ڪير،
اُن پونءَ سندو پير، ڪوڙين منجهان ڪولهي.

شاهه صاحب قادري صاحب کان متاثر ٿي چيو ته:

ڪــپيــريءَ ۾ پير، ڪنين ڀـــاتــو پيرئين،
جيئان منجهه مــاٺهــوئين، سڃن تڻائين سير،
اُن پون سنڌو پيرو، ڪوڙين منجهان ڪولهي.

ميان لطف‌الله قادريءَ جو بيت آهي ته:

سائــي صورت سڄڻين، سوئــي حُسن ڪمال،
ظرافت ذات پرينءَ جــي، سوئــي سو جمال،
سو ظـــاهــر بــاطــن سو، سوئــي سو خيال،
سڀ سيوئي حال، اونهائــي انت نــاهي ڪو.

شاهه صاحب متاثر ٿي چيو ته:

پاڻ ئي جل جلالہ، پاڻ ئي جمال جمال
پاڻ ئي صورت پرينءَ جي، پاڻ ئي حسن ڪمال
پاڻ ئي پير مريد ٿئي، پاڻ ئي پاڻ خيال
سو سيوڻي حال، منجهان ئي معلوم ٿئي

نہ رڳو ايترو پر شاهہ صاحب بيتن ۾ شاهہ لطف الله قادريءَ جون سٽون بطور تضمين طور ڪم آنديون آهن: مثلاً شاهہ صاحب فرمايو آهي تہ:

”مهائي جي من ۾، گيرب نہ گاهہ“

”گيرب نہ گاهہ“ قادري صاحب پهريون پيرو ڪم آندو ۽ فرمايو هو تہ:

آت آهي عجز سڀ ڪنهن ڪي، نڪي گيرب نہ گاهہ

اهڙين تظمينن جا ڪجهہ نمونا هيٺ ڏجن ٿا.

شاهہ لطف الله قادري	شاهہ عبداللطيف
عقل آت اوچون ٿيو،	عقل آت اوچون ٿيو،
نڪو فڪر پنڌ.	هو هليا سامهون هوءِ.
اوءِ ڀيون ڏيئي ڀن،	ڀيون ڏيئي ڀن،
بينا ذات محبت ۾.	گرڪي گڏيا ڪاپڙي.
سڪ تنهنجي سپرين،	سڪ تنهنجي سپرين،
اندر ٻارين آڳ.	اندر ٿي اجهاڳ
طوق چڙي تاج	هٽي توبہ تاڙ
اوءِ نانگا نسورا ٿيا	اوءِ نانگا نسورا ٿيا.

انهن مڙني ڳالهين مان معلوم ٿئي ٿو تہ، شاهہ لطف الله قادريءَ جي ماڳ اڳهاڻي تان پٽ ڏٺيءَ ضرور پيرو ڪيو آهي ۽ اِها جڳهہ انهيءَ پلاري بزرگ جي فيض ڪان ٻالهي نہ رهي آهي.

حوالا

ڪتاب

– مرزا قليچ بيگ. احوال شاه عبداللطيف ڀٽائي- ١٩٧٢ع

– ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ، شاهلطف‌الله قادري جو ڪلام ١٩٦٨ع

سيد جمال شاه بخاري سان ملاقات

پٽ ڏٺي ساگري تان ڦيرو ڪرڻ وقت سيد جمال شاه سان به روح رهاڻ ڪئي هئي. هي ڀلارو بزرگ ڏيئي شهر جي ڏکڻ تان، ماڻڪ واه جي ڪناري سان، ساگري جي پرسان آرامي آهي. هن بزرگ تي عاليشان مقبرو ٺهيل هو، جيڪو هينئر ڪري پيو آهي ۽ اڳي هن ڀلاري بزرگ تي جيڪو سال بسال ميلو لڳندو هو. اهو به هينئر ڪونه ٿو لڳي. پٽ ڏٺي جڏهن ساگري تان وڙڪي رهيو هو، تڏهن سنڌس ڪن تي اها ڳالهه پيئي ته، جمال شاه ڏيئي جي پرسان رهندو آهي. اهو ڀلارو بزرگ شاعر به آهي ۽ ڪافي ڪرامت جو صاحب به آهي. الله پاڪ سندس عرض اگهائيندو آهي. تازو برسات نٿي پيئي ته، ماڻهن جمال شاه کي عرض ڪيو هو ته، سائين! الله جي درسوال ڪريو ته مولي مينهن وسائي، جو اهو التماس قبول ڪري جمال شاه پنهنجي خانقاه ڪان ٿورو پريرو ہوڏي تي، هڪ ڪڏ کوٽائي، پاڻ ڪرو ڀري ماڻهو وٺي اوڏانهن ويو. ماڻهو ٻاهر رهيا باقي پاڻ خندق ۾ ويو، اتي وضو ساري ٻه رڪعتون نفل پڙهي الله جي درسوال ڪيو ۽ پوء ڏ ڏ ڏ.... جو آواز وات سان ڪندو ڪڏ مان ٻاهر نڪتو ۽ ماڻهن کي چوڻ لڳو ته، الله تبارڪ تعاليٰ جلشانه وامن والہ جن راضي ٿيا آهن برسات اچي رهي آهي، اوهان وڃي پنهنجي ڳامن ۾ ڳنڍين جا منهن بند ڪريو ماڻهو اجان گهر ڏي نه پهتا هئا ته، مينهن پاوس ڪري وسيو ۽ سچو ڏڪاريل ڏيهه سائو

ستابو ٿي ويو پٽ ڌڻيءَ جي ڪن اهڙا ڳالهه پيئي ته، جمال شاه بيحد عبادت گذار آهي ۽ هر وقت پروردگار جي پارگهاري ٿو، شاه صاحب ته چوڌاري چڙا پٽڻ آيو هو ۽ هر ڪنهن جي جهانءِ پڌيو جهڄندو هو ۽ فرمائيندو هو ته:

"چوڌاري چڙا، پُرن پيلاين جا،
وهڻ مون نه وڙا، سٽيو جهان جهڄي هنيون"

جمال شاه به توحيد جي تنوار جو هڪ چٽ موهيندڙ چڙو هو ۽ انهيءَ ڪري پٽ ڌڻي ستو سنئون هن پيلاري بزرگ وٽ لنگهي ويو. بنهي پيلارن بزرگن جي رهاڻ ٿي ۽ وڏا وڏا اهم نڪتا بحث هيٺ آيا. آهي نڪتا هڪ ٻئي سان بيتن ۾ اوربائون آهي بيت ورثي طور جمال شاه جي پونئين بزرگن جمال شاه ثانين سينه به سينه دهرائيا آيا خود جمال شاه جو رسالو هو، انهيءَ ۾ به آهي بيت شامل هئا، پر پو اهو وڏو املهه خزانو ختم ٿي ويو ۽ انهيءَ املهه خزاني کان اسان هينئر وانجهيل آهيون. حقيقتاً خواجه محمد زمان کان پوءِ لاڙي لهجي جو اهو آن وقت جو مستند خزانو هو. جيتوڻيڪ شاه صاحب به وڏي انداز ۾ پنهنجي ڪلام ۾ لاڙي لهجي جا الفاظ ڪم آندا آهن، پر شاه صاحب ۾ اهڙا ڪلا لڪيل هئي ته آهو جتي به ويندو هو، اتي جو لهجو ڪتب آڻيندو هو. انهيءَ ڪري پٽ ڌڻيءَ جو ڪلام نج لاڙي لهجي ۾ نه آهي پر عام سنڌي لهجي ۾ آهي. البته جمال شاه جو رسالو ملي وڃي ها ته ڪر لاڙ جي ايرنڊئين پاسي جو معياري لهجو آسانيءَ سان معلوم ٿي سگهي ها. ڳولها جاري آهي، رب پاڪ ۾ آسرو آهي ته، جمال شاه جو ڪلام ڪنهن نه ڪنهن قديم ڪتب خاني مان ملي ويندو. اهو آسرو اسان کي انهيءَ ڪري آهي ته اڳئين زماني ۾ علم جا ڳهڻ ڳهرا پنهنجي ڪتب خانن لاءِ ڪتابت ڪرائيندا هئا اُميد آهي ته، شاه جي وقت جو اهو ناياب خزانو ملڻ سان ڳهڻي علمي ۽ ادبي پياس اجهامي سگهندي.

جمال شاهه ۽ شاهه ڀٽائيءَ جي ملاقات جي پيٽي خانقاهه

جمال شاهه جي ويجهو معروف نه آهي اهو معلوم ٿي نه سگهيو آهي ته، ٻئي بزرگ ڪهڙيءَ جڳهه تي منهن ملاقاتي ٿيا هئا ڇو ته جمال شاهه جا پونيان، پنهنجي بزرگ جو ڪلام سنڀالي نه سگهيا، سندس مقبرو سنڀالي نه سگهيا سندس ساليانو عرس سال بسال ڪري نه سگهيا انهن مان شاهه جي پيٽيءَ جي سنڀال جي اميد رکي نٿي سگهجي. البت اهي هٿليل ڳالهيون ڪن پيون جيڪي روايتن جي سهاري سان اڄ اوهان سان اوري رهيو آهيان. شاهوڪاري پئسن سان گڏ ٻي به آهي ٻي شاهوڪاري پئسن جي شاهوڪاري کان گهڻو مٿي آهي. پئسا به اهڙي تونگريءَ جا غلام آهن آها تونگري ثقافتي تونگري آهي. جن ڪي ثقافتي سمر سنڀاليندا رهن ٿا. جمال شاهه جا پوئير ٻئي تونگريون سنڀالي نه سگهيا آهن. انهيءَ ڪري هن ڀلاري بزرگ جا پاڻ ويران ۽ سڃا پٽا آهن ۽ انهيءَ ڪري اسان جي لاڙ ڪي وڏو ادبي ڇيهو رسيو آهي. الله ڪندو ته ڳولها ڦولها سان اهو نقصان دور ڪبو ۽ اهو ورثو سنڌي ادب جي جهول ۾ وڏي شان سان وجهبو ۽ وڏو ادبي خال پربو.

ڀٽ ڌڻي جنهن سان به ملندو هو، انهيءَ سان وڏي احترام سان پيش ايندو هو ۽ پنهنجي ٻروڙ لاءِ هرڪنهن کان ساڃهه جا سبق وٺندو هو. ڀٽ ڌڻي ”ٻيهر چاٻي ڄاڻ اٻرجي اوصاف ڪي“ واري سبق جو پانڌيئڙو هو. ڀٽ ڌڻيءَ جهڙو شعورمند شاعر سنڌ جي سيني سڃاڻن وٽ ويو، هُن هِن منڊ ڪي پروڙڻ لاءِ وڏا پنڌ ڪيا، پر ڇوڏاري ”انانيت“ ۽ ”آءٌ پڻو“ ڏسي فرمايو هئائين ته:

”عالم آءٌ ساڻ، ڀريو ٿو ڀيرون هڻي،
مَ ڪي هيو ڄاڻ مانڊئي منڊ پڪيڙيو.“

ڀٽ ڌڻيءَ ڪي جمال شاهه جي جمال مان ڪهڙو جلبو پلئه پيو، اهو ٻڌائڻ کان رڳو انهيءَ ڪري قاصر آهيان، جو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

اصل رهاڻ جو متن پوڊ ۾ ويسر جي ور چڙهي ويو آهي.

حوالا

راوي

– شاهنواز ”شائق“ بديڻوي بديڻ
– مرحوم سيد جڙيل شاهه بخاري نزد ٽنڊو باگو

شاهه لطيف جي ٺارو شاهه سان ملاقات

موجوده شهر ٽنڊي باگي جي اُتر تـان هـڪ ميل پنڌ تي، ڪڏهري روڊ جي ايرندي تان پوئي تي هڪ سرن جو وڏو ڍير نظر ايندو آهي اهو سرن جو ڍير ٺارو شاهه جي مقبري جو آهي پٽ ڏٺي جڏهن ساگري تان پيرو ڪري رهيو هو، تڏهن ٺارو شاهه جي هاڪ .سنڌس ڪن تي محمد هاشم نالي هڪ سنئين سٽ سُڀائيندڙ ماڻهوءَ وڌي محمد هاشم ڏڳو ٺارو شاهه بخاريءَ جو وڏو خليفو هو هن وهڻائيءَ ۾ پٽ ڏٺيءَ کي ٻڌايو هو ته، نيري جي ايرندي تان، هتان کان ۽ ميل ايرندي اُتر ڪـنڌ تي، ٺارو شاهه بخاري رهي ٿو. اهو رات ڏينهن عبادت ۾ مشغول رهي ٿو. هر وقت الله جي ياد ۾ گهاري ٿو. ڪنڌ هيٺ اٿس. انهيءَ حالت ۾ ويهي ويهي سندس گوڏا متي نڪري آيا آهن ۽ ڪنڌ ٽوڙي ڪرنگهو پري کان ڏسجن ٿا، پر ڪنڌ هيٺ هٺ ڪري پري کان ڪونه ٿو ڏسجي. پاڻ اصل بخاري سيد آهي ۽ الله جي ماڻهن کي عام فيض سان نوازيندو رهي ٿو. پاڻ جنهن جڳهه تي رهي ٿو. آهو پوٺو به سندس نالي پٺيان ”ٺارو شاهه جو پوٺو“ سڏجي ٿو. ڳوٺ پڻ انهيءَ پلاري بزرگ جي نالي سان ياد ڪبو آهي شاهه صاحب هيٺاهين ڪنڌ وارن لاءِ فدا هو. پاڻ جيئندو ئي هيٺاهين ڪنڌ وارن لاءِ هو. انهيءَ ڪري نيرو (ساگرو) جهاڳي ٺاري شاهه وٽ آيو انهيءَ بزرگ سان روح رهاڻ ڪمائين روح رهاڻ ڪرڻ کان پوءِ پاڻ جمال شاهه جي جوءِ ڏانهن پنڌ پيو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ٺاري شاهه وصال ڪيو ته پنهنجي سنڌس معتقدن مٿس مقبرو ٺهرايو. هرڪنهن سائي سومر تي ڏيهاڙو به ڪيو. ڪلر قبي کي ڪاڙو ۽ قبو ڪري پيو ته، مريدن پيرا پيچي چڙيا ۽ سائي سومر تي جيڪو ڏيهاڙو ٿيندو هو. اهو به بند ٿي ويو. انهيءَ بي قدرائيءَ ڪري اهيو معلوم ٿي نه سگهيو ته، پٽ ڏڻي ۽ ٺارو شاهه ڪهڙي جڳهه تي مليا. البته سنڌن ملاقات جون يادون اڄ به روايتن جي وسيلي اسان تائين پهچي رهيون آهن.

حوالا

راوي

- حاجي شاهنواز "شائق" بديڻ
- مرحوم بچل گاروڙي نزد ٽنڊو باگو
- محمد شريف کوسو نزد ٽنڊو باگو
- مرحوم مير نور حسن ٽالپور ٽنڊو باگو

شاهه لطيف ۽ ڏاتو فقير وهڻائي وارو

ڏاتو فقير وهڻائي شهر جو ملامتي فرقي جو فقير هو. پلارو بزرگ روحانيت جو صاحب هو. پر ماڻهن کي پاڻ کان نفرت ڏيارڻ لاءِ اهڙا طريقا ڪم آڻيندو هو جو ماڻهو هروڀرو وٽانئس نفرت ڪندا هئا. پٽ ڏڻي پلارن سان ملڻ لاءِ جڏهن بديڻ کان پيهي وهڻائي ۾ ڏاتي فقير ۽ نيري جي پرسان ٺاروشاهه سان ۽ ڏيٺي جي ويجهو جمال شاهه سان ملڻ تي ويو تڏهن پهرين پهرين هن بزرگ سان واسطو پيو هوس. جڏهن هي بزرگ ملامت وسائڻ لاءِ وهڻائي شهر ۾ گهڙيو هو. اهو وقت پٽ ڏڻي به وهڻائيءَ ۾ پهچي چڪو هو. ڏاتو فقير ڪوسو شهر ۾ واپار لاءِ ايندڙ بن عورتن سان چاڻهي ٻجهي ڪري اوباش ماڻهن جهڙي هلت ڪئي. هي فقير جڏهن پاڻ تي ملامت وسائڻ لاءِ

سيد حاميد شاهه جي قبرستان مان نڪرندو هو، تڏهن بهترين ڪپڙا پائيندو هو. تيل سُرما ڪريو، سنڌي سينڌ ڪڍيو، سنڌي جتي پايو نڪرندو هو. اصل ۾ سندس انگ ۽ رنگ ڀيو هو. عورتن سان هٿ چراند سبب نه رڳو ماڻهن پر ڀٽ ڌڻيءَ جي دل ۾ به هن لاءِ نفرت پيدا ٿي، ڀٽ ڌڻي هن جي ساراهه ٻڌي نڪتو هو ۽ هتي سندن اهڙو حال ڏسي پاڻ به حيران ٿي ويو ۽ ڪيس مخاطب ٿي چيو ته:

”جوڳ نه جوڳيوتون، ڪرين پچارون پرين جون،
هڪڙو پنڌ پرين جو، ٻي تنهنجي ڀون،
سامي سيڻن ڏون، روئندا ٿي رت ويا“

ڪوسي فقير نه ڀٽ ڌڻيءَ جي تنبيهه ڏي ڌيان ڏنون ۽ نڪي وري ماڻهن جي مار ۽ ملامت طرف توجهه ڪي ڦيريو ۽ پاڻ عورتن ڏانهن لالچي نظرن سان مار کائيندو به ڏسندو رهيو. ڀٽ ڌڻي هن جو اهڙو حال ڏسي پنڌ اجايو سمجهي محمد هاشم جي صلاح موجب ٺاري شاهه ڏانهن وڃڻ واجب ڄاتو ۽ خيال هئس ته، مريءَ وارو نيرو آڪري انهيءَ ڀلاري سان وڃي ملان. اهڙو ويچارو ڀٽائي ڀلارو وهٽائيءَ جا وڳ ڇڏي نيري ڏانهن پنڌ پيو. محمد هاشم ٺاري شاهه جو خليفو ساڻس گڏ هو. وات تي سمجهه ۽ سوچ جو صاحب ڀٽ ڌڻي ويچاريندو ٿي هليو ته، مون هن جي اجائي واڪاڻ ٻڌي هُئي ۽ ٺلهو پنڌ پيو. پوءِ هلندي اوچتو پور آيس ته، ماڻهوءَ هُن جي واکاڻ ڪن ٿا. آءٌ به ڏسان ته صحيح ڳالهه ڇا آهي؟ پوءِ ڀٽ ڌڻي محمد هاشم کي پاڻ سان گڏ واپس وهٽائيءَ جي ورڻ جو چيو. جيڏي مهل وهٽائيءَ ۾ داخل ٿيا، تيڏي مهل اهڙو ڀلارو ماڻهو شهر ۾ موجود نه هو. محمد هاشم هُن جي هير کان واقف هو، سو ڀٽ ڌڻيءَ کي ڏاتي فقير جي جڳهه حاميد شاهه جي قبرستان ۾ وٺي ويو. آتي هنن لڪي ڏٺو ته، ڏاتو فقير پنهنجا قيمتي وڳا لاهي، ڦاٽل رليون اوڍي، پاڻ جي ٽنگن کي رسيءَ ۾ جڪڙي،

رسي وڻ ۾ ٻڌي پاڻ اونڌي منهن لٽڪي رهيو آهي، ۽ چئي رهيو آهي ته:

”ڏاتا ڪيتا لوڙ ڳهيون“

پٽ ڌڻي سنڌس اهڙا حالت ڏسي حيران ٿي ويو سڄي رات اهڙو ملامتي فقير ائين ڪندو رهيو ۽ صبح ٿيو ته، وري به انهن ڦاٽلن رلين مٿان آڇا ۽ قيمتي وڳا پهري وهڻائيءَ جي بازار ۾ پهتو ۽ پنهنجي ملامتي ڪار شروع ڪري ڇڏيائين. هن پيري هٿن بيگناه جانورن کي مارڻ شروع ڪيو هو. ڏاتو فقير پنهنجي ڪاروائيءَ ۾ پورو هو پٽ ڌڻي پنهنجيءَ ڪالهوڪي سمجهه ۽ محمد هاشم جي سونهپ تي ڏک جا لڙڪ ڳاڙي رهيو هو ۽ چئي رهيو هو ته:

سونهپ ۾ سڀ ڳهڻا، منجهه ماڪي هوءِ.
ڀَرو تنهن ڀوءِ، جو اَجهي پوي اَن تان،

شاه صاحب کي ڏاتي جو ڀَرو (معلومات) پئجي ويو ۽ پاڻ سنڌس ٻاهر پٽولن پهرڻ کي ياد ڪري چوندو هو ته:

اندر رلا رليون، ٻاهر پٽولا،
انهيءَ پر ڪاپڙي، ڳٽهه جا ڳولا.“

”نفس“ ڳڌهه آهي ۽ ٻرو ۽ وڏو آواز ڳڌهن جو ٿي آهي. ٻاهر ڏيکاءُ ڪندڙ ڳڌهه جو ڳولو ٿي آهي. حقيقت هيءَ آهي ته، ملامتي فقير ٻاهر جيڪو ڏيکاءُ ڪندا آهن اندر ۾ انهيءَ کان وڌيڪ اَجرا ۽ ٻهڪندڙ نوراني وڳن سان هوندا آهن. تڏهن ته پٽ ڌڻي فرمايو آهي ته:

”ٻهر رلا رليون، اندر پٽولا،
انهيءَ پر ڪاپڙي، خدا جا ڳولا.“

ڏاتو فقير جو پٽ ڌڻيءَ کي پهرين ”ڳڌهه جو ڳولو“ نظر آيو هو، انهيءَ مطالعي کان پوءِ اَجهي پوڻ ۽ منجهي پوڻ کان پوءِ پٽ ڌڻيءَ کي ”خدا جو ڳولو“ نظر آيو.

پٽ ڌڻيءَ پوءِ ڏاتي فقير سان ڪيتريون راتيون رهائيون

ڪيون ۽ پوءِ محمد هاشم جي سونهپ وسيلي پاڻ ٺاري شاهه ڏانهن روانون ٿيو.

ڏاتي فقير جو وهڻائيءَ ۾ اڃ به تڙ مشهور آهي نه رڳو ايترو پر وهڻائي جي قتل ڏڙي ٿيل شهر جي پرسان ڏاتي فقير جي اڪيلي ٻُني پڻ آهي. انهيءَ ٻنيءَ تي ٻيهڻ سان ڪـنن ۾ آواز پڙلاءُ ڪري آئن ٿا ته:

ڏينـهان ڏاري وسين، راتـيون روئـن رت ڦڙا.
لنبڻيءَ جي لبيس، ڪانـڊ ڪمينيءَ ڪـٿـيو.

حوالا

راوي

– مرحوم عبدالرسول وهڻائي
– سيد غلام مصطفيٰ شاهه وهڻائي
– حڪيم شاهنواز "شائق" بديع

ڪتاب

– ڊاڪٽر ارنيسٽ ٽرومپ، شاهه جو رسالو ١٨٦٦ع
– محمد عثمان ڏيپلائي شاهه جو رسالو ١٩٥١ع
– علام آءِ آءِ قاضي، شاهه جو رسالو ١٩٦١ع

شاهه عبداللطيف ۽ خواجه محمد زمان جي ملاقات

شاهه صاحب لاڙ ڏانهن آخرين وقت ۾ ٻه ڦيرا ڪيا. پهريون ڦيرو خواجه محمد زمان سان ملاقات لاءِ سفر ڪيائين ۽ ٻيون ڦيرو ڪربلا موليٰ جي زيارت لاءِ ونگي ڪان ٿي راهمڪي بندر تائين ويا ۽ پوءِ آتان واپس ٿي ڀٽ شاهه تي آخرين وقت اچي گذاريائين. هونئن پاڻ اڪثر انهيءَ پاسي قدم ڏريندا هئا ۽ ساڳرو سندس سفر جو ساٿي هوندو هو. سندن پيري جو وقت هو ته، دل ۾ خيال ٿين ته، نقشبندي بزرگ خواجه محمد زمان سان

ملاقات ڪجي ۽ روح رهاڻ ڪري هڪ ٻئي کي سمجهي ۽ روحاني نڪتا ڪجهه حاصل ڪجن ۽ ڪجهه نڪتا انهيءَ ڀلاري بزرگ تائين رسائجن جيئن ته خواجه محمد زمان شاهه صاحب کان ننڍي چمار جا هئا، پر تصوف ۾ ۽ روحاني دنيا ۾ افضل مقام تي فائز هئا. خواجه صاحب سان ملاقات لاءِ جڏهن ڀٽ ڌڻي جن ڪهي لواري شريف آيا تڏهن ڇا وهيو واپريو ۽ ڪهڙيون ڳالهيون ٿيون، انهيءَ جو ذڪر مرغوب الاحباب جي صاحب وضاحت سان ڪيو آهي. لطيف سائين جن جڏهن ملاقات لاءِ لواري شريف ڪهي آيو ته: خواجه محمد زمان جي ”ماڙ“ واري ماڙي کي پروڙي پاڻ اڳتي وڌيو هو ۽ ڏٺائين ته آهو ڀلارو ڪنڌ هيٺ ڪريو ويٺو هو اهو ڏسي شاهه صاحب فرمايو ته:

”سامي سفر هليا، ڪو پروڙي پنڌ،
جن هيٺاهون ڪنڌ، آءٌ ته جئيندي ان ري.“

خواجه محمد زمان اهو ٻڌي ٺهه پهه جواب ڏنو ته:

”ڪين آهين، ڪين ٿيندين، وڃي ڪين ڪماءِ
لاڳاپا لوڪ جا ”لا“ سين سڀ لهراءِ،
سامي پوءِ سلندا ڳالهه پرين جي ڳجهه جي.“

اهو ٻڌي شاهه صاحب چيو ته:

”قلم وهي ويو ڪاڻهن سرتيون ڪنهن سيا ڳ لئي،
انگ اڳي ئي لکيو، آت نه پهچي پانهن،
ڪنهن کي ڏيان ڏانهن، ته پريان مون سان هيئن ڪيو.“

ٻنهي جي رهاڻ روحاني رنگ ورتو ته، شاهه صاحب سوال ڪيو ته: ”فنا ڪان پوءِ ڇا آهي؟“ اهو ٻڌي خواجه صاحب وراڻيو ته: ”فنا ڪان اڳ ڇا آهي؟ اهو سوال ٻڌي شاهه صاحب خواجه صاحب جي روحاني منزل جو قائل ٿي ويو ۽ مريد ٿيڻ جو خيال ڏيکاريو، پر سماع سرود جي ڳالهه وچ ۾ آئي، جنهن ڪري طريقت ۾ ته شاهه صاحب اچي نه سگهيو، البته تڏهن به ڪيس اجرڪ ملي آخر شاهه صاحب جن خواجه صاحب کان

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

موڪلايو، موڪلائڻ وقت خواجه محمد زمان چيو ته:

”جيئن چتونءِ ڪي فرزان،
تيئن مون ٻـاڙو سپرين.“

تڏهن شاهه صاحب جواباً فرمايو ته:

هُن وڃائي جـان،
مون نشاني نه لپي“

شاهه صاحب جن موٽي ماڳ تي آيا ۽ فرمايائون ته: ”مون کي جيڪا خواجه محمد زمان کان اجرڪ ملي آهي، انهيءَ مان منهنجو ڪفن ڪجو.“ پوءِ ائين ئي ڪيو ويو.

شاهه صاحب خواجه محمد زمان لاءِ هميشه چوندو هو ته:

”مون سي ڏٺا ماءُ، جنين ڏٺــو پريـنءِ کي،
انهيءَ سَندي ڪا، ڪري نه سگهان ڳالهڙي.“

جڏهن شاهه صاحب جن هليا ويا، تڏهن خواجه محمد زمان کان مريدن پڇيو ته: ”شاهه صاحب ڪهڙي منزل جو مالڪ هو“ تڏهن خواجه جن فرمايو ته: ”هن جي منزل اوهان جهڙي آهي. يعني ته هُو به اوهان وانگر صاحب دل آهي، پر صاحب دل تيڻ ڪا سولي ڳالهه نه آهي. هڪ وڏي دولـت آهي جا سياڳن کي ئي ملي ٿي ۽ فنا کان سواءِ هرگز نٿي ملي.“

شاهه صاحب جي وڃڻ وقت خواجه صاحب فرمـايو هو ته: ”اسان جي صحبت اختيار ڪيائين، مگر طريقت اختيار ڪري نه سگهيو، جي ڪري ها ته، معرفت جي بحر ۾ اهڙا غوطا ڪارايانس ها، جتي پنهنجو نانءُ نشان نه لهيس ها، ۽ ڪابه سماءُ نه پويس ها.“

لطيف سائين ۽ خواجه محمد زمان جنهن جڳهه تي ملاقات ڪئي هُئي، انهيءَ جڳهه کي تحفظ ۾ رکيو ويـو آهي، آتي ڪتيهڙو ٺهرايو ويو آهي جيئن اِها ٻنهي بزرگن جي ملاقات واري جڳهه يادگار طور تاريخ جي دهرائڻ جو ڪم ڪندي رهي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

حوالا

راوي

– ڦوٽو خان لواري شريف

ڪتاب

– هوتچند مولچند گربخشاڻي، لواريءَ جا لال

ٻڙ جي ڏوري تان پيرو

شاهه صاحب ساگري تان ڦيرو ڪرڻ لاءِ ٻڙ جي ڏوري تان به قدم گهمايا هئا ٻڙ جي ڏوري جو اصل نالو رمضان جت جي ڳوٺ جو پيو نالو آهي. اهو نالو هن تي انهيءَ ڪري پيو جو رمضان جت جي ڳوٺ جي پرسان وڏو ٻڙ بيٺل هو ۽ مذڪوره ٻڙ هيٺ شاهه صاحب اچي مانجهاندو ڪيو هو ۽ انهيءَ ڪان پوءِ اهما جاءِ ماڻهن لاءِ عقيدت ڀري ڀيٽي ليکي ويئي اهو ٻڙ اڳئي هلي وڏل شاهه جي ويهڪ بنيو ۽ انهيءَ ٻڙ هيٺ عبدالعظيم شاهه عرف وڏل شاهه، جو رسالو لکيو. انهيءَ ڏي جڳهه تي محمد رمضان ۽ انهن جي ساٿين شاهه جو راڳ ڳايو ۽ اهو سچ محمد رمضان جت جا پونيان اڄ به پاريندا اچن جت اصل ۾ شاهه ڪريم بلڙيءَ جا فدائي آهن شاهه ڪريم جي درگاهه لاءِ ۽ نالي لاءِ جيترو جتن ڪي عقيدت آهي. اوترو شايد ئي ٻي ڪنهن ذات کي شاهه عبدالڪريم بلڙائي لاءِ عقيدو هجي شاهه عنات جي نوڪ جهوڪ وقت جتن درگاهه بلڙي شريف جو پاسو ڪنيو هو، انهيءَ ۾ حمر ۽ راڏو جت مکيه هئا، آهي جڏهن پنهنجا ڏينهن پورا ڪري ويا، تڏهن به جتن انهن پلارن بزرگن تي قبو رکيو انهيءَ ڪري ڪونه ٺهرايو، جو قبو شاهه ڪريم تي اڏيل هو ۽ هنن پنهنجي مرشد سان برابري ڪرڻ مناسب نه ڄاتو ۽ پنهنجي وڏن جي قبر تي تجر نهراياڻون راڏو ۽ حمل جت جي قبرن تي سلان حسڻ جي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

قبرستان ۾ آها تجر اڄ به انهيءَ ڳالهه جي شاهدي ڀريندي رهي ٿي. هوئن تجر زالن جي قبرن تي ٺهرائي ويندي آهي مردن جي قبرن تي اصل نه پر جتن مرشد اڳيان پاڻ کي ضعيف ليکيو ۽ پاڻ جي وڏن تي به مردن وانگر قبا نه ٺهرايا. شاهه صاحب تي اهو سڌو سنئون جتن جو اثر هو جو هُن به جتي کئي ”اڊيون“، ”ڀينر“ وغيره خطاب پاڻ لاءِ چونڊيو. شاهه صاحب جون وايون ۽ ڪافيون ڳائڻ وقت اڄ به سنڌي ڳائيندا ”اڊيون شاهه عبداللطيف چئي“ انهيءَ اهل سبب چوندا آهن. جيتوڻيڪ گهڻين واين ۽ ڪافين ۾ رکو ”عبداللطيف“ هوندو آهي. شاهه صاحب کي لاڙ ۾ وڏو مان ۽ مرتبو رکو شاهه عبدالڪريم جي عظمت سبب مليو. شاهه صاحب رمضان جت جي ڳوٺ تان جڏهن پيرو ڪيو، تڏهن انهيءَ رنگ سبزي ڏيکاري ۽ عقيدت جو اظهار ڪيو.

ڳالهه ٿا ڪن ته، ”شاهه صاحب رمضان جت جي ڳوٺ جي پرسان، جڏهن ساگري جي ڪناري تي، ٻڙ هيٺ مانجهاندو ڪرڻ لاءِ اچي رهيو هو، تڏهن نڪي ساٿس ڪي خليفا هئا ۽ نڪي ڪي ساٿي هُئا، پاڻ مانجهاندي ڪرڻ لاءِ ۽ سفر جي ٿڪ ڀڃڻ لاءِ ٻڙ هيٺ ويٺو هو، اُن وقت گنگا جتڻ پنهنجي جتڻين سان ٻهلڙا ڪئي ساگري جو نير منو پاڻي ڀرڻ لاءِ آئي ٻيهلڙا لاهي پاڻي ڀرڻ لڳي ته، سندس نظر پٽ ڏٺيءَ تي وڃي پيئي ۽ هُن سڃاتو ته، اِهو پلارو آهو لطيف آهي، جيڪو شاهه ڪريم جو قبو ٺهرائي رهيو آهي.“ جتڻين کي چيائين ته، ”هي ته نتي پلجان ته عبداللطيف ٿي آهي، جيڪو ڪريم تي قبو ٺهرائي رهيو آهي.“ جتڻين نرت سان نهاريو ته انهن به گنگا جتڻ جي تصديق ڪئي. پوءِ ته، گنگا وڏي پٽ ڏٺي وٽ آئي وڏي عقيدت ۽ احترام سان عرض ڪيو ته، ”سهڻا لطيف! اسان جا وڏا ڀاڳ آهن، جو اوهان پال پلايا آهن، احسان ڪري اسان جي گهر هلو ته، اسان کي اوهان جي خدمت ڪرڻ جو

موقعو ملي.“ محبت ۽ عقيدت ڀريا ماڻهو پٽ ڏٺي پري کان ٿي سڃاڻندو هو. مائي گنگا جتڻ جي دعوت وارڻ ۽ ٽارڻ پٽ ڏٺيءَ لاءِ ڏکي، ۽ مشڪل هئي. پاڻ گنگا سان گڏجي سندس گهر ويو. پٽ ڏٺي جيئن ته، اڄاڻل هو، انهيءَ ڪري مائي گنگا کيس ٿڌو وڇائي انهيءَ مٿان رلي رکي عزت سان ويهاريو ۽ لڪائس ”آسٽ“ ڏاهيو. (اڻٽين جي ڪير ۾ ٿورو پاڻي ملائبو آهي، انهيءَ کي آسٽ سڏبو آهي.) ۽ وڏي ڪٽوري ۾ آسٽ وجهي آڻي پٽ ڏٺيءَ کي پيش ڪيو پٽ ڏٺي سچيءَ سنڌ جو سيلاني هو، ٿڙ ٿڙ جو پاڻي پيتو هئائين، ۽ ڏار ڏار ملڪن جو مانيون کاڌيون هئائين ۽ پاڻيءَ پيتا هئائين، پر اهڙو ڪيس مزو نه آيو هوس، جهڙو مزو کيس انهيءَ ”آسٽ“ مان آيو هو ۽ فرمايو هئائين ته:

”ڪوه محل ٻن ماڙيون، پڪا سندون پــن،
آسٽ جو ائين جو مــان ڪـــي رهـيو من،
جيءَ ۾ جت رهن ٻي پروٽڻي پاسي پاڻيان،“

لاڙ ۾ ”جت“ ٿي آهن جيڪي آتراڏين وانگر ”مون“ ضمير بدران ”مان“ ڪم آڻيندا آهن. شاهه صاحب پوءِ مانجهادي بدران گهڻو عرصو رهيو ۽ آتي رهي جتڪي لهجو به سکيو ۽ پنهنجو ڪافي ڪلام جتڪيءَ ۾ جوڙيائين، جنهن مان هڪ سٽ بطور نموني عرض رکان ٿو:

”سٽي هَلُ هونديءَ جو، سوڙهيس آءُ مائي.“

اِها ”هوندي“ جتڪي لهجي ۾ ”واهوندي“ آهي بهار جي ٻهرين ڏاڪڻين واهُ کي واهوندي اسان چوندا آهيون ۽ جت ”هوندي“ چوندا آهن. شاهه صاحب کي محلن ۽ بنگلن مان ايترا محبت جا ڪٿا نه مليا، جيترا ڪٿا جتن جي پکن اڏيل ڪکن ۾ مليا هئا. جتن جي گهرن کي، گنگا جتڻ جي آسٽ کي ۽ جتن جي محبت کي اکيان رکندي ۽ انهن جذبن کي امر بڻائيندي شاهه صاحب چيو هو ته:

کوھ محل ۾ ماڙيون، پڪا سندون پَـــن،
است جو آئين جو، سو مان کي رهيون من،
جيءُ ۾ جت رهن، بي پروٽي پاسي پانئيان،

ڳالھ ٿا ڪن تہ، شاھہ صاحب جڏهن رمضان جت جي ڀوٽ ۾ رهيو پيو هو، تڏهن رمضان جت ۽ وڏل شاھہ سائس منهن ملاقي ٿيا هئا. وڏل شاھہ بهترين ڪاتب هو اکر موتين جي داڻن جهڙا هئس ۽ رمضان جت نڙ وڄائڻ جو وينجهار هو. شاھہ صاحب انهن ٻنهي ڀلارن سان گڏ خوشحال خان جت کان بہ متاثر هو، جيڪو رمضان جت سان گڏ نڙ ۽ دنبورو سنڀالندو هو ۽ شاھہ جون وايون ۽ بيت ولاسي جي لئہ ۽ سُر ۾ ڳائيندو هـو. خوشحال ۽ رمضان جت جي ڀالي ٻي وڃڻ کان پوءِ عارب جبل اِهو دستور جاري رکيو. عارب تہ ”ڪونجل“ نالي راڳڻي بہ ٺاهي هئي جيڪا سڄي رات ڳائيندو هو. دين محمد جت انهيءَ پٽ ڏٺيءَ جي ڏات کي تازي ڪرڻ لاءِ پٽ ۾ وڃي مٿيون پريون ۽ آتان جا تاثـرات ولاسي جي سُر سان ملائي پنهنجي پرائي رسمي راڳ ۾ نواڻ آندي خميسي جت اِها نواڻ ڪٿي مچ مچايو. هنيئر اِها رسم ميان جي مقيم جت زندهہ رکيو اچي.

شاھہ صاحب اڳيان رمضان جت نڙ وڄائيندو هو ۽ جت پٽ ڏٺيءَ کي پڏائيندا هئا تہ، جنهن کي اڏائي ڦوڪون نڙ جون نٽيون اچن، اهو جت ڏي ڪونہ آهي. هنيئر جت انهيءَ چوڻي ۾ هينئين ريت ترميم ڪندا آهن تہ، اڏائيءَ ڦوڪون نڙ جون ۽ ٥ بيت شاھہ جا جنهن جت، کي نٿا اچن، اهـو جت ڏي ڪونہ آهي. اِهو جتن تي شاھہ جو اثر ٻڌ واري ڀوري جي عرصي دوران پيو ۽ جت شاھہ ڪريم جيترا شاھہ جا فدائي ٿيا ۽ جتن وٽ ”ڪـريم“ ۽ ”لطيف“ ٻاجهاري ٻولي هـر وقت هـلڻ لڳي. شاھہ صاحب ولاسي ۾ جتن سان ڏينهن گهاري عبدالعظيم شاھہ عرف وڏل شاھہ سان وقت گذاري هليو ويـو.

پاڻ جيترو وقت جتن وٽ رهيو، اوترو ئي ڪنهن به هنڌ نه رهيو پٽ ڌڻي زندگيءَ جو سفر ١١٦٥هه ۾ پورو ڪيو لطيف ۽ ڪريم جي فدايـن لاءِ اهو ڏکيو وقت، هو. اوچتو هنن اها ڳالهه به ٻڌي ته، پٽ ڌڻي پنهنجو رسالو ڍنڍ ۾ ٻوڙي ڇڏيو آهي. اهو ڏک ڪارن ڪپرن ڦريندڙ جتن لاءِ ٻنهه ڏکيو هو. عبدالعظيم شاهه ولاسي وارو به انهيءَ ڏک ۾ جتن سان برابر ڀاڱي ڀائيوار هو. جتن وانگر هُن کي به شاهه جو ڪلام گهڻو ياد هو ۽ هُن پوءِ آهستي آهستي پنون هٿ سان ٺاهي قلم گهڙي، انهيءَ جڳهه تي پٽ ڌڻيءَ کي ساري رسالو لکڻ شروع ڪيو. هُن پنهنجي ترتيب واري رسالي جي شروعات سُر سسئي سان ڪئي. جنهن ۾ ڦريون بيت لکيو هئائين ته:

”وڍيل تي وايون ڪري، ڪَنل تي ڪوڪاري،
هُن پَنَ پنهنجا ساريا، هجهون هڏن لئي هاري.“

اهو بيت ٻين لفظن ۾ عبدالعظيم شاهه طرفان پٽ ڌڻي لاءِ آڳر سچڻ جي برابر هو ۽ رت جي ناتي جي به ڳالهه هئي. هن رسالي کي ٢٨ سُرن سان سينگاريو ويـو هو. جنهن ۾ سُر ڪارايل ۾ حضرت ميان شاهه ڪريم جا بيت به گڏيا ويا هئا. اهو رسالو لکجي رهيو هو ته، تمر فقير کان پوءِ ٻيون نمبر خليفي محمد اسماعيل کي سڏ پيئي، جنهن پڻ هُن رسالي کي يڪدم ۾ پايہ تڪميل تي پهچائڻ جو خيال ڏيکاريو جنهن ڪري وڏل شاهه اهو ڪم مرڳو تڪڙ کان وڌي تيزائي سان ڪيو ۽ ٻڙ جي ڍوري جي ٿڌي ڇانوَ هيٺ ويهي ڪيو. نيٺ اهو رسالو ٦٨٠ صفحن تي لکجي پورو ٿيو ۽ اهو رسالو جو پوءِ گنج سڏيو ويو سو شاهه صاحب جي وفات کان ٤٢ ورهه پوءِ ٧ جمادي الثاني ١٢٠٧هه ۾ لکجي پورو ٿيو. اهو رسالو اڄ به تمر فقير جي وڏي اوطاق تي رکيل آهي ۽ هر جمعي تي ماڻهن کي ڏيکاريو ويندو آهي. هن رسالي ۾ جملي ٤٠٤١ بيت ۽ ٢٨٧ وايون ڏنل آهن ۽ ٣٥ بيت شاهه ڪريم جا به ڏنل آهن. ڪٿي ڪٿي ساڳين

بيتن جون پڙهيون پڻ حاشيہ تي لکيون ويون آهن.

چون ٿا تہ، هن رسالي جي لکڻ وقت ٻڙ جي ڏوري جا جت، خصوصاً رمضان جت وڏل شاهہ جو ٻانهن ٻيلي تي رهيو هو ۽ شاهہ جي رسالي جا چاڙو ڪاري، جاتي، مانڊر، ڪڇ، ونگي ۽ ولاسي ڪان سواءِ تر مان بہ گهرايو عبدالعظيم شاهہ کي ڏيندو هو ۽ هتان هُتان شاهہ صاحب جي ڪلام ٻڌائڻ وارن جي خدمت چاڪري ٻڙ جي ڏوري وارو رمضان جت ڪندو هو جنهن جو گنگا جتڻ سان رت جو ناتو هو. شاهہ صاحب حق تي چئي ويو هو تہ:

"جيءَ ۾ جت رهن، ٻي پروڙي پاسي پانئيان"

شاهہ جي جيءَ ۾ جت رهيا تہ جتن بہ شاهہ کي وساري ڪونہ ڇڏيو. اڄ بہ جيترو ڪلام جتن کي ۽ جيترا خطي نسخا جتن وٽ آهن، اوترا شاهہ جي رسالي جا خطي نسخا ٻين ذاتين وٽ شايد ئي ڪي هجن. شاهہ صاحب ٻڙ جي ڏوري وارن وٽ نہ رهي ها تہ شايد ڪر اڄ شاهہ جو رسالو بہ وجود ۾ ڪونہ هجي ها.

شاهہ صاحب ٻڙ جي ڏوري جي پرسان ويو هو، آهو ڏورو بدين کان ٢٠ ميل ڏکڻ، ڏکڻ اوڀر طرف ساڳئي احترام سان موجود آهي ۽ اهو ٻڙ جتي شاهہ وڃي مانجهادو ڪيو ۽ وڏل شاهہ گنج لکيو هو ۽ رمضان فقير شاهہ جو راڳ ڪيو هو انهيءَ جا ڏار پٽ تي ڪري پيا آهن. پر احترام سبب انهن ڏارن کي ڪوبہ هٿ ڪونہ ٿو لڳائي ۽ آهو ٻڙ نيري جي ڪنڌيءَ تي شاهہ صاحب جي آمد جي ياد ڏهرائڻ لاءِ هڪ مسند ڪتاب وانگر پکڙيو پيو آهي.

حوالا

راوي

- جان محمد جت رهندڙ لڳ ڪيڻ (بدين)
- ميان جي مقيم جت رهندڙ ٻڙ جو ڏورو لڳ ڪيڻ (بدين)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- سيد علي مير شاهه جوڻاهه تعلقو گوڙاچي ضلعو بدين
- حسين جت پناڻ ڪوٽ تعلقو گولاڙچي ضلعو بدين
- مرحوم محمد رمضان جت رهنڊڙ لڳ ڪوسڪي ضلع بدين

ڪتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ: شاهه جي رسالي جا سرچشما
- مرزا قليچ بيگ: احوال شاهه عبداللطيف ڀٽائي ١٩٨٢ع
- ڊاڪٽر هوتچند مولچند گربخشاڻي: شاهه جو رسالو جلد ١

شاهه صاحب جو ولاسي تان پيرو

شاهه صاحب پنهنجي حياتيءَ ۾ بلڙي شريف، بدين ۽ ولاسي تان جيترا پيرا ڪيا، اوترا پيرا هن شايد ڪنهن ٻئي ماڳ مڪان تان ڪيا هجن. بلڙي شاهه ڪريم ۾ سندن وڏو بزرگ شاهه عبدالڪريم آرامي هو. بدين جي پرسان سيد للائيءَ جي آرامگاهه هئي ۽ ونگي ولاسي ۾ سندس اڪين نار جمال شاهه رهيو ٿي.

ولاسي تان پيرن ڪرڻ وقت شاهه صاحب هڪ نئون شڪار ڏٺو اهو شڪار هن ٻي ڪنهن هنڌ به نه ڏٺو هو هن شڪار ۾ مرو موهجي ٿي ويا ۽ پنهنجيون حيواني خصلتون قتهون ڪري، وڙهن جهڙن وساري، گهانڊار جي حيرت ۾ موهجي پهاڻ ٿي اڙيهو ۽ پنهنجي جان جو به ڪو خيال ڪونه ٿي ڪيو. حاجي رمضان جو ڳوٺ ولاسي جي وچ ۾ آهي. شاهه صاحب گهانڊار جو شڪار انهيءَ پاسي رهڻ وقت ڏٺو هو ۽ انهيءَ شڪار ۾ هڪ ٻه پيرا محض مطالع خاطر شامل ٿيو هو.

گهانڊار جي شڪار ڪرڻ وارو گهانڊاريو ڦرين ڦرين انهيءَ شڪار لاءِ وجيو گهانڊارا جو وڏو سٽ نهرائيندو هو.

انهيءَ مٽ ۾ اڳيان ڪنيار ۾ سوراخ رکندو هو. گهانداريو اهو مٽ حاصل ڪري پوءِ جهنگل ۾ ويندو هو ۽ وجهو شڪار جاچيندو هو واٽون پروڙي پنهنجي ساٿين کي گهاندار جي شڪار لاءِ تيار ڪندو هو. گهاندار يا شڪاري پاڻ سان لنيون کهاڙيون ۽ ڪات ڪٽيو اچيو گڏ تيندا هئا. نماشام جي وقت گهاندار وارو شڪاري هٿن پيرن تي چمڙي جا دستا موزا چاڙهيندو هو. گهاندرا واري مٽ جي پوري وچ ۾، اهو شڪاري ڏيو (شمع) رکندو هو. آها شمع سرنهن جي تيل سان پريل هوندي هئي سيڻي تيارين ڪان پوءِ گهانداريو شڪاري، گهاندار مٽ ۾ ٻيل ڏيو ڏڪائيندو هو ۽ مٽ جو منهن ڍڪڻ سان بند ڪري، اهو گهاندار وارو مٽ پنهنجي مٿي تي رکندو هو. هٿ پير چمڙيءَ سان ڍڪيل هوندا هئس. مٽ مٿي تي رکندو هو ۽ پوءِ پنهنجا گهاندارِيا شڪاري وڏي جهنگل ۾ گهڙندو هو جنهن وبر پاڻ جهنگل ۾ گهڙندو هو. انهيءَ وقت جهنگل ۾ گهور انڌيرو هوندو هو ۽ گهانداريو ڏٺل واٽن وسيلي؛ ڪجهه نظر جي چٽائي سبب، ڪجهه گهاندار دلي جي ٻن سوراخن مان نڪرندڙ روشنائي سبب، اڳتي وڌندو هو. سندس ساٿي ساٿس گڏوگڏ ساچي، ڪاٻي ۽ پٺيان هٿيار ڪنيو پيا ايندا هئا.

جهنگل ۾ آرامي ٿيندڙ يا هلندڙ مرون، پکي پکڻ جڏهن گهاندار کي ڏسندا هئا، تڏهن حيران ٿيو ويندا هئا ۽ سمجهندا هئا ته، هي ڪهڙو عجيب جانور آيو آهي، جنهن جون اکيون ٽانڊي وانگر ٻري رهيون آهن. گهاندارين جو مطلب به اهو هوندو هو ته، جانور حيران ٿي موهجي اچن ۽ اچي شڪار جو ڪاچ ٿين ۽ ٿيندو به ائين هو. جانور ٻرندڙ اکين جي ڏوڪي ۾ اچي، گهاندار وارن جي سامهون ايندا هئا. سندن اکيون ٻرندڙ مٽ جي روشنيءَ ۾ هونديون هيون، جنهن کي جانور ٻرندڙ اکين وارو نئون مرون سمجهي ويجها ٿيندا هئا ۽ گهانداريا شڪاري انهن کي ماري وجهندا هئا. شاهه صاحب اهو نظارو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

گهانبدارين سان گڏجي ڏٺو هو ۽ اهو به پروڙيو هو ته گهانبدار مرون انهيءَ ڪري موهي ٿي ته، ماڻهو توڙي مرون نُور جا مجناٿو آهن. گهانبدار مان جيڪي چرون نڪرن ٿيون آهي نور جي شعاعن وانگر ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، آهي رات جو جهنگل ۾ ڪنهن کي به موهڻ لاءِ ڪافي آهن. جيئن ته شاهه صاحب اُنهيءَ وقت جتن وٽ پئي گذاريو ۽ عبدالعظيم شاهه سان ڏينهن پئي گذاريا ۽ جتن نڙ وڄايو رات ٿي گذاري پر سگڙي وڄائيندڙ جوڳي آيا ته پٽ ڏٺي خود انهن ڏانهن موهجي ويو انهيءَ وقت ”سگڙي“ ۽ گهانبدار جو ذڪر پاڻ وائيءَ ۾ ڪيائين ۽ چيائين ته:

”سنڌڙيان سگڙي، ڳالهه ڳجهڙي مون ماربندي ڪڏهن،
جا وڄائيــن جتــڙا، نـه تنهن نـڙ جهڙي،
ڪـڙي ڪلائن ڪــي، محبت وارن مـــنـــڙي،
وتڻن اونائي آن ڪـــي، وڙهـه مَ ڪـــڻ وڪـڙي،
بـي خود بـــابوجـي ٿـيا، ٻُرنـدي جـن ٻـڌڙي،
سهسين سرودن ڪـــي، پـــاڻـــان پـــوءِ وجهندڙي،
گهانـبدار مرون موهـيـا، هـــيءَ ماڻهـــو موهيندڙي،
آهـــي عبداللطيف چـئـي، هـــيءَ مـُنـا جيارينڊڙي.“

شاهه صاحب سگڙي وڄائيندڙ جوڳين سان گڏجي روانو ٿيو نه ته پاڻ ولاسي ۾ ويهي رهيو هو. پاڻ انهيءَ ڳالهه ڏانهن اشارو ڪندي واضع چيو اٿن ته:

”وَتڻن اونائي آن ڪي، وڙهه مَ ڪڻ وڪڙي.“

شاهه صاحب پوءِ وڪ ورائي سگڙي وڄائيندڙن يا ڏندو وڄائڻ وارن سان گڏ ٿيو ۽ پاڻ بي خود ٿي انهن جوڳين سان گڏ ٿيو هو، جيڪي ڏندو وڄائي بلائون پچائي، سيني سرودن جي اڳوائي سگڙي رستي ڪري رهيا هئا. شاهه صاحب سگڙي جي آواز کي جيءَ جو جياپو سمجهيو هو ۽ هو راڳ جو فدائي هو، سگڙي جو آواز سنڌس سوز واري سيني لاءِ جياپو ٿي آيو هو، ۽ هن گهانبدرا جو ملڪ ولاسيو به انهيءَ سگڙي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

وارن سائين جي ڪري چڙيو هو ۽ گهانبرا جي پيٺ ڪندي چوندي ويو ته:

گهانڊار مرون موهيا، هي ماڻهو موهيندڙي."

ڏنبو اڄ به فقير ڪٺو وڃائين پيا، ماڻهو اڄ به چون پيا ته: "ڏنبو وڳو، بلا پڳي." پر ولاسي ۾ اڄ گهانڊار جو شڪار ڪونه ٿو ٿئي، اهو تاريخي ورق صرف پيٽ ڏٺيءَ جي تاريخي مطالعي وسيلي ئي اسان کي مليو آهي جي پيٽ ڏٺي نه هجي ها ته، اسان جو اهو گهانڊار وارو ورق به وڃايل هجي ها. انهيءَ ڪري اسان اهو چئون ته پيٽ ڏٺي سنڌ جي تاريخ جو محافظ آهي ۽ سنڌ جي تاريخ جو وڏو ماخذ آهي ته اها رائي حقيقت ڪان پري نه ليکبي.

حوالا

راوي

- فقير مقيم جت: ٻڙ جو ڊورو
- ماستر عبدالرحيم جت: ٻڙ جو ڊورو

ڪتاب

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ: "شاهه جو رسالو" ١٩٤٧ع

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

باب پنجون

شاھ جو پراڻ تان پيرو

شاھ صاحب، پنھنجي عزيزن تان ونگي ۾ وڃي، بار بار پيرا ڪيا ۽ انھن کي ملاقات جو شرف بخشيو ۽ انھيءَ پاسي پنھنجي رُخ مبارڪ کي بار بار موڙيو. ڇوته سندس روحاني استاد ميون مرڪيو به انھيءَ طرف رھندو ھو. پاڻ آخرين حج وارو سفر به ونگي تان پيري وسيلي ڪري رھيا ھئا. پراڻ جي نسبت ونگي تان پيرو، آنھيرا تان پيرا ۽ سندن ھجري مبارڪ جو ذڪر اڄ به عوام جي ڪچھرين ۾ مکيه موضوع بڻيل آھن. ھن صحبت ۾ پراڻ جو سفرنامي جو ذڪر ڪري رھيو آھيان پٽ ڏٺيءَ جن پاڻ آنھيري ونگو، توڙي رھمڪي بازار پراڻ جي وسيلي ئي ايندا ويندا ھئا.

شاھ جو ونگي تان پيرو

لاڙ ساموندين جو گھر ھئي. ساڻو، ساگرو، پٽيھل، ريڻ، گُنو ۽ ھاڪڙو اُن وقت ھاڪارا درياءَ ھئا، جيڪي وڃيو سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪندا ھئا. اِھي درياءَ سفر جا وڏا وسيلا ھئا.

سڄي سنڌ جا حاجي سڳورا به پلاري ڏيھ ڏانھن، آتان ئي ويندا ھُئا. جنھن مان راھمڪي ۽ علي بندر پڻ مکيه ھئا.

شاھ صاحب، پنھنجي آخرين ڏينھن ۾، حج ڪرڻ ۽ ڪربلا معلي جي زيارت ڪرڻ لاءِ، پٽ مان نڪري ھالا ۽ اگھاماڻي کان ٿي ونگي پھتو. شاھ جي سفرن مان اِھو آخرين سفر ھو. پاڻ ونگي کان علي بندر تائين، رھمڪي بازار ڏانھن پراڻ ذريعي سفر ڪيو ھئائين.

موجوده سنڌوءَ جي وھڪري جي خلاف، ١٧٥٨ع کان اڳ، سنڌونديءَ جو وھڪرو ھالا، نصرپور کان ٿي، اگھاماڻي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

وٽ اچيو ۽ ڦاڪون ٿيندو هو. جنهن مان هڪ شاخ پراڻ ڏانهن رخ رکندي هئي ۽ هڪ ڇاڙ رڻ جي ناليءَ سان ڪوري نديءَ ڏانهن وهندي هئي.

هڪ اندازو آهي ته، پٽ ڌڻي انهيءَ آخري سفر تي، رواني ٿيڻ وقت، رڻ جي شاخ وارو رستو اختيار ڪيو هو. ونگو اُن وقت معروف شهر هو. آتي ونگائي رسم الخط جاري هئي، آتي جا رهاڪو پاڻ کي فخر سان ”ونگائي“ سڏائيندا هئا.

شاهه صاحب جي خاندان مان جمال شاهه ونگي ۾ اچي رهيو هو. انهيءَ ڀلاري بزرگ کي ڪريمڏنو شاهه نالي فرزند ڄائو. انهيءَ کي جمال شاهه نالي فرزند هو. شاهه صاحب ۽ شاهه حبيب الله ونگي ۾ اچڻ وقت انهن ڀلارن بزرگن وٽ اچيو رهندا هئا ۽ شاهه صاحب جي گهڻي تڻي انهيءَ گهر آمد ٿيندي هئي چوڻ، سڄي لاڙ ۾ سندس عزيز ۽ قريب ونگي ۾ ئي رهيا ٿي.

پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ پٽ ڌڻي ڀلاري ڏيهه وڃڻ کان اڳ، جمال شاهه جي تمام گهڻي خدمت ڪئي. انهيءَ خدمت کان خوش ٿي شاهه صاحب جمال شاهه کي چيو ته ”پنهنجي جاءِ هڪ هند آهي.“ شاهه صاحب اِهو اشارو ڪيس آخرين آرام گاهه طرف ڏنو هو. پوءِ نيٺ اِها ڳالهه سچي ٿي ۽ اِهو جمال شاهه اڄ به پٽ ڌڻيءَ سان گڏ آرامي آهي. شاهه صاحب جمال شاهه کي اِهو به چيو ته ”مون کان پوءِ تون ئي منهنجي گاديءَ تي وهندين.“ ڪجهه وقت کان پوءِ پٽ ڌڻيءَ جڏهن وفات ڪئي. تڏهن انهيءَ جمال شاهه کي غلام شاهه ڪلهوڙي جي تعاون سان گاديءَ تي ويهاريو ويو. جيتوڻيڪ عالم فقير، جمال شاهه جي فائدي ۾ هو، هن جو نظريو هو ته جمال شاهه هوبهو پٽ ڌڻيءَ جو همشڪل آهي. چنگل گهوڙي جيڪا رکيو شاهه صاحب جي سواري وقت ناز نخرا ڪندي هئي انهيءَ ”سيد شريف“ کي سواريءَ لاءِ قبول نه ڪيو، جهڪو

۽ ساڳئي ڳاديءَ تي ويهڻ لاءِ اُميد وارو هو. پر جمال شاهه چنگل گهوڙيءَ تي چڙهي سواري ڪئي ۽ اها گهوڙي جمال شاهه کي ڏسي ساڳيا شاهه صاحب جهڙا ناز نخرا ڪرڻ لڳي. محبت فقير جيڪو جمال شاهه جي فائدي ۾ هو، جنهن وٽ شاهه صاحب جا ڪپڙا هئا. سي ۽ محبت فقير جمال شاهه کي ڪٺي پاتا. مريدن ۽ خليفن جو جمال شاهه جي بدن تي شاهه صاحب جا ڪپڙا ڏٺا ته، اهي وڏي حُب مان اچي جمال شاهه کي چنبڙيا ۽ شاهه صاحب کي ساري روئڻ لڳا. البته سيدشريف جا طرفدار عالم فقير وارا ڪاوڙيا ويٺا هئا، انهيءَ ڪري جمال شاهه جي بچاءَ لاءِ ١٦٠ سالار يا فقير رکيا. ٿورو وقت هلي ٻئي ڌريو ٺهي ويون. پٽ ڏٺيءَ مٿان قبو ٺهڻ شروع ٿيو. انهيءَ جا پئسا غلام شاهه ڪلهوڙو جمال شاهه کي ڏيندو هو. ظاهر طرح جمال شاهه عيدن رازي جي معرفت ڪم ڪندڙن کي پئسا ڏيندو هو. جمال شاهه ١٢٠٣هه ۾ وفات ڪئي ته اهو ۽ شاهه صاحب جي قول موجب سندس مقبري ۾ دفن ڪيو ويو ۽ ٻنهي جي مرڻ کان پوءِ ۽ ساڳئي جڳهه رهي.

شاهه صاحب جيئن ته پلي ولايت ڏانهن وڃڻ لاءِ، ونگي کان روانو ٿي ونگي جو ڪُن بابو جو ڪُن، سرڪن، ڪاروڪُن، ڪن رحمةالله، بنوار ڪُن، پنجتن وارو ڪُن، ڪاڙيءَ وارو ڪُن ۽ ڊيو ڊارو پٽڻ، هالن جو پٽڻ، ڳاهيڙيءَ جو پٽڻ، چار وارو پٽڻ، ڪاڙيءَ وارو پٽڻ ۽ ڏولي وارو پٽڻ اُڪري عليءَبندر پهتو. علي بندر تان لهي پاڻ رهمڪي بازار ڏانهن روانو ٿيو ته واٽ تي سندس هڪ ساٿاري دوست مليو. جنهن سان پاڻ حالي احوالي ٿيو. انهيءَ چيس ته: ”ماڻهن کي پتا چئو ته اسان جو آخرين آرام گاهه پٽ تي ٿيندو ۽ توهان پچاڙيءَ جي چمار ۾ هليا آهيو پلاري ڏيهه!“ اها ڳالهه شاهه صاحب کي دل سان لڳي ۽ پاڻ واپس ٿيا ۽ ١٤ صفر ١١٦٥هه (مطابق ١٧٥٢ع) تي وصال ڪيائون.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سندن اِهو زندگيءَ جو آخرين سفر هو. اِهو سفر ١١٦٥ھ ۾ اختيار ڪيو هئائون. ونگي شهر جي ڏڙي تي، پير نانگي شاهه جي قبر آهي. چون ٿا ته، انهيءَ تي ٢٧ رمضان تي ميلو لڳندو آهي. انهيءَ بزرگ جي به شاهه صاحب سان نسبت آهي. شاهه صاحب جتي به ويو آهي. اُتي جا ماڳ مڪان" "نانگي" جي نالي سان معروف آهن. ماتليءَ جي پرسان نانگي شاهه جو آستان آهي ۽ بديڻ ۾ نانگي شاهه جو اوتارو آهي، اُهو به پٽ ڏٺي سان نسبت رکي ٿو. پير نانگو شاهه ونگائي پڻ انهيءَ نسبت سان مشهور ۽ معروف آهي.

شاهه لطيف جو پکي ٿر تان پيرو

پکو ٿر آها خوشنصيب ڌرتي آهي جنهن تان لطيف سائين بار بار پيرا ڪيا ۽ ڪجهه عرصو پنهنجي حويلي ٺاهي رهيو. اُتي سندس مريد، معتقد خليفا ۽ فدائي وڏي تعداد ۾ رهندا هئا. دهلي کان پوءِ سمن جو وڏي ۾ وڏو مرڪز پکو ٿر ئي رهيو. پکو ٿر نه رڳو لطيف سائين جي ڪري امر ٿيو، پر انهيءَ ڌرتيءَ کي هي فضيلت پڻ حاصل آهي ته سچي لاڙ ۾ اونگر جبل، پکو ٿر، ڪُري ڪوٽ، قرهيو پانداري، ڪوُنرسر اهڙيون بنيادي جڳهيون هيون، جتي پٿر جي دؤر کان وٺي تهذيبي زندگيءَ جي چرپر نظر آئي ۽ انهن جاين لاڙ جي بنيادي ثقافتي قدرن جي آبياري ڪرڻ ۾ شروعاتي ڪم ڪيو، ۽ لاڙ جي بين ماڻهن اُتان ٻاهر نڪري ڌار ڌار جڳهين تي پنهنجي ثقافتي زندگي گذاري.

مٺي، پکوٿر، ولهاري آهي خوشنصيب ديهون آهن جيڪي پکي ٿر ۾ اچي وڃن ٿيون. انهن ئي جڳهين تان پٿر جا اوزار به مليا آهن ته پنڊپهڻ پڻ حاصل ٿيا آهن. لطيف سائين انهيءَ بنيادي ڌرتيءَ تان بار بار پيرا ڪري نه رڳو انهيءَ ڌرتيءَ کي امر ڪيو، پر اُتي جي ثقافت تهذيب ۽ ٻولي کي به پنهنجي رسالي ۾ دهرائي، انهيءَ هند کي وڏيڪ

افاديت ۽ اهميت بخشي.

پکو ٽر

پکو ٽر ديهه ولهاري تپي مٽي تعلقي بدين ۾ سمن جو پراڻي ۾ پراڻو اجهو ليکجي ٿو. چيو وڃي ٿو ته، سپ سمان پنهنجي اصلي ماڳ پکي ٽر مان نڪري ٻاهر ويا. اصل انهن جو ماڳ مڪان اهوئي هو. هتي سمن جا ”پانڌوُ“ به رهندا هئا ته هتي سمن جي وڏي اوڍر اکيون به ڪوليون. ٩٢هه جي مسجد شريف جا قديم آثار پڻ هن بستي جي پرسان موجود آهن. اوڍر سمان، ڪنڌ سمان، چوڙا سمان، ٽوڙي سمن جا ٻيا سپ نسل هتان نڪري جڳ جهان ۾ ڦهليا، لطيف سائين پکي ٽر تان ڀيري ڪرڻ وقت سمن جي ”پانڌپ“ جي ٻارن کي واکاڻيو ۽ چيو ته:

”پانڌپ سين نه پاريان، سٿين پيا سردار،
آهين مثل مينهن جي، سخي تنهنجي سار،
حاتم هزده هزار، جهڙ تنهنجي جهپيا.“

لطيف سائين گهرجائن کي ”پانڌپ“ ڏانهن وڃڻ جو ڏس ٿو ڏي:

”جي تون آساڻو آئيو، نه وڃڻ پانڌپ پاس،
گهوڙا هيرو هٿيا، وڃي آءُ وڻاس،
پريندهين پياس، سٽي سخاوت جي.“

پکي ٽر جي وڏي بزرگ ”اوڍر“ کي پڻ لطيف سائين ياد ڪيو آهي ۽ چيو آهي ته:

”تون اوڍر تون اوڍڪو، تون اجهو تون آڳ،
هت پڻ تنهنجو تڪيو، مهند پڻ تنهنجو ماڳ.“

اوڍر جو اولاد پوءِ پٽيهل ڏانهن لڏي ويو جتي پڻ ”اوڍر“ جو شهر قائم ٿيو. پٽيهل تان ڀيري ڪرڻ وقت انهن پيڙهين تان پڻ لطيف ڀيرو ڪيو هو، پر آتي اوڍر سمن پنهنجو پاڻ ۾ وڙهي، پنهنجو خاتمو آندو، تنهنڪري لطيف سائين انهن کي نه ڳايو آهي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سنڌس اڳيان رکو اوڊير سمون ٽي مثال هو. جيڪو معروف سخي ٿي گذريو آهي. جنهن جي ڪيڙ مان ابڙاسي جو ابڙو سمون پڻ هو.

مهڙ

ڪوسڪي ۽ ڪيڻ جي وچ ڌاري، هيبت فقير جي درگاه جي ويجهو، ديهه ڪنيارڙي تپي ملي، تعلقي بديڻ ۾ ”مهڙا“ جو قديم شهر آباد هو. اهو شهر چام مهڙ قائم ڪيو هو. وقت جي بيقدريءَ سبب اهو آستان پوءِ ڊڙي جي صورت ۾ قائم رهيو. البته انهي آستان تي ملير ناهيندڙ ڪتي اچي رهيا جن مان پيرو ڪتي عرف احمد ڪتي ملين ڏاهڻ جو وڏو وينجهار هو. لطيف سائين کي هُن هڪ دفعو ملير تحفو ڪري ڏنو هو ۽ پوءِ آهو بزرگ لطيف جي محبت جا ڏڪ پريندڙن مان ٿي پيو هو. لطيف سائين پيرو وٽ آيو، تڏهن مهڙا جو ڏٺي ”مهڙ“ کيس ياد آيو جيڪو وڏو سخي ٿي گذريو هو. انهيءَ خاندان مان پوءِ ڪهڙ سمون پڻ ٿيو، جيڪو پڻ وڏو سخي ٿي ساماڻو ۽ پنهنجي وڏن جو نالو روشن ڪيائين. ڪهڙ جي اوطاق تي هزارين ماڻهو ايندا هئا ۽ انهن کي سنڌن شان وٽان ڏان ڏيندو هو ۽ انهيءَ ڪهڙ جو ڪهڙو سنڌ ۾ مشهور ٿي ويو. لطيف سائين سنڌس ڪهڙي کي نه ڳايو پر سنڌس وڏي مهڙ کي به نه وساريو. جيڪو پکي ٿر مان لڏي هتي اچي رهيو هو ۽ ”مهڙا“ شهر قائم ڪيو هئائين. پٽ ڏٺي انهي ڳالهه ڏانهن اشارو ڪندي چيو ته:

”ڪهڙ ڳالهائي مهڙ سڀ ملهائيا.“

يـا

ڪهڙ تنهنجي ڪهڙي اچن جال جڳٽ،
جن جمهائي پٽ، تـــن تيهائـي بکيا.

لطيف سائين جڏهن مهڙا تان پيرو ڪري رهيو هو، تڏهن نڪو ”مهڙ“ هو، نڪو ”ڪهڙ“ ڳالهايو، پر سنڌس سخاوت

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

جون ڳالهيون ملڪ ۾ هلي رهيون هيون، انهن کي سامهون رکي لطيف سائين ڳهڙ ۽ مهڙ کي ڳايو. پيرو ڪتي سان ملاقات ڪئي ۽ پوءِ هو ”جوڳي“ پنهنجي سفر کي ساري عزيز فقير جي آسڻ ڏانهن هليو ويو افسوس آهي. جو انهن پيڙهين تي هاڻ پيرو ڪتي جو اولاد نٿو رهي. انهن ننڍو شهر، ڪيڻ ۽ بديع ۾ وچي اجها اڏيا آهن ۽ مليرن ناهڻ جي بدران ٻنا ڏنڊا ٻنا ڪن.

عزيز فقير

هيبت فقير جي پرسان عزيز فقير جي پٽ آهي. جنهن کي عام لهجي ۾ آئي جا ماڻهو ”عجيج فقير“ ڪري ياد ڪندا آهن. پٽ ڏٺي عجيج فقير جي پٽ تان، ڪافي دفعا پيرا ڪيا ۽ عزير فقير کي ختما بخشيا. آتان ڪان ٿي پاڻ آنهيري ۽ دنبڙي ترائيءَ ۾ ڪهنور جت وٽ ويا ۽ سندس مهماني ڪاڏي.

دنبڙي ترائي

پٽ ڏٺي عزيز فقير جي پٽ تان پيرو ڪري آنهيريءَ جي پرسڻ دنبڙي ترائي جي ويجهو ڪهنور خان جت جي ڳوٺ ۾ اڪثر ڪري ايندو ۽ ويندو هو، ۽ آتي ڏينهن جا ڏينهن ترسندو هو. ائين محسوس ڪندو هو تہ ڄڻ آءُ پنهنجي گهر آيو آهيان. ڪهنور جت جيڪو سائس هر وقت سفر ۾ ساٿي هوندو هو انهيءَ کي پٽ ڏٺيءَ ڪان ڪوبہ پردو ڪونہ هوندو هو. ڪهنور جي ڀاڻتي لطيف سائين جي خدمت چاڪريءَ ۾ رات ڏينهن هڪ ڪريو ڇڏيندي هئي، هوئن بہ لطيف سائين جتن جي محبت کي قربائتي قوم ڪري ڳايو آهي.

هڪ ٻيري جي ڳالهہ آهي تہ، مهڙا جي مشهور ڪتي پيرو عرف احمد ڪتيءَ جڏهن ٻڌو تہ لطيف سائين ڪهنور جي ڳوٺ آيو آهي، تڏهن پنهنجو خاص ناهيل ملير حب سان ڪٺي، اچي شاهہ جي ڪلهن ۾ وڌائين ۽ قادري طريقي ۾ لطيف جي بيعت ڪيائين، انهيءَ جذبي ڪان متاثر ٿي، لطيف سائين جي خاص مريد رکئي لنڊ، پيرو ڪتيءَ مٿان بہ آڻ گهوري ڇڏيا.

جيئن تہ اهي لطيف تان گهوريل آٽ هئا. انهيءَ ڪري پيرو عرف احمد ڪتي جي استعمال لائق نہ هئا. هو انهن آڻن جو لطيفي نسبت سبب ڏاڍو احترام رکندو هو. هُن اهي آٽ پوءِ سومي ربباريءَ کي ڏيئي ڇڏيا، جيڪو پڻ لطيف سائين جي فدائين مان هو. هو پڻ آڻن جو احترام رکڻ ۾ ڪونہ گهٽائيندو هو ۽ سندن ٿهل ٽڪور ڪرڻ ۾ پڻ گهٽتائي ڪونہ ڪندو هو. پرسان هڪ سڄو سارو ڍهو، انهن آڻن لاءِ وقف هو، جنهن ۾ اهي آٽ پيا چرندا هئا، اڄ سوڌو آها جڳهہ ”آٽ ڍهو“ جي نالي سان مشهور آهي. لطيف سائين پڻ جڏهن انهن آڻن تان پيرو ڏيڻ ويو هو، تڏهن اهي پهٽي آٽ مستيءَ ۾ هئا ۽ مجازي جي ماري سبب ڪاڏي پيتي کي ويجهو نہ ويندا هئا. ان وقت لطيف سائين آڻن جي مجازي مهم وارا بيت چيا هئا.

انهيءَ ساڳئي گهنور جت جي ڳوٺ تان پيرو ڪرڻ وقت، رکيو لنڊ پنهنجي گهرواريءَ ڦهي لنڊڻ سميت مريد ٿيو هو ۽ سندس پٽ نالي ڪيئو، خميسو اٽل ۽ اسماعيل پڻ لطيف سائين جي بيعت قبول ڪئي هئي ۽ انهن لنڊن فقيرن شاهہ صاحب کان راڳ پڻ سکيو هو.

لطيف سائين، ڳوٺ گهنور جت تان سال ۾ هڪ پيرو ڪندو هو اهڙيون ڳالهيون آتي جا وڏڙا اڄ بہ پيار ۽ پاٻوهہ سان ڪندا آهن. انهن مان گهڻين ڳالهين کي ڄاڻي ٻُجهي حذف ڪيو اٿم.

ڀٽائي جو ڀٽ يا لطيف سائين جي ماڙي

دنبڙي ترائي جي پرسان عزيز فقير جي پٽ جي ويجهو لطيف سائين پنهنجي حويلي قائم ڪئي هئي، انهيءَ حويلي ۾ ڪافي سالون وقت گذاريو. هتائين اها حويلي ونگي ۽ ولاسي جي ٻوري سرحد تي واقع آهي. اتان ڪان ونگو ٿوري پنڌ تي موجود آهي. جتي جمال شاهہ رهندو هو، جيڪوئي پوءِ لطيف سائين جو گادي نشين ٿيو. انهيءَ کي ڪي ماڻهو لطيف سائين

جي نالي سان به ياد ڪندا آهن.

ڀيلو

مليءَ جي ويجهو، پراڻ جي الهندي تان ڀڪي ٽر جو ڀيلو هوندو هو. انهي ڀيلي جا مالڪ ڀڪي ٽر جا سمان هوندا هئا آهي ”ڀيلي ڏٽي“ سڏبا هئا. اتان جا سمان ٻاهر ويا ته، انهن سا ڳئي نسبت کي زنده رکڻ لاءِ، پاڻ کي آئي جي ڀيلن سان وابسته رکيو ۽ پنهنجي پراڻي ماحول کي نئين ماحول ۾ ضم ڪيو. لاڙ ۾ ڀڪي ٽر وارو ڀيلو مڙني ڀيلن کان قديم آهي. اوڍر، گهڙ، مهڙ، آنڙ، جکرو ۽ ٻيا سڀ انهيءَ ڀيلي جي نسبت سان ياد ڪيا ويا آهن. لطيف سائين خود ۽ سندس عزيز ڀڪي ٽر جي اجهي ۾ رهندا هئا. انهيءَ ڪري لطيف سائين انهي ڀيلي کي ڳايو آهي.

هن ڀيلي جي ڏٽين مان ڳرنار وارا سمان پڻ هئا. مٿئين ذڪر موجب جکرو پڻ انهيءَ ڀيلي سان وابسته هو، انهيءَ ڪري لطيف سائين فرمايو آهي ته:

”ڀيلي ۽ ڳرنار، آنو ڳنگا جکرو.“

هتي جيڪي به قومون رهيون، آهي ڀيلائي سڏيون ويون، لطيف سائين جيڪي به ڀيلي متعلق بيت چيا آهن، سي گهڻي قدر هن ڀيلي سان وابسته آهن.

لطيف سائين هن ڀيلي تان بار بار ڦيرا ڪيا. هن ڀيلي جي ڀن ٽن هنڌن تي، لنبن فقيرن، مون کي لطيف جون ڀينڪون ڏيکاريون. جن کي ڏسڻ سان مون کي روحاني سڪون حاصل ٿيو.

رونڪيون

ڀڪي ٽر تان ڀيري ڪرڻ وقت ڪڏهن ڪڏهن لطيف سائين رونڪن تان پڻ ڀيرو ڪندو هو. ديهه ملي ٽپي ملي تعلقي بدين ۾ رونڪيون نالي ڀڪي ٽر جو مکيه قديم آستان ساريو وڃي ٿو. ڪيڻ کان اپرندي ٨ ميل پنڌ ڪري، رونڪڻ جي پٽ تي پهچڻ سان رونڪين تي پهچي سگهجي ٿو. واٽ ۾ وڏا

واهه جا پڊا ٽپڻا پوندا. اڳي ١٨٥٧ع کان اڳ اتان دڏا واهه وهندو هو جو پوءِ بيهي ويو. هينئر رڳو انهيءَ جا آثار باقي آهن.

لطيف سائين رونڪين تان پيرو ڪيو هو، ۽ رونڪين جي تاريخي، ثقافتي رنگ کي ساراهيندي چيو هئائين ته:

ڏيئي ريج رونڪين کي، ڪئين لوڙي ٿي لل،
ڍلهي چڙئين ڏڙهه ڪــي، پــريــائين پهو پــل،
آنــدئين آب اڇل، سوڪل ٿي سيڻهن ڪـــي.

رونڪين ۾ گُجر رهندا هئا ۽ آهي سومرن سان اصل نه نهندا هئا. سومرا اسماعيلي عقيدي جا هئا انهيءَ ڪري ٻنهي ڌرين ٽڪراءُ پيو ٿيندو هو. هونئن سياسي چڪتاڻ ۾ به انهيءَ جهڳڙي ۾ شامل هوندي هئي.

جڏهن سلطان علاؤالدين خلجيءَ جو لشڪر سومرن تي حملي آور ٿيو هو. تڏهن رونڪيون ۾ به ڪيڏاري جي ڳاڙهي رڳ ۾ رڳجي ويون. هتي جو گُجر حاڪم "راوت" سومرن جي سيناتنگيءَ سبب اڳي ئي سومرن جي خلاف هو. انهيءَ سڌو بتئون سومرن جي خلاف جنگ جو اعلان ڪيو. انهيءَ سومرن جي خلاف باقاعدي جنگ جو ڍنڍورو ڏياريو هو. سومرن علاؤالدين جي لشڪر جي اچڻ کان اڳيئي رونڪين کي تلوار جو ڪاچ بنائي ڇڏيو هو ۽ راوت کي رت ۾ وهنجاري ڳجهن جو ڳاهه بنايو هو.

"دودي چنيسر" جي لڙائي امام حسين عليه السلام جي وڏي ڪيڏاري کي ويجهي هئي، انهيءَ ڪري لطيف سائين "راوت" کي ڪيڏاري ۾ ڳايو ۽ فرمايو ته:

"ڪوپا ڪلي جا ڪوڏيا، "راوت" ڪين رهن،
يجاهدوفي سبيل الله، ڪم اهوئي ڪن،
حُورون هار ٻڌن، سهرا شهزادن کي."

راوت ختم ٿي ويو، پر لطيف سائين رونڪين تان پيرو ڪرڻ وقت سنلس شهادت جو ذڪر ٻڌو ته، انهيءَ کي علائي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

لشڪر جو همدرد ۽ في سبيل الله طور سر ڏيندڙن ۾ ڳڻيو ۽ ڪيس ڪيڏاري جي ڪوندرن ۾ شامل ڪيو. راوت ڳَجر لاءِ اهو هڪ وڏو اعزاز هو ۽ سندس مان ۽ شان انهيءَ ڪري مٿاهون ٿي ويو. ۽ هُو سنڌ جي تاريخ جو اهم ڪردار ٿي ويو. اهوئي سبب آهي جو لطيف سائين جو رسالو سنڌ جي تاريخ جو اهم تاريخي اشارتي ماخذ پڻ ڳڻجي ٿو. چو ته لطيف سائين سنڌ جي لڪل تاريخ پڌري ڪئي آهي.

حوالا

راوي

- قاضي سليمان پان. رهندڙ ڳوٺ ٻيڙو ويران. لڳ ڪوسڪي.
- ابوبڪر لنڊ. رهندڙ مٽي، بدين.
- ماستر عبدالرحمان جت، ڳوٺ ٻڙ جو ڍورو لڳ ڪڍڻ (بدين)
- محمد حسين جت، پٺاڻ ڪوٽ (بدين)
- احمد لُنڊ رهندڙ ٻيلو، مٽي (بدين)
- محمد الياس جمالي- مٽي - بدين.

ڪتاب

- محمد سومار شيخ، لاڙ جا قديم آثار.
- غلام محمد شاهه واڻي. شاهه جو رسالو- ١٩٦١ع
- ڊاڪٽر نبي خان بلوچ شاهه جو رسالو- ١٩٧٧ع
- محمد سومار شيخ لاڙ جا هنرمند (قلمي نسخو)
- قاضي محمد سليمان پان. سميجن جي تاريخ- ١٩٨٥ع
- محمد سومار شيخ. لاڙ تان ثقافتي پيرا (قلمي نسخو)
- محمد سومار شيخ- پنجاب ۽ سنڌ جا ثقافتي- تعلقات.

(قلمي نسخو)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ميون مرڪيو ۽ شاهه لطيف

پراڻ جي ڪناري تي، ڳوٺ شادي ڦڙدي جي پرسان، شاهه ڪريم بلڙائيءَ جو مجتائو خليفو ميون مرڪيو رهندو هو. هي ”صاحب ونگي ولاسي جي مڙني روحاني اُجاين جي پياس اُجهائيندو هو. جيئن ته شادي ڦڙدي جي پرسان ئي ونگو نالي پراڻو شهر آباد هو. جنهن ۾ شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو عزيز جمال شاهه رهندو هو. جيڪو شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو همشڪل هو ۽ سندن وصال کان پوءِ سندن گاديءَ تي ويٺو. انهيءَ ڏانءَ، ڀٽ ڌڻي بار بار ڦيرا ڪندو هو، ۽ پراڻ جي پرسان ڀٽ ڌڻيءَ پنهنجي ماڙي پڻ قائم ڪئي هئي. انهن سڀني ڳالهين کي اکيان رکي، لطيف سائينءَ، مئين مرڪئي کان روحاني تعليم حاصل ڪرڻ جو پڪو ارادو ڪيو ۽ هُو، مئين مرڪيئي جوڻيجي جي خدمت ۾ پهچي نه رڳو روحاني درجا حاصل ڪري سگهيو پر مئين کان، ديني دنوي ۽ فيض پڻ حاصل ڪيائين. ۽ انهيءَ بزرگ ڏانءَ بار بار مؤدبانه ڦيرا پڻ ڪندو هو. پاڻ مئين مرڪيئي کان جيڪو ذڪر حاصل ڪيو هُئائين، اهو ذڪر پنهنجي خاص خليفي سومار فقير جي حوالي ڪيائين، جيڪو لطيف سائين جي فقيرن کي روحاني فيض ڏيندو هو ۽ انهن کي باطني شغل ۾ مشهور رکندو هو.

حقيقتاً سومار فقير ننگر ٺٽي واري مرڪئي فقير، ڳوٺ شادي ڦڙدي واري، توڙي ڀٽ ڌڻيءَ جو جيڪو روحاني ذڪر هو، انهيءَ جو سرچشمو درگاهه بلڙي شريف جو سرواڻ شاهه ڪريم بلڙائي، ئي هو، پر جيئن ته لطيف سائين کي اهو فيض مئين مرڪئي کان مليو هو. انهيءَ ڪري پاڻ مرڪيي جوڻيجي جو بيحد احترام ڪندو هو، ايتري قدر خيال رکندو هو جو هُن پنهنجي والد محترم حبيب شاهه جي مقبري جو در پڻ، شاهه ڪريم، ميان لال محمد للائي ۽ مئين رڪئي جي نسبت سبب ڏکڻ طرف

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڪيو هو. انهيءَ مان انهن بزرگن جي عقيدت جو اظهار ٿئي ٿو. لطيف سائين سڄي ڄمار احترامن پنهنجي پاڻاري جي پيراندي انهيءَ طرف نه ڪئي ۽ هميشه هٿي پاسي پير ڍگهيريندا هئا.

ڪالڪان ڏڪريءَ (ٺٽو) جي پرسان، اسلام پور مسجد ۾ پاڻ انهيءَ سبب اولهه طرف پير ڪيائون، جو اوڀر طرف سندن استاد محترم ونگي جي پرسان ڳوٺ شادي جي ويجهو آرامي هئا. انهيءَ ڳالهه، اسلام پور جي عالمن کي برهم ڪيو، ۽ هنن لطيف سائين جا پير سوڙي جنهن طرف ٿي ڪيا، اونئن ئي مسجد جي طرفن ۾ ڦيرگهير ٿي ٿيي، ۽ نتيجي طور آئي جي عالمن شاهه لطيف کي، انهيءَ مسجد مان ئي ڪڍي، ڪيس باهر ڦتو ڪيو. راوي روايت ڪن ٿا ته، اسلام پور واري مسجد ٻوءِ جيئن غيرآباد ٿي، تيئن اڄ تائين غيرآباد آهي. چون ٿا ته اهو شاهه صاحب جي شڪررنجيءَ جو نتيجو هو، نه ته ٺٽي جي شهر ۾ هزارهان مسجدون آباد آهن. پر اها مسجد اڄ سوڌو ويران آهي.

لطيف سائين مٿين مرڪئي کي نه رڳو پنهنجو روحاني رهبر سمجهندو هو پر هُن کي پنهنجو دنوي اڳواڻ پڻ تسليم ڪندو هو. آئي جو مشهور وڏيرو حسن راهو، لطيف سائين نه ڏهندو هو، ۽ اهو پٽ ڌٽيءَ جي مخالفن کي هٿي ڏيندو وتندو هو. انهيءَ وقت لطيف سائين چيو هو ته:

"حسن راهو هن جو،
منهنجو آهي ميون."

اهو ميون مرڪيو سڄي ڄمار لطيف جو رهبر ٿي رهيو ۽ لطيف سائين به سندن سڄي ڄمار مداح رهيو.

حوالا

ڪتاب

- مرزا قليچ بيگ: "شاهه جو رسالو"
- محمد سومار شيخ: "لاڙ جون روايتي ڳالهيون" (قلمي نسخو)

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

- مولانا دين محمد وفائي: ”لطف اللطيف“ ١٩٢٨ع
  ربحوالا: ”گلشن اولياءَ“ (قلمي نسخو)

راوي

- خالد ترڪ: بدين
- صاحبڏنو شيخ: بدين
- محمد علي بروهي: مڪلي ٺٽو

شاهه لطيف جو هجرو

شاهه لطيف ڀٽائي گهوٽ رهمڪي بازار جي پرسان ڏکڻ تان اڌ ميل پنڌ تي هڪ ڀٽ، تي اچي رهيو. انهيءَ ڀٽ هيٺيان ڪنڊي هئي آن ڪنڊيءَ هيٺيان سندس تڪيو هو، آها ڀٽ کيس ايتري پسند آئي، جو پاڻ فيصلو ڪيائين ته: ”آئون سڄي ڄمار هتي ئي رهندس.“ ۽ هو پنهنجو آتي هجرو ٺاهي رهي پيو. پرسان رهندڙ روحاني پيشوا، حسين شاهه هو. آن ڀٽ ڏٺيءَ کي منع ڪئي ته ”تون هتي نه رهه، ڇو ته اسين هتي اڳيئي رهيا پيا آهيون، آن ڪري تنهنجي گنجائش نه آهي.“ پر لطيف چيو ته ”ڏيهه ڏاتار جو آهي. مون کي هي ڀٽ وڻي ٿي، آئون آتي ئي رهندس، وڌيڪ جيئن رازق کي منظور هوندو، تيئن ٿيندو.“ اهي ڳالهيون پئي هليون تــه، حسين شاهه وفات ڪئي. سندس معتقدن مٿس مقبرو جوڙيو. انهن ئي ڳالهين هلندي، شاهه حبيب، شاهه صاحب وٽ آيو ۽ کيس پنهنجي گهوٽ هلڻ لاءِ چيو. ڀٽ ڌڻي پنهنجي پيءُ جو چيو موٽائي نه سگهيو ۽ گهوٽ هلڻ جو فيصلو ڪيائين. پر شاهه صاحب جي ڏمر سبب، حسين شاهه جي مقبري کي آرپار اولهه کان اوڀر طرف ٻه وڏا ڏون ٿي پيا ۽ مقبري هوندي ٻه حسين شاهه تي صبح ٿوڙي شام ڪاڙهو قائم رهيو ۽ قائم آهي. وچ مهل شاهه صاحب انهيءَ ڀٽ مان واريءَ جي مُٺ پري ڪئي ۽ موجوده ڀٽ تي وجهي ڇنڪاري، جنهن

۾ ھڻ ڪجھ ساڳيون خاصيتون قائم رھيون. شاھ جي وڄڻ ڪان پوء انھيءَ تڪيي تي ڪنڀار ڏيئو ٻاريندا ھئا، حافظ ڀنائي ڪنڀار ۽ جمعون ڪنڀار ڀڄاڙيءَ وارا ڏيئو ٻاريندڙ ھئا. انھيءَ ڪان پوء رينجرس فورس وارا انھيءَ ڏيئي جي جوت جلائيندا اچن، ۽ ڏيئو ٻرندو تو اچي. شيخ محمد شاھ، شاھ عبداللطيف جي ھجري تي سال بسال چيٽ ۾ ميلو ڪندو ھو. ميرخان راھمي ٻڻ ھن ميلي کي زور وٺايو، ڏنگ، شڪور، علي بندر ۽ ولاسي جا ماڻھو ھن ميلي ۾ شامل ٿيندا ھئا ۽ شاھ جو راڳ پيار ۽ پاٻوھ سان ٻڌندا ھئا. ھن ھجري جي آثر ٿان لياري، ڏڪڻ ٿان ڪانجھي ڪوٽ، ايرندي ٿان راھڪي بازار ۽ الھندي ٿان ڍنڍي نالي جايون موجود آھن.

حوالا

راوي

- استاد مير محمد لنڊ: ڪيٽي مير ٺارو خان- لنڊو باگو
- جان محمد جت: ڪيڻ
- محمد صالح ڪنڀار- ڪيڻ
- مرحوم پريو سولنگي: لڳ ڪيڻ
- فقير لونگ سولنگي: لڳ بديڻ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

ڀل نامو

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
٨	٥	ڪرمپور	ميرانپور
١٩	٢٧	لاهه	راهه
٢٠	١٢	تي	ڪي
٢٤	٤	هوندو	ايندو
٢٧	١١	راڻو	راڻو
٣٠	١٤	محققاني	محققانه
٣٠	١٤	ويندانيت	ويدانيت
٣٠	٢٠	ٿارو شاهه	ٿارو
٣١	١١	لکيو	ڪتاب لکيو
٤٠	١٢	لاڙ	لاڙي
٤٣	٦	ڪيو	ڪيون ٿيو
٥٠	١٧	پٿيهل	وقت
٥٢	١٧	پٽيهل	چٽمل
٧٠	١٠	مست	سٽ
٧٠	١٦	رضوي	جهوڪ
٧١	١٤	مشڪ	مُ شڪ
٨٠	١٨	ورسي	ورٿي
٨٣	٢٢	جوني	چوني
٩٤	٢	گر	گر وٽ
١٠٤	٥	سنگ	سونگ
١٠٩	٢٢	پنهنجي	پنهنجي تاريخ جي
١١١	١٧	وڙ	ور
١٢٤	٧	ويسن	ويس سين
١٢٤	٢٠	موليٰ	معليٰ
١٢٧	٩	گوٺ جو پيو نالو	گوٺ
١٣٩	١٠	سالار يا	سالاريا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.
اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آسانيءَ سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.
۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀرپور ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book

سورهہ سنڌي ادب جي واٽس ايپ گروپ جي لنڪ:

https://chat.whatsapp.com/Ccc0pAnEJWk79h92OCt6Nu